

En studie av danning og indoktrinering slik dette kommer til uttrykk i nyreligiøse bevegelser der unge menneskers identitet og selvforståelse blir forsøkt påvirket.

Are Mundal

Masteravhandling i pedagogikk ved NLA Høgskolen

Bergen, høsten 2013

Illustrasjonsbilde: Nedlastet den 04.01.2013
Kilde: Gjengitt med tillatelse fra rettighetsinnehaver.
<http://panamajama.com/2011/02/23/bahai-hindu-temple-panama-city/>

Sammendrag

Denne masteroppgaven er skrevet ved NLA Høgskolen i Bergen vårsemesteret 2013. Hensikten med å skrive denne oppgaven er å gjøre rede for hvordan danning og indoktrinering kan forstås i pedagogikkfaget og å vise hvordan indoktrinering kommer til uttrykk i nyreligiøse bevegelsers litteratur.

Oppgavens problemstilling er: *Hvordan kan forholdet mellom danning og indoktrinering forstås i lys av unges møte med nyreligiøse miljøer der deres identitet og selvforståelse blir forsøkt påvirket?*

I første del av oppgaven presenteres pedagogiske teoretikere og deres bidrag for å bygge opp det teoretiske grunnlaget for de analysene som skal foretas. Fokus er særlig rettet mot grensedragningen mellom danning i pedagogisk forstand og indoktrinering som forklart av den pedagogiske filosofen Peters. I forlengelsen av dette vil oppgaven inneholde en drøfting og analyse av nyreligiøse miljø i forhold til Peters redegjørelse av skillet mellom danning og indoktrinering og Liftons åtte kjennetegn på indoktrinering eller det han kaller for tankekontroll. I tillegg vil kategoriene frihet og autoritet stå sentralt i analysen.

Basisen i oppgaven ligger i den pedagogiske filosofien og dens drøfting av forholdet mellom danning og indoktrinering. Dette er overordnet i oppgaven og anvendes i en sammenheng der jeg regner med at der foregår indoktrinering, nemlig i de unges møte med nyreligiøse bevegelser. I nyreligiøse miljøer kobles dette til identitet og selvforståelse som i disse miljøene blir forsøkt påvirket og formet.

For å løse dette har jeg anvendt dokumentanalyse der jeg har gjennomgått noen utvalgte nyreligiøse bevegelsers litteratur for å finne spor av indoktrinering slik Peters skisserer dette. I denne litteraturen gjenkjennes også Liftons kriterier på indoktrinering eller tankereform hvor identitet kommer inn som et ledd i den indoktrinering som foregår.

Forord

I mange år har jeg hatt personlig interesse for den manipulering, påvirkning og de indoktrineringsprosesser som skjer i nyreligiøse bevegelser og da jeg fikk anledning til å skrive en masteroppgave om dette emnet knyttet opp mot pedagogikkfaget ble jeg inspirert til å skrive denne oppgaven.

Takk til veileder høyskolelektor Kjell Oppedal for faglige samtaler og verdifulle synspunkt i arbeidet med oppgaven og for å ha vist interesse for og ha oppmuntret meg i arbeidet med prosjektet. Jeg vil også takke professor Trygve Bergem for å peke meg i riktig og faglig retning i arbeidet med oppgaven og den problemstilling jeg valgte og til Helge Erik Olausen for verdifulle samtaler vedrørende det emne jeg har fokusert på i oppgaven. Takk også til Astrid Rio Vestrheim for korrekturlesing og skrivetekniske innspill.

*And the spirit of the Lord
will come upon thee, and thou shalt prophesy with them,
and shalt be turned into another man.*

I Samuel 10:6

Innhold

1 Innledning	9
1.1 Unges søken etter identitet og selvforståelse i møte med nyreligiøse bevegelser.....	10
1.2 Valg av problemstilling.....	16
1.3 Oppgavens oppbygning.....	17
2 Forholdet mellom danning og indoktrinering – teoretiske perspektiv	19
2.1 R.S. Peters syn på forholdet mellom danning og indoktrinering.....	19
2.2 Autoritet og frihet i følge Reidar Myhre.....	27
2.3 Spieckers nyansering av indoktrineringsbegrepet.....	28
2.4 Liftons åtte kjennetegn på indoktrinering.....	33
2.4.1 Miljøkontroll.....	34
2.4.2 Ladning av språket.....	36
2.4.3 Mystisk manipulasjon.....	37
2.4.4 Sakral vitenskap.....	38
2.4.5 Krav om renhet.....	39
2.4.6 Tilståelsens kultus.....	40
2.4.7 Doktrine over person.....	41
2.4.8 Opphevelse av eksistens.....	41
2.5 Spieckers kommentarer til Liftons åtte punkter ved tankereform.....	42
2.6 Leon Fastingers teori om kognitiv dissonans.....	44
2.7 Identitetsdanning og indoktrinering.....	46
2.7.1 Om identitet og nyreligiøs påvirkning i forhold til ens utvikling som menneske.....	48
3 Prosjektets metodologi og metode.....	55
3.1 Hermeneutikk som metode	55
3.2 Hermeneutikk som filosofi.....	56
3.3 Dokumentanalyse	57
3.4 Reliabilitet og validitet.....	58
3.5 Intertekstualitet.....	59
3.6 Kritisk tenkning og refleksjon i vitenskapelig metode.....	62

4	Analyse av nyreligiøse bevegelser i forhold til Peters, Myhre og Lifton.....	63
4.1	Prosesser som gjør seg gjeldende i nyreligiøse miljøer i forhold til den polare spenningen mellom autoritet og frihet	64
4.2	Analyse av de nyreligiøse miljøene med utgangspunkt i Liftons åtte kjennetegn på indoktrinering.....	70
4.2.1	Doktrine over person - implementering av en pseudoidentitet... ..	72
4.2.2	Miljøkontroll	79
4.2.3	Ladning av språket	83
4.2.4	Mystisk manipulasjon.....	86
4.2.5	Doktrine over person - konformitetspress.....	89
4.2.6	Den sakrale vitenskap.....	98
4.2.7	Opphevelse av eksistens.....	105
5	Avsluttende drøfting og helhetlig perspektiv.....	115
6	Litteraturliste	129

1 Innledning

Danningsbegrepet er sentralt i pedagogikkfaget. Et grunnleggende premiss for dette begrepet er at mennesket er formbart og at dannelse ligger til grunn for hvordan mennesket til enhver tid fremstår. Helt siden Erasmus fra Rotterdam har det vært en stående erkjennelse at mennesket ikke er noe man fødes til, men noe man dannes som (Palmer, 2010). Danning er et begrep som kan knyttes til forming på ulike områder: Forming av identitet og selvforståelse, forming av verdensbilde og forståelse av virkeligheten. Vår evne til å stille oss undrende i forhold til det som vi opplever, å kunne forholde oss kritiske til det som vi møter og ha et reflektert forhold til de erfaringer som vi har gjort, kan også bli sett på som et resultat av danning. Alle disse sider ved menneskets forming vil stå sentralt i en analyse som tar sikte på å beskrive den påvirkning som unge mennesker blir gjenstand for i nyreligiøse miljøer.

I pedagogisk filosofi har forholdet mellom danning og indoktrinering vært gjenstand for debatt. Den engelske pedagogiske filosofen Richard Peters (1973, 1977) hevder med styrke at frivillighet og bevissthet om konsekvenser av det en begir seg ut på, er avgjørende kriterier for danning i pedagogisk forstand. Ved indoktrinering er bevisstheten i prinsippet koplet ut og ligger utenfor det kognitive området. Det er et bevisst forsøk på å manipulere mennesker til å tenke og mene noe som de ikke er seg bevisst rekkevidden av. Noe av problemet med indoktrinering er at det ikke gis rom for individet og at det innebærer en objekt-gjøring av mennesket. I mange tilfeller er det unge mennesker som blir utsatt for dette. Den norske filosofen Hans Skjervheim (1964) betegner dette som et "herre-knekt-forhold". Her er den som blir gjenstand for påvirkning gjort til et objekt for herren. Denne definerer ikke seg selv slik som han definerer den andre, nemlig som ufri og underordnet sin herre. Så lenge knekten tillater den definisjon som han/hun blir tillagt av herren forblir vedkommende knekt. Først når denne avvises kan knekten frigjøre seg fra sin herre (Skjervheim, 1964, s. 135-136). I forlengelse av dette advarer Skjervheim mot det som han betegner som det instrumentalistiske mistaket. En pedagog bør tenke slik at den eller de han/hun har ansvar for å oppdra, ikke skal formes på samme måte som en skulptør utformer en statue, men snarere tvert imot (Skjervheim, 1964, s. 135 -136). Det er et mistak om en gjør dette, og det er jo nettopp dette indoktrineringen handler om, nemlig å forme mennesket til et bilde som samsvarer med oppdragerens, eller det som den som indoktrinerer andre ønsker.

I oppgaven vil jeg prøve å trekke en demarkasjonslinje mellom det som er danning i pedagogisk forstand og det som ikke er det, dvs. det som kan betegnes som indoktrinering, manipulasjon og autoritær tvang. For ordens skyld må det legges til at det i hverdagens oppdragervirksomhet ikke alltid er slik at oppdrageren gir rom for kritisk tenkning hos den som skal oppdras, og slik sett kan en si at også oppdragelse kan inneha et element av indoktrinering over seg når den ”voksne vet best”.

Skillet mellom danning og indoktrinering vil i denne oppgaven bli sett i lys av det som foregår i nyreligiøse¹ bevegelser. Det er særlig prosesser knyttet til forståelse av hvem vi er som mennesker, selvutvikling og implementering av et nytt verdensbilde som kan sette tingene inn i en overordnet sammenheng jeg ønsker å fokusere på. Både hvordan doktriner og tenkemåter innprentes hos nye medlemmer i nyreligiøse grupperinger og hvordan ethvert tilløp til kritisk tenkning og opposisjon blir motarbeidet og slått ned på faller inn i mitt oppmerksomhetsfelt. De indoktrineringsprosesser som jeg ønsker å gripe er ikke avgrenset til prosesser i individets indre, men omfatter også kontekstuelle faktorer som kan ha betydning for hvordan indoktrinering fungerer. De måtene å resonnere og lære på som kommer til uttrykk ved indoktrinering i ensrettede grupperinger vil i stor grad være de samme selv om grupperingene kan kategoriseres som ideologiske, politiske eller religiøse. Den manipulerende tenkemåten fører til at medlemmene stivner i det tankegodset som organisasjonene eller lederne forfekter og dermed undergraver de sin egen individuelle utvikling. Man formes av et fellesskap og er fanget av disse grupperingenes spill og de rammer for hvordan individet skal være som der blir gjort gjeldende.

1.1 Unges søken etter identitet og selvforståelse i møte med nyreligiøse bevegelser

Identitet eller selvoppfatning dreier seg om i hvilken grad opplevelsen av selvet fremstår som konsistent på tvers av ulike roller og settinger. Dette omfatter både tanker og holdninger i tillegg til de emosjoner en har i forhold til seg selv (Woolfolk, 2007, s. 93). I mitt avhandlingsarbeid settes det søkelys på menneskets integritet og uavhengighet generelt, men særlig knyttet til unge menneskers søken etter identitet. Vårt behov for å reflektere på hvem vi er, hvor vi befinner oss i livet og hvor veien videre går blir drøftet med fokus på om vi bare blir styrt, hemmet og formet av andres standarder i en slik grad at egen identitet og person vanskelig kan skilles fra ytre standarder som blir forsøkt påtvunget oss. Da står vi i fare for å

---

¹ Med dette begrepet regnes nye og organiserte religiøse retninger i vesten basert på eldre religioner og som slik kan sorteres etter hvilke kultur og religionstype den er sprunget ut fra (<http://snl.no/nyreligi%C3%B8sitet>).

fremstå som rigide, lite tolerante og fleksible, og som noen som ukritisk har adoptert en gruppes eller en leders identitetsutkast. Marcia (1994) er bl.a. opptatt av det han betegner som identitetsovertakelse og beskriver en slik identitetsstatus som forpliktelse uten selvstendig utforskning, dvs. at en underkaster seg kultens mål, verdier og virkelighetsforståelse. Psykologen og neofreudianeren Erik Erikson (1981) beskriver oppgaver som må løses på ulike stadier i livet. I sin teori om den psykososiale utvikling deler han en persons utvikling opp i åtte forskjellige trinn. Med dette vil han prøve å vise hvordan sentrale og innflytelsesrike personer i livene våre blir viktige for vår vekst eller stagnasjon.

I følge Erikson er identitetsdanning en utfordring eller et konfliktområde i ungdomstiden hvor utfallet kan bli at man enten finner sin identitet og får en trygg identitetsforankring eller opplever rolleforvirring. Utfordringen består i å finne ut hvem man er og ønsker å være, og hva man vil stå for og hvordan en slik refleksjon kan bidra til å skape integritet og et trygt selvbilde der man fremstår som mer eller mindre konsistent. Denne prosessen innbefatter aspekt som kreativitet og ferdigheter, motivasjon og drivkrefter, egne meninger, måter å resonnerer på og ens egen historie. I forhold til dette kan selve rolleforvirringen bli en trussel om en ikke klarer å integrere disse sidene ved seg selv (Woolfolk, 2007, s. 89-90).

Erikson beskriver i boken *Young Man Luther* et menneskes identitetskrise som en periode av livssyklusen hvor en på egenhånd må skape sitt eget perspektiv, retning og integritet på bakgrunn av det som er igjen fra ens barndom og de håp og forventninger man har for voksenalderen. Mennesket må altså finne en meningsfull sammenheng mellom hva det ser i seg selv og hva egen bevissthet og forståelse forteller en om andres forventninger til det å være voksen (Lifton, 1989, s. 488).

Menneskets behov for en helhetlig forståelse av hvem det er er noe autoritære ledere innenfor nyreligiøse bevegelser og miljøer utnytter når de ønsker å skape mennesker i sitt bilde. Et nyreligiøst samfunn, et ideologisk ensrettet politisk gruppefelleskap etc. vil ofte rette oppmerksomheten mot et potensielt medlems identitet når de skal forsøke å rekruttere en person. De legger til grunn at vedkommende søker en dypere mening med livet og i tillegg er undrende i forhold til spørsmål som hvem vi er som mennesker, hva vi skal gjøre ut av livet vårt etc. Her vil ofte menneskers usikkerhet bli utnyttet gjennom et løfte om en slags forløsning eller frigjøring for det nye medlemmet. Lederen vil i denne fasen ha all oppmerksomhet rettet mot personens ønske om en ny identitet. Det paradoksale er at unge

mennesker i visse situasjoner og faser i livet kan ha et større ønske om tilhørighet og trygg meningsforankring i livet enn et behov for autonomi, frihet og et ønske om en logisk og rasjonell granskende holdning overfor den informasjon som de bli presentert for. Den fasen der en står på terskelen til det voksne livet kan være avgjørende for kursen videre, noe ledelse og toneangivende gruppe-medlemmer i nyreligiøse miljøer er klar over (Lavik, 1985, s. 19). Unge mennesker kan trekkes mot autoritære miljø og karismatiske ledere fordi viktige valg i livet blir tatt for dem. Å ta egne valg er noe de muligens ikke har lært gjennom egen oppvekst, og de har derfor et sterkt behov for å lære seg uavhengighet.

Hva tilbyr så disse totalitære, nyreligiøse grupperingene som virker så forlokkende på unge som er usikre og spørrende i møte med det voksne livet? Tilsynelatende tilbyr de noe som oppfattes som positivt, men problemet er at alt er snudd på hodet sammenlignet med den virkelighet folk flest forholder seg til. Fordi den unge er forvirret (Erikson 1981) og ikke vet verken ut eller inn, er han/hun sårbar for en totalpakke som lover gull og grønne skoger. Selv om den ferdige identitetspakken som tilbys innenfor slike miljøer kan gi trygghet, mening, faste strukturer og representere en sterk forankring i livet i et samfunn som kan fortone seg som usikkert, finnes det sider ved dette som absolutt ikke er til det beste for individet.

Ideen om en mottakelighet og sterk følsomhet for skyld eller negativ samvittighet, beskrivelse av en tilstand preget av identitetsforvirring og identifisering av det som betegnes som et langvarig totalismemønster i individet, er hovedmomenter i Eriksons (1954) artikkel *Wholeness and Totality*. I denne artikkelen definerer han totalismebegrepet som en tendens til en autoritær stil med en "alt-eller-ingenting" tenkning, noe som f.eks. er karakteristisk for nyreligiøse grupper.

Barn og unge som har vært utsatt for en slik autoritær barneoppdragelse der det interpersonlige forholdet mellom barn og voksen er kjennetegnet av en "alt-eller-ingenting" holdning, kan i følge Erikson lett utvikle en predisposisjon for en totalitær ideologi og konvertere til disse i tidlig voksen alder hvor de normalt er mer sårbare enn senere i livet. Selv om totalismebegrepet innehar både institusjonelle og ideologiske kvaliteter vil graden av totalisme, eller dragning mot en sterk form for idealisme senere i livet, være avhengige av vår personlige utvikling og oppvekst. Et intenst familiekontrollert miljø preget av en dominerende forelder kan senere i livet skape en intoleranse for ustabilitet og usikkerhet og en lengsel

etter å gjeninnføre det tidligere sterkt kontrollerte og autoritære familiemiljøet man opplevde i oppveksten (Lifton, 1989, s. 436).

I følge Erikson trenger mennesker, og da spesielt ungdom, en helhetsfølelse, dvs. en følelse av kontinuitet og forutsigbarhet (en trygg forankring) som binder sammen den ytre og indre verden, dvs. det indre følelsesliv med de ytre sosiale omstendigheter, og hvor en sitter igjen med en klar identitet og selvsikkerhet (Friedman, 1999, s. 252).

Noen unge mennesker forsøker å ordne opp i identitetskrisen ved å involvere seg i en nyreligiøs gruppe. J.E. Marcia (1994) har i boken *The identity and development* videreutviklet det femte stadiet i Eriksons psykososiale utviklingsteori ved å beskrive fire identitetsstatuser som han ikke nødvendigvis ser på som kronologiske og irreversible. De fire statusene er: 1. tillukning, 2. ventetid/moratorium, 3. identitet og 4. identitetsdiffusjon. Helt kort dreier dette seg om at hvis en som voksen ikke har klart å komme til steg tre, vil en i frykt for steg fire foreta en ”rask tillukning” og dermed falle for nyreligiøse samfunn. Deres strenge strukturer kan i første omgang fortone seg som frigjørende på et ungt menneske som opplever møtet med utenomverdenen eller ventetiden som beskrives i trinn to, som meningsløs. Her vil gruppen en har sluttet seg til kunne få en veldig innflytelse og makt over det som former ens identitet, dvs. tankegods, følelser og adferd. Her vil gruppens medlemmer ofte bli oppfattet som ens nye familie hvor man blir introdusert for en lære med de psykologiske forpliktelser den innebærer. Her kan en bevege seg tilbake mot et mer infantilt nivå i form av en veldig forenklet gruppeadferd hvor en eksempelvis idealiserer en leder. Dette vil jeg komme nærmere tilbake til i kapittel to.

Det er ikke bare de som enda ikke har utviklet en kritisk holdning og tenkemåte som kan bli påvirket av denne typen innflytelse. Det finnes også mange eksempler på at mennesker som er modne, reflekterte og kritisk tenkende likevel har falt for indoktrinering både fra religiøst, politisk og livssynsmessig hold. I slike tilfeller vil i større grad dreie seg om et mer systematisk forsøk på å ødelegge en kritisk tenkemåte og holdning, hemme den gamle identiteten for så å bygge opp en helt ny identitet.

I lukkede samfunn og i mer dogmatiske politiske partier eller religiøse grupperinger vil den daglige disiplineringen og ensrettingen være veldig sterk i et forsøk på å overstyre den sosialisering som tidligere har funnet sted i en større samfunnsmessig sammenheng. Dette kan

stå i sterk kontrast til en mer individuell utviklingsprosess hvor en på et mer autonomt og selvstendig grunnlag reflekterer over forskjellige aspekter av livet og den kultur og ideologi en inngår i og er påvirket av. Da er man mer frigjort sammenlignet med et menneske som i mer eller mindre grad er styrt av en bestemt ideologisk retning eller en nyreligiøs gruppes læresetninger. I det siste tilfelle står man i fare for å bli fullstendig låst i den ideologien eller det tankegodset som til enhver tid holder en person på plass og som det kan være vanskelig å komme seg ut av. Identiteten er da et resultat av hjernevask, overtalelse og manipulering.

Nils Johan Lavik (1985) bruker i boken *Frelst eller forført? Om "hjernevask" og psykologisk påvirkning i ny-religiøse sekter*, materiale fra den amerikanske psykiater Robert Jay Lifton. Hans studie ble utgitt i 1961 og heter *Thought Reform and the Psychology of Totalism*. Liftons analyse av tankekontroll bygger på totalismebegrepet slik Erikson har gjort rede for dette og på hans teori om forming av identitet eller det han har kalt ego-identitet. Lifton, som også var en student av Erik Erikson, baserte stort sett studiene sine på den kinesiske marxismen. I et forsøk på å systematisere den måten som det kinesiske kommunistparti utøvde kontroll på, identifiserte han åtte kjennetegn på tankekontroll (Lifton, 1989, s. 419-437). Lifton og Erikson har kommet med klassiske og toneangivende bidrag som har angitt retningen for noe av det forskningsarbeidet som er gjort innenfor dette feltet. Jeg vurderer deres bidrag som et godt teoretisk utgangspunkt for mitt prosjekt. Jeg vil bl.a. anvende Erikson og Liftons arbeid for å studere og analysere unge menneskers forming i møte med nyreligiøse retninger. Siden dette er en oppgave om identitet og selvforståelse i unges møte med totalitære ideologier og nyreligiøse retninger, ønsker jeg å se nærmere på hva som kjennetegner de indoktrineringsprosesser som unge eller ensomme mennesker på jakt etter en identitet, blir utsatt for. Dette vil jeg undersøke ved å ta utgangspunkt i konkrete nyreligiøse bevegelser og de lære- eller trosforestillinger som de forfekter. Jeg er også opptatt av den fasen der de unge ser at de er blitt utnyttet og innser at idealene de er blitt pådyttet egentlig handler om maktmisbruk. I analysen av dette stadiet vil kognitiv dissonans være et nøkkelbegrep.

Jeg har valgt å dele prosessen som beskriver den unges møte med nyreligiøse miljøer i tre deler. Den første fasen forstår jeg som den perioden hvor en trekkes mot en gruppe og manipuleres med en bestemt doktrine, men hvor en ennå ikke har blitt et fullverdig medlem. Organisasjonen prøver å gjøre seg så tillokkende og attraktiv som mulig og holder skjult de mer hardhendte indoktrineringssteknikker som man tyr til senere når personen er innenfor

gruppen. Det handler om et glansbilde som presenteres og som oppfyller idealer og drømmer hos mennesker. Det loves noe som virker forlokkende, og som man er sårbar for i en fase der man er søkende, mottakelig for ytre påvirkning og lett lar seg overbevise av budskap av ulikt slag.

Den andre fasen forstår jeg som den periode i prosessen hvor en holdes på plass i systemet gjennom manipulering og indoktrinering. Det er ikke rom for kritisk tenkning i forhold til den selvforståelse som fremmes. Alt skal slukes rått. Det er ikke rom for kritiske spørsmål vedrørende de dogmatiske læresetningene eller den totalpakken som blir presentert. Denne omfatter hva en skal tro på, verdier, innstillinger og oppfatninger eller forhold til mennesker utenfor den bestemte gruppen. Dette forsøket på tankekontroll vil prøve å fjerne personen fra hans eller hennes autentiske eller gamle identitet, for så å skape en ny identitet som er avhengig av den bestemte gruppen en tilhører (Hassan, 2012, s. 31). Fra et psykisk perspektiv vil denne formen for tankekontroll splitte delene i individets psyke til en ny kultidentitet hvor medlemmet vil kunne få symptomer som pasienter med avhengig personlighetsforstyrrelse også har (Hassan, 2012, s. 31). En vellykket indoktrinering resulterer i at en ny identitet eller pseudopersonlighet blir implementert. I den nyreligiøse bevegelsen er det læren eller det helhetlige systemet som danner utgangspunkt for den pseudopersonligheten som blir forsøkt utviklet, og målet er at hele personen skal bli gjennomsyret av dette i den forstand at hele bevegelsens ideologi, kultur, tro og adferd blir inkorporert i ens psyke. Det som foregår i denne fasen er det nærmeste en kommer i forhold til reinspikket indoktrinering og tankekontroll.

Med fase tre forstår jeg det stadium der den unge eller det etablerte medlemmet forsøker å frigjøre seg fra et lukket miljø der man kan være manipulert til å frykte at livet vil falle sammen utenfor gruppen. Man er indoktrinert til å tro at man bare kan oppleve glede innenfor gruppen siden alle utenfor er blitt demonisert. I løsrivelsesprosessen blir igjen selvforståelsen sentral. Ved hjelp av kritisk tenkning ser en at man har blitt forsøkt påtvunget et bestemt selvbilde. I stedet for å skape noe selv har man investert alt i den identiteten som gruppen tilbyr. Når man løsriver seg i fase tre handler dette om en ekte selvforståelse hvor en gjennomskuer manipuleringsteknikkene og det selvbilde en er blitt påtvunget. På dette stadiet innser man at dette ikke er en selv, ja, man har tvert imot blitt fratatt retten til å være seg selv innenfor det system som man er fanget i. Man oppdager at en ikke får utfolde seg på en naturlig måte hverken emosjonelt eller kognitivt i samsvar med hvem en vil være og hvem en

vil fremstå som. Dette kan dreie seg om en bevisstgjøring og en refleksjon om hvordan man er holdt på plass i et stivnet tankegods eller et system og hvilke teknikker som er benyttet for å manipulere et menneske som opplevde en identitetskrise. Mens indoktrineringsprosesser i den andre fasen er preget av fravær av kritisk tenkning og frykt for frihet, åpner man i denne fasen igjen opp for selvrefleksjon og kritisk tenkning slik man tidligere har praktisert dette.

Begrepet kognitiv dissonans kan trekkes inn for å beskrive hvordan to motstridende tanker eller to etiske forestillinger om noe befinner seg i hodet samtidig. Konflikten oppstår internt fordi man når man skal ta stilling til noe, både må forholde seg til sin gamle samvittighet, tidligere forestillinger eller opprinnelig personlighet, og den nye som er blitt implementert. Den nye personligheten er jo ikke noe man har tatt til seg selv som en slags overbevisning, men noe som er kommet fra andre kilder gjennom manipulasjon. Når medlemmer løsriver eller frigjør seg og gir seg selv mulighet for kritikk blir de et subjekt som ikke så lett kan manipuleres med. Man myndiggjøres og påberoper seg sin selvstendighet og gir seg selv rom for kritisk tenkning enten på eget initiativ eller ved hjelp utenfra. Det forutsettes her at den gamle personligheten ikke blir totalt oppløst og forsvinner fordi pseudopersonligheten eller den falske identiteten blir inkorporert ubevisst i psyken som en fremmed del av personligheten.

Når begrepet prosess er brukt om den utvikling som foregår med henblikk på å forstå seg selv står dette i motsetning til det statiske læresystemet som en kan finne i nyreligiøse grupperinger der en blir forsøkt holdt på plass av et rigid og fasttømret identitetsutkast. Fordi individet kan orientere seg vekk fra et manipulert selvbilde kan utviklingen i måten å forstå seg selv på beskrives som en prosess snarere enn som en statisk tilstand.

1.2 Valg av problemstilling

Jeg er opptatt av unges møte med nyreligiøse bevegelser og hvordan dogmatisk tankegods av ulikt slag blir brukt til å påvirke identitet og selvforståelse hos dem som befinner seg i kultiske eller nyreligiøse miljøer. Jeg er også opptatt av hvilke konsekvenser det kan ha når ens verdensanskuelse kommer i konflikt med den sosiale omverdenen og hva som skjer når man forsøker å bryte ut av noe fordi en har tenkt selvstendig og funnet det ulogisk det man er med på eller har latt seg involvere i. Mitt forskningsspørsmål kan formuleres slik:

Hvordan kan forholdet mellom danning og indoktrinering forstås i lys av unges møte med nyreligiøse miljøer der deres identitet og selvforståelse blir forsøkt påvirket?

Følgende underspørsmål kan konkretisere noen aspekter som hovedspørsmålet berører:

Hvordan er forholdet mellom indoktrinering og danning forstått i pedagogikkfaget?

Kan implementering av en pseudoidentitet og Leon Festingers teori om kognitiv dissonans knyttes til og beskrives som et ledd i indoktrineringsprosessen?

1.3 Oppgavens oppbygning

Oppgaven er bygget opp på følgende måte: Kapittel to tar for seg den grensedragning mellom danning i pedagogisk forstand og indoktrinering som Peters foretar. I forlengelsen av dette trekker jeg inn Ben Spieckers (1991) drøfting av indoktrinering i artikkelen *Indoctrination: The Suppression of Critical Dispositions* og Liftons åtte kjennetegn på indoktrinering eller det han kaller for tankekontroll. Denne gjennomgangen skal gi et grunnlag slik at jeg kan analysere de nyreligiøse miljøene innenfor kategorier som frihet, autoritet, danning og indoktrinering. Kapittelet inneholder også et forsøk på å sammenligne det Peters som pedagogisk filosof er opptatt av med det som psykologene Lifton og Lavik beskriver som tankekontroll. Drøftingen tar med andre ord utgangspunkt i den behandling av forholdet mellom danning og indoktrinering som har funnet sted innenfor pedagogikkfaget for deretter å undersøke nærmere hvordan indoktrinering er forstått innenfor psykologifagets rammer. I kapittelet tas det sikte på å vise hvordan Peters tanker og ideer om forholdet mellom begrepene danning og indoktrinering kan sies å bli videreutviklet og nyansert av Spiecker for så å bli konkretisert av Liftons arbeid med begrepet tankekontroll eller tankereform. Det Peters og Spiecker har omtalt i mer abstrakte vendinger blir hos Lifton og Lavik mer konkret og lettere å anvende i forhold til de nyreligiøse bevegelsene. I besvarelsen av forskningsspørsmålet blir noen av Liftons kjennetegn mer aktuelle enn andre. Noen av disse kan også fremstå som så omfattende og vide kategorier at det er litt krevende å bruke disse som analyseredskap. Det blir også litt kunstig å skille med disse kjennetegnene fordi de flyter litt over i hverandre.

I kapittel tre vil jeg redegjøre for hvilke metode som nyttes i avhandlingen i tillegg til å si noe om betydningen av forskningsprosjektet. Som metode vil jeg benytte dokumentanalyse, dvs. å

gi dokumenter status som empiri. Litteraturen som er valgt omhandler trosfellesskap i nyreligiøse miljøer, hva som kjennetegner dem og hvordan de selv presenterer hva de holder på med. I metoddelen belyser jeg tolkningsprosessen sett i lys av Gadamer sin hermeneutiske tolkningsmetode. Når jeg går inn i litteraturen på området tolker jeg hvordan disse tekstene står i forhold til hverandre. Dette kalles intertekstualitet.

I kapittel fire skal jeg gjøre rede for hvilke prosesser som gjør seg gjeldende i nyreligiøse bevegelser angående den polare spenningen mellom autoritet og frihet. Det vil inneholde en drøfting av nyreligiøse miljø i forhold til Peters redegjørelse av skillet mellom danning og indoktrinering og noen av Liftons åtte kjennetegn på tankekontroll. Når det gjelder sistnevnte vil det være noen av kjennetegnene jeg vil drøfte mer inngående enn andre. Jeg vil trekke frem Jehovas vitner², Fellowship of Friends³ og bahai -troen⁴ siden det er disse jeg har best kjennskap til og siden disse lett lar seg bruke for å illustrere indoktrinering. Selv om Lifton tar utgangspunkt i det kinesiske kommunistparti når han identifiserer kjennetegn på indoktrinering, vil jeg undersøke om disse punktene også kan anvendes på nyreligiøse bevegelser. Jeg vil derfor avgrense meg til disse i min avhandling. I dette kapittelet blir det analyseredskapet som Lifton har introdusert brukt til å identifisere de indoktrineringsprosesser som foregår i disse miljøene. Litteratur om hva som foregår i de lukkede miljøene analyseres med fokus på hvordan de fremstiller seg selv. Jeg viser også til skrifter, lærebøker og annen litteratur som de nyreligiøse må forholde seg til som medlemmer i disse grupperingene. Dette inkluderer den litteraturen man bruker i forbindelse med det som kalles selvutvikling etc. Jeg vil i tråd med det jeg har sagt er indoktrinering forsøke å identifisere hvor de forskjellige manipulerende elementene ligger og hva denne manipuleringen fører til. Identitet kommer da inn som et ledd i den indoktrinering som foregår.

I avslutningskapittelet trekkes trådene sammen i noen overordnede betraktninger knyttet til resultatene av min analyse. Filosofen Nietzsches tekster blir her brukt til å sette det jeg har kommet frem til i perspektiv hvor jeg reflekterer vedrørende menneskets danning og de trange kår denne har i nyreligiøse miljøer.

---

² En nyreligiøs bevegelse med en sentralstyrt ledelse som forvalter det som sees på som den ene og sanne lære http://snl.no/Jehovas_vitner

³ En nyreligiøs bevegelse med utgangspunkt i den fjerde veis lære -og selvutviklingssystem og en sentral lederskikkelse <http://www.beingpresent.org/>

⁴ Nyreligiøs islamsinspirert bevegelse med en sentralstyrt ledelse <http://snl.no/baha%20apos%3B>

2 Forholdet mellom danning og indoktrinering – teoretiske perspektiv

2.1 R.S. Peters syn på forholdet mellom danning og indoktrinering

Den engelske pedagogiske filosofen Richard Stanley Peters syn på hva som er danning og hva som er indoktrinering, er de brillene som jeg vil benytte meg av når jeg skal se nærmere på de nyreligiøse miljøene⁵ som unge mennesker kan bli fanget i.

I en dannelsingsprosess utvikler man en måte å resonnere på og en tilbakeleent analytisk evne som ikke baserer seg så mye på det følelsesmessige, men som heller er knyttet til det rasjonelle og logiske. Danning er i humanismen knyttet opp mot det frie mennesket i sammenheng med filosofi og argumentasjon, men i det gamle Øst-Europa var en mer opptatt av å skaffe seg lydige og dyktige redskap som fungerte i statens produksjonsapparat, stilte få spørsmål og tilpasset seg systemet. Det samme vil gjelde når en formes i et doktrinært mønster der menneskets åndsutvikling er av mindre interesse (Spiecker 1991) . Danning dreier seg om noe større enn bare å lære et fag. Det handler også om verdien av kunnskap, anvendelse, hvordan en behandler et problem og å kunne se faget i en helhetlig sammenheng hvor argumentasjonsteknikk og basiskunnskap i filosofi inngår. I denne sammenheng bør en kunne se verden fra flere synsvinkler, f.eks. historisk, sosialt, estetisk etc. Det handler også om hvordan en forholder seg til virkeligheten, om frigjøring og medbestemmelse og om en demokratisk grunnholdning. Det handler også om hvordan vi behandler hverandre, og tilretteleggelse for utviklingen av det potensiale og de interesser som ligger i subjektet. På denne måten er også den sosiale interaksjonen knyttet opp mot dannelsingsbegrepet (Peters, 1972, s. 41-45).

Et dannet menneske har en individualitet og en stemme som kan argumentere for sine synspunkt og fungerer som et demokratisk menneske. Om en gjennom utdanningen får kloke, frigjorte og demokratiske mennesker unngår man også i større grad diktaturet eller autoritære eller dogmatiske bevegelser som i større grad påkaller følelsene, og i tillegg har ledere som proklamerer at de har sannheten slik at en slipper å tenke selv (Peters, 1973, s. 46-47).

---

⁵ Når jeg i dette kapitlet snakker om bevegelser menes det i en vid forstand og ikke bare med tanke på bestemte sekter og nyreligiøse bevegelser, selv om jeg vil ta utgangspunkt i disse i mitt analysekapittel. Dette kan spenne helt fra politiske partier, organisasjoner og retninger innen vitenskapen etc. slik at begrepene doktriner og indoktrinering her ikke bare er reservert for det som har med religion å gjøre. Jeg drøfter således forholdet mellom danning og indoktrinering, autoritet og frihet mer generelt og unnlater å knytte dette eksplisitt opp mot doktriner i religiøse sekteriske bevegelser slik jeg vil gjøre i analysedelen.

Aktørperspektivet var et sentralt aspekt i Peters filosofi hvor dette ble tydeliggjort for å markere avstand til mennesket som en brikke i de overindividuelle strukturenes spill. Han så begreper som tankekonstruksjoner og begrepsanalysene som noe som gjør det lettere å forholde seg til det vi møter i tilværelsen. Dette fordi det er en klar sammenheng mellom vår dagligtale og hvilke kognitive strukturer mennesket utvikler i denne sammenheng. Her har aktøren en innsikt og forståelse vedrørende bruken av begrepene som redskap, hvilken setting de inngår i og hvordan de påvirker individets bevissthet. De begrepene som vi nytter, kan ligge på ulike bevissthetsplan som det er viktig å definere på en grundig måte (Opdal, 2000, s. 32-37).

Kriteriene for begrepet danning eller education er ifølge Peters knyttet til den fremgangsmåte som nyttes til det lærestoffet som studenten skal innføres i. Danning innebærer både ens utvikling av kognitive og etiske aspekt og i arbeidet med dette jobbet han ut i fra fire filosofiske ståsted: a) en bevissthetsfilosofi som tar opp anliggende knyttet til kognisjon og atferd, b) en verdilære som dreier seg om etiske betraktninger vedrørende lærestoffet knyttet til måter å resonnerer på. Dette vedrører også autonomi, respekt for andre mennesker og deres interesser og frihet. Her inngår det altså en del etiske prinsipper som angår vårt samkvem med andre mennesker, c) en kunnskapsteori som dreier seg om utviklingen av menneskets kognitive sider, og for eksempel hvilke kilder en henter kunnskapen fra, og d) den sosiale sfære danningen skjer innenfor der både samfunnets organisasjoner, institusjoner og form for praksis uttrykker hva som er godt, dårlig, rettferdig, urettferdig etc. (Opdal, 2000, s. 42-43 og 55).

Når det gjelder danning hevder Peters (1977) at er det en nødvendighet å beskytte individets ivaretagelse av egne interesser og frihet. Dette kan være sårbart med hensyn til innflytelse og negativ påvirkning fra vilkårlige eksterne personer, eller gruppepress. Danningens fokus på individuelle valg, autonomi og uavhengighetens ånd står i sterk kontrast til den konformitet og ureflekterte aksept av andres meninger og holdninger uten å tenke nøye igjennom hva disse holdninger og meninger innebærer, som kjennetegner programmering og indoktrinering. Ens meninger, tro og holdninger må være ens egne og ikke kopiert eller utført som et rollespill. Denne kritiske vurdering av andres tro, adferd og meninger resulterer i utviklingen av ens danning og selvstendighet som menneske.

Et viktig punkt når det gjelder danning er å være konsistent i fastholdelsen av egen ervervet kunnskap og forståelse. Det er også et kriterium at denne kunnskapen ikke bare ligger passiv og latent, men aktivt kommer til uttrykk i sammenheng med videreutvikling av adferd og oppfatninger i tillegg til å virke strukturerende. Betinging er innlæring hvor en kobler en ny stimulus opp mot en latent refleks, for eksempel Pavlovs eksperimenter med hunder som han kondisjonerte til automatisk salivering når de hørte lyden av en bjelle. De koblet lyden til mat, noe som igangsatte den samme mekaniske spyttproduksjonen som når de så maten direkte. Dette har i følge Peters ingenting med danning å gjøre på tross av at dannelsesbegrepet beskriver innlæring som løsning av en oppgave som lærer og elev samarbeider om å løse. Betinging er uetisk i den forstand at det innebærer at en er ubevisst på det som skjer og kan i denne sammenheng på mange måter sammenlignes med indoktrinering og hjernevask hvor læring også blir mekanisk og ureflektert. En annen relatert innlæringsprosess er for eksempel den ”skjulte læreplan”, som er et begrep for hvordan holdninger, adferd og verdier blir ubevisst formidlet til elever i skolen (Opdal, 2000, s. 69-70).

Det som gjør at indoktrinering ikke nødvendigvis kan utelukkes som en dannelsesprosess på samme måte som betinging, er at uansett hva annet indoktrinering innebærer så har det åpenbart å gjøre med en doktrine som en må akseptere og samtykke til rent innledningsvis før indoktrineringssprosessen igangsettes. Betinging har på den annen side ingen forbindelse med et dogme men heller med reaksjoner som salivering og enkle bevegelser (Peters, 1972, s. 41-42).

Peters argumenterer for at danning er likevekt mellom kunnskap, hva en vet og ens væren som gir innsikt og en mer fullstendig forståelse hvor en utvikler både et mer helhetlig syn der ting er satt i perspektiv og fremstår som mangefasettert, og evne til å se en sak fra mange sider. At noe er mangetydig er noe som ofte kan være stikk i strid med ting en blir fortalt og det som erfaringen viser. Dette er altså ikke noe som automatisk fullbyrdes kun av instruksjon eller sansestimuli selv om instruksjon er en viktig del av dannelsesprosessen. Det er skolens oppgave å være en dannende institusjon hvor både litteraturstudier og filosofi gir studenten en viss form for bevissthet og måte å resonnerer på som transformerer studentens indre og som igjen farger det som skjer rundt en selv. Dette representerer en foredling av både ens tanker og adferd som ikke ferdigheter i bingo eller biljard vil kunne gi (Opdal, 2000, s. 72-80).

Evne til kritisk tenkning forekommer ikke uten kunnskap. En person kan ikke være kritisk uten å stå i en kunnskapssammenheng der det for eksempel fremsettes påstander som gjør at det finnes noe konkret å være kritisk overfor (Peters, 1973, s. 99). Dette er heller ikke en evne som er medfødt, snarere tvert imot. Vi mennesker har en tendens til uten videre å tro og stole på det som vi blir fortalt. Evnen til kritisk tenkning kan imidlertid utvikles ved at vi kommer i dialog med en som allerede har ervervet seg denne evnen (Opdal, 2000, s. 78).

En logisk forbindelse i denne sammenhengen, som også Peters mente, er at en dannet person også er en kritisk tenkende person som undersøker de påstander som fremsettes (Opdal, 2000, s. 78-79).

Autonomi er sentralt og viktig i forholdet til kunnskap, forståelse og ens danning. En autonom person tar alltid et steg tilbake i situasjoner hvor en potensielt kan styres av irrasjonelle emosjoner for deretter å reflektere over egne beslutninger og være sterk nok i sin egen vilje til å gjennomføre disse på tross av andres ønsker og manipulerende forsøk. Da velger en, eller gjør autentiske valg som er valg ut fra ens egne genuine ønsker og ikke ut fra eksterne grunner. Dette kan for eksempel skyldes skyldfølelse som på manipulerende vis skapes av andre for å holde en på plass og for at disse skal oppnå egen vinning (Opdal, 2000, s. 79). Skal disse valgene være genuine må dette i følge Peters (1972 s. 196-198) baseres på en rasjonell vurdering. Ønsket må genuint springe ut fra en selv og ens egne interesser og ikke være påtvunget fra eksternt hold, og hvor en i tillegg må ha besluttsomhet, viljestyrke og karaktertrekk som mot og integritet som gjør at en holder fast ved det en har bestemt seg for. En slik grensesetting er spesielt viktig når en møter motgang fra eksternt hold med andre interesser. Slik sett blir autonomi en integrert del av det som er en dannet person i pedagogisk forstand.

Peters er også opptatt av undervisningsbegrepet, dvs. hva som kjennetegner det som kan defineres som undervisning. I følge Peters vil indoktrinering og propaganda delvis falle utenfor rammen for det som vanligvis betegnes som undervisning, men angående spørsmålet om dette var en avart eller form for danning var han mer usikker (Opdal, 2000, s. 69-70). Undervisning som en del av dannelsesprosessen, er i motsetning til indoktrinering basert på både frivillighet og stor grad av innsikt og bevissthet knyttet til dannelsesprosessen som også gir rom for selvstendig evaluering og kritikk. En vet hva en lærer, og har en selvstendig stemme i forholdet til dette (Peters, 1972, s. 42). Indoktrineringen bygger derimot bevisst på

det motsatte. For om en var så bevisst, og på forhånd hadde en full og hel innsikt i denne formingsprosessen trinn for trinn og hva det ville lede mot og til hva de var gjenstand for, så ville de fleste hoppe av lenge før de ble ofre for indoktrinering. Grunnen til dette er at skal en tankereform kunne settes i verk blir det en nøkkelfaktor at det hele har en skjult agenda (Singer, 2003, s. 80).

Det er en utfordring å plassere disse begrepene trygt innenfor pedagogikkfaget og å skille dem fra hverandre. Dette fordi noen vil si at indoktrinering ligger innenfor, og noen i grenseland til det som er pedagogikkens område. Dette er mekanismer som kan brukes til å forme andre mennesker, men som ikke er forenlige med grunnleggende trekk ved den pedagogiske virksomhet som frihet og bevissthet. Men da avgrensers jeg meg til hva som er en "ekte pedagogisk prosess". Det kan imidlertid være i pedagogikkfagets interesse å gjøre nettopp det fordi det kan bidra til å markere grenser med henblikk på hva som er pedagogikk og hva som ikke er det.

Peters er en pedagogisk filosof som prøver å trekke noen grenser og som konkluderer med at indoktrineringsprosessene skiller seg fra genuin og ekte danning. Spørsmålet er: Hva er det som gjør at dette er indoktrinering og ikke noe en kan kalle for danning i pedagogisk forstand? I fortsettelsen vil jeg forsøke å problematisere den grensen som Peters trekker for hva som er danning i pedagogisk forstand og hva som er indoktrinering. De kriterier som Peters bruker når han skal definere hva indoktrinering er, bruker jeg som knagger når jeg i fortsettelsen skal undersøke nærmere hva andre teoretikere er opptatt av når de drøfter dette forholdet.

Når Peters (1972) snakker om hva som kjennetegner danningen i pedagogisk forstand understreker han klart at dette ikke skal være preget av tvang, men være basert på fri vilje og hvor man skal respektere subjektet. Mye av den pedagogiske tenkningen går jo nettopp ut på det å ha respekt for subjektet ved å inngå i et subjekt-subjekt forhold til barnet og/eller eleven.

Samsvarer så tankereformens åtte punkter slik Lifton skisserer disse med Peters kriterier på indoktrinering? Peters pedagogiske filosofi handler om individets frihet og respekt for individet som menneske. For med en gang en med autoritære midler tvinger noe igjennom så forsvinner respekten for enkeltmennesket. Om subjektet vedrørende undervisningsbegrepet

ikke får tilfredsstilt kravet til innsikt og bevissthet i dannelsesprosessen peker dette mer i retning av indoktrinering.

Her skaper tankereformens psykologiske teknikker et subjekt objekt forhold og en tilstand i mennesket der sammensmeltningen mellom individet og et bestemt læresystem eller doktrine og dets miljø gjør at en underkaster seg (Tobias & Lalich, 1994, s. 35-36).

Peters forklarer hjernevask eller det Lifton definerer som tankereform, som et forsøk på å nøytralisere en persons mulighet for å ta selvstendige avgjørelser. Dette er også et angrep på individets mulighet for å gjøre forutsigbare valg ved å konstruere omgivelser som er så uforutsigbare som mulig, og ved å undergrave personens opplevelse av tid og sted i tillegg til ens egen identitet (Spiecker, 1991, s. 26). Personens tilværelse blir da gradvis redusert til en tilstand som preges av engstelse, uro og bekymring. En blir da ofte mottakelig for å domineres av en annen som da blir ens eneste kilde til trygghet og tilfredshet. Personen blir da lett påvirkelig og villig til å godta det dogmatiske tankegods som blir presentert for en, men som vedkommende kanskje tidligere ville stilt seg avvisende til. Han blir på denne måten et mer eller mindre programmert menneske i motsetning til et menneske som tar frie og uavhengige valg på et selvstendig grunnlag (Peters, 1973, s. 153-155). Etter denne undergravingen av ens kritiske holdning kan innprentingen av doktrinen starte og på denne måten blir ordet gjendannelse bare en forskjønnelse og tildekning av begrepet indoktrinering. Effekten denne negative danningen eller formingen har er i stor grad avhengig av resultatet av hjernevasken eller tankereformeringen i tillegg til nøytraliseringen av ens kritiske og reflekterte holdning, selv om det er tvilsomt at dette alltid kan gjennomføres på en helt fullstendig måte (Spiecker, 1991, s. 26).

Termen indoktrinering er nært knyttet til begrepet frihet. Det å indoktrinere barn og unge innebærer å undertrykke en autonom, reflektert og kritisk holdning. Dette vil igjen nødvendigvis innebære at en er blitt fratatt noen grunnleggende sider ved sin frihet som menneske, som for eksempel ens rett til å utvikle seg til en kritisk og reflektert person som fullt ut kan delta i samfunnets demokratiske institusjoner og på områder som giftemål, politiske parti, trosretning etc.

Hvis en ikke klarer å nå sitt potensiale som et kritisk og reflektert menneske som er i stand til å vurdere og velge på en selvstendig måte mellom ulike alternativ, kan en risikere å bli fange

av rigide konvensjoner som er fratatt muligheten til å velge et moralsk eller politisk alternativ fremfor et annet og eventuelt selv oppdage verdifulle sider ved en tradisjon. Ved å kultivere en fornuftig måte å resonnerer på vil en frigjøre seg fra både fremherskende ideologiske retninger, dogmatisk tankegods og autoritetens formaninger. Peters (1973, s. 140-141) mener at en middelvei mellom dette og ens opprørstrang er knyttet til den fornuft som gjør oss i stand til å innta en kritisk holdning til det etablerte.

På et tidlig stadium av ens utvikling vil et barn forhindres i å utforske verden rundt seg. På grunn av den strenge kontrollen av sitt miljø og mangelen på fri kommunikasjon er ikke barnet fritt til å tilfredsstill sin nysgjerrighet. Mulighetene for å vokse på sine erfaringer og utvikle sine egne interesser er hemmet som en følge av dette. Dette forhindrer utviklingen av det frie mennesket og kan gjøre skade på et åpent og demokratisk samfunn (Spiecker, 1991, s. 27-28).

Peters (1973, s. 148-149) var opptatt av innlæringen av det han kalte en rasjonell form for moral i stedet for en tradisjonell form. Han hadde studert utviklingspsykologen Lawrence Kohlberg sin teori om moralsk utvikling som opererte med tre nivå og seks stadier: Nivå 1, det prekonvensjonelle nivå: det egosentriske stadiet der regler blir fulgt for enten å unngå straff eller oppnå belønning. Her er det ens egne behov som er viktig. Nivå 2, konvensjonelt nivå: Kohlberg benevnte dette som en type ”good boy” moral eller en tradisjonell (konvensjonell) moral hvor reglene, eller det moralsk korrekte, blir fulgt og bestemt av holdningene til en større gruppe eller autoritetsfigurer som ens foreldre. Nivå 3, postkonvensjonelt nivå, på dette stadiet vil en som et mer autonomt menneske stille spørsmål om reglenes holdbarhet. De har på dette stadiet utviklet empati og ser den verdien reglene har i det sosiale liv.

Indoktrinering kan defineres som en bestemt type instruksjon som kan benyttes i nivå 2. Her forholder en seg til helt fastsatte regler som hindrer en i å utvikle en selvstendig og kritisk holdning. En ledes til konsekvent å assosiere disse reglene til gruppelojalitet og til det å adlyde en autoritet en nødvendig vil trosse. Teknikker for å få en til å føle skyld og skam slik det kunne forekomme i engelske kostskoler på 1970-tallet eller f.eks. i kommunistiske kollektiv i samme tidsrom, er eksempler på dette. Selv om skolene i dette tilfelle oppmuntret til utvikling også mot det tredje nivået, var dette for de få. De fleste i elevgruppen befant seg på det andre

nivået. Men som Peters er inne på, bør ikke instruksjon eller innlæring ha denne formen om en vil utvikle en rasjonell type etikk (Peters, 1973, s. 155).

I sine empiriske krysskulturelle studier fant Kohlberg ingen forskjeller i moralsk tenkning blant verken katolikker, protestanter, jøder, buddhister, muslimer eller ateister. Hvilken ideologisk retning en tilhører fører ikke uten videre til at en indoktrineres på det konvensjonelle nivået (Spiecker, 1991, s. 22-23).

Det er viktig å ha etiske normer og verdier å forholde oss til. Om en her er for relativistisk⁶ og oppfatter alt som like rett og bra, opphever en normene og verdiene på en slik måte at ingenting får betydning lengre. Men når, på den annen side, etikken blir til en absolutisme eller sannheter blir dette også dogmatisk igjen.

Den dogmatiske tenkemåten kjennetegnes av at det ikke gis rom for kritikk eller muligheter for å tenke alternativt. Det er ikke alle, heller ikke innenfor vitenskapen, som erkjenner at deres tenkemåte og resonnement er dogmatisk, men heller kaller det vitenskap. I forhold til Kuhn var normalvitenskapen kjennetegnet av at en underordnet seg ukritisk til det paradigmet eller den teoretiske fortolkningsrammen som til en hver tid var dominerende. Var en utenfor denne var det ensbetydende med å være uvitenskapelig, noe som ekskluderte annerledes tenkende. Feyerabend tar i boken *Against method* (2008) et kraftig oppgjør med slike ensrettende holdninger innenfor vitenskapsfeltet. På en annen side kan det jo også på en måte bli et dogme eller en tvangstrøye at en hele tiden skal tenke kritisk. Men også i denne kritiske analysen av de nyreligiøse samfunnene kan man vel også kunne kalle det en slags ideologi og en bestemt retning også. En drøfting av hva som er indoktrinering og hva som ikke er det, kan være en nyttig grensedraining i sammenhenger hvor vi opplever at vi er frie og ikke knyttet opp mot nyreligiøse bevegelser. De settinger vi vanligvis forholder oss til som familie, skole og arbeidsplass opplever vi ikke som så spesielle som nyreligiøse trossamfunn. I avhandlingen vil jeg ha fokuset på de nyreligiøse miljøene fordi jeg der regner med å finne arbeidsmåter og en praksis som en lett kan defineres som indoktrinerende. I de mer ordinære sammenhengene vil det kanskje bare være tendenser til indoktrinering, men i nyreligiøse samfunn er det så tydelig at det er dette som foregår. I slike sammenhenger settes hva som er

---

⁶ Relativisme står i motsetning til absolutisme og er en posisjon innenfor det vitenskapsteoretiske feltet som avviser at absolutte sannheter finnes. Men en ytterliggående relativisme kan paradoksalt nok også framstilles og oppfattes som en dogmatisk sannhet.

indoktrinering og hva som er danning i pedagogisk forstand på spissen. Dette for å bygge opp om en forståelse av dogmatisk tenkning som mer allmenn og som noe som kan finnes i alle sammenhenger, inkludert vitenskapen og for å redegjøre for hvorfor jeg utelukkende tar for meg nyreligiøse miljøer.

2.2 Autoritet og frihet i følge Reidar Myhre

I det følgende skal begrepene autoritet og frihet utdypes ytterligere med fokus på den drøfting som pedagogen Reidar Myhre (1977) har foretatt av det han betegner som den polare spenning mellom autoritet og frihet.

Myhre tar først opp en form for autoritet som kommer til uttrykk i en autoritær sammenheng. Denne er i følge Myhre (1977, s. 199-205) kjennetegnet av liten grad av respekt for andre menneskers grunnleggende rettigheter. Dette er en form for autoritet som er preget av enveiskommunikasjon og hvor en skaper og benytter frykt som et middel for å oppnå respekt og underkastelse. Dette står i motsetning til frihetsbegrepet. En autoritet uten at frihet er involvert er ensbetydende med en tyrannisk form for maktbruk. Frihet uten autoritet eller visse normer og forpliktelser er ensbetydende med anarki. Frihet i pedagogisk forstand handler om at en ivaretar subjektets integritet og at en respekterer subjektet. Derfor sier en at autoritet og frihet er en polar sammenheng i pedagogikken som man ikke kan løse, men som man forholder seg til.

Blind lydighet overfor en autoritær autoritet resulterer i at en blir avhengig av andre og lite selvstendig. Dette vil føre til at subjektet ikke klarer å utvikle en klar jeg-bevissthet. Frihet på den annen side er i pedagogisk sammenheng det å på en selvstendig måte kunne ivareta egne interesser slik at en får en sunn personlighetsutvikling. Denne er kjennetegnet av at en får øvelse i egen grensesetting, i å håndtere sine egne konflikter og styre sin atferd på en selvstendig måte. Slik har en frihet, men innenfor samfunnets og kulturens normer hvor en tøyler sine impulsive behov (Myhre, 1977, s. 199-205).

Når Myhre og Peters skriver om indoktrinering, autoritet, oppdragelse og frihet snakker de også om et etisk ansvar som må ivaretas om det skal være en pedagogisk relasjon, (jf. Peters bok *Ethics and education* fra 1972). I en dannelsingsprosess vil ikke den som prøver å lære bort noe bare ha som mål å få barnet eller eleven til å tro det som det blir fortalt eller å gjøre det som det får beskjed om. Det er et poeng for oppdrageren å være åpen i forhold til de

intensjoner som han/hun har og til å legge til rette for subjektets selvstendige vurdering og kritikk. Grunnen til at indoktrinering er uetisk er at respekten for individet mangler. Gjennom manipulasjon skapes det en sinnstilstand som gjør at doktrinen slukes rått og at alle tilløp til kritikk blir slått ned på (Peters, 1972, s. 39-41).

Peters (1972) og Myhre (1977) mener at dannelsesprosessen skal være frivillig og åpen. I en situasjon preget av indoktrinering er en bevisstgjøring på hva en utsettes for en måte å ta tilbake sin egen frihet på som menneske. Dette er viktig også i forhold til at man står i fare for å miste respekten for seg selv når en blir kontrollert i en så stor grad. En klar bevissthet om hva som foregår er en forutsetning for at danning vil skje fordi en da frigjøres fra en påtvunget måte å tenke og resonnerer på.

Vi har så langt sett hvordan Peters foretar en grensdragning mellom danning i pedagogisk forstand og indoktrinering. Her hjemme på berget har Reidar Myhre også understreket det etiske ansvaret som en pedagogisk relasjon innebærer. En nyansering av forholdet mellom danning og indoktrinering kan foretas ved å trekke inn Spiecker og Liftons drøfting av dette skillet.

2.3 Spieckers nyansering av indoktrineringsbegrepet

Peters og Spieckers filosofi gir avhandlingen et solid pedagogisk ståsted selv om mye av litteraturen jeg benytter ellers er hentet fra psykologien. I følge Peters (1972, s. 42) kan ikke indoktrinering bli sett på som en pedagogisk dannelsesprosess. Mens det for Peters er viktig å skille strengt mellom danning og indoktrinering, argumenterer Spiecker (1991) for at skillet mellom disse er heller uklar hvis det i det hele tatt er et poeng å skille mellom dem. Det er riktignok en form for negativ danning i innlæringsøyemed fordi den har som mål å hindre et menneske fra å bli et fritt og kritisk tenkende individ med en velutviklet kritisk holdning og en sterk personlighet. Indoktrineringsprosessen er knyttet til personers utvikling. Dette er ofte i litteraturen eksemplifisert med hvordan en søker å få innflytelse på eller å påvirke barn og unge som ikke fullt ut har fått utviklet sin kritiske sans og holdning. Den som indoktrinerer i kraft av sin relasjon til eleven vil overskride den moralske regel i den pedagogiske relasjonen om respekt for individet, noe som også vil forhindre eleven fra å dannes moralsk i form av å kunne reflektere rundt holdbarheten av de moralske regler som er fremherskende rundt en (Spiecker, 1991, s. 24-25). Ved selvdanning er en ikke underlagt denne tvangen og indoktrineringen. Når individet i sitt arbeid med disse tingene underlegges rammer som kan

kalles indoktrinering, da er det ikke selvdanning lengre, men nettopp indoktrinering. Hos Peters vil ikke da de kriteriene som gjelder for selvdanning være oppfylt med den konsekvens at det må bli definert som indoktrinering.

Indoktrinering kan defineres som en kraftig og vedvarende form for påvirkning med kognitive strategier og gjentakelser av dogmer, prinsipp, meninger og innstillinger på en måte som gjør at mottakeren ikke danner seg motforestillinger i forhold til det som det blir forsøkt pådyttet. Ordet "indoktrinering" gir gjerne assosiasjoner til totalitære og autoritære samfunn, eller til nyreligiøse miljøer der medlemmene innprentes gruppens verdier, men det kan like gjerne foregå i hverdagslige sammenhenger rundt oss. Medienes makt gir dem mulighet til å indoktrinere oss i forhold til populære holdninger og meninger, eller foreldre kan utøve indoktrinering av egne barn med en tilsynelatende uskyldig oppdragerstil, eller en lærer kan indoktrinere sine elever (Bø & Helle, 2008, s. 129).

Spiecker (1991) mener, som Peters tidligere også mente, at det i pedagogikkfaget ikke er en konsensus vedrørende indoktrineringsbegrepet og da spesielt betydningen av doktriner. Når en ser tilbake på utviklingen innen pedagogisk filosofi de siste tiårene har Peters argumentert for at denne kontroversen ville ha vært unngått om en hadde analysert og definert begrepet tydeligere, noe Spiecker også tar til orde for. I sin analyse konkluderer han med at sterkt retningsgivende doktriner ment for innprenting, alltid vil være assosiert med sterk undertrykkelse av individets kritiske holdning, intellektuelle kapasitet og rasjonelle emosjoner. I artikkelen sammenlikner han også sine egne analyser med Kohlbergs syn på moralsk dannelse og indoktrinering. Han reiser også spørsmålet om (moralisk) dannede mennesker også kan falle for indoktrinering og ikke bare unge, ubefestede individer.

Som følge av utviklingen i vitenskapelig filosofi trenger en ikke svare på spørsmålet om hva som skaper en doktrine ved lenger å vise til "allment aksepterte bevis" og "empirisk testbarhet" slik Popper var en talsmann for. En doktrine er en lære eller læresetninger som anses som viktige for dem som har tilegnet seg dem. Et slikt dogme dreier seg ofte om ubeviste læresetninger gruppemedlemmene må tro på, et fast forankringspunkt i tilværelsen, kanskje på tross av turbulente samfunnsforhold, og noe som skaper orden og struktur i det indre tankesystem i tillegg til en mening og en bakgrunn for å orientere seg i både verden generelt, og på det livssynsmessige området. I det moderne samfunnet kan dette være vanskelig å arbeide seg frem til, spesielt da med tanke på den jungelen av tilbud på det

eksisterende livssynsmarked. Når en endelig har greid å arbeide seg frem til, eller har overtatt foreldrenes livssyn eller religion, kan dette bli så verdifullt for personen at tanker som setter læren eller livssynet i et kritisk lys kan fortone seg som truende og igangsetter forsvarsmekanismer, noe som også autoritære ledere vet å benytte seg av.

Et vesentlig trekk ved doktriner i dogmatiske bevegelser er at en er overbevist om hvordan fremtiden vil komme til å arte seg eller at en tror en kan forutsi historiens gang. Den dogmatiske marxisme, Jehovas vitner og bahai -troen er noen eksempler på bevegelser som har klare paralleller i sin måte å resonnerer på. Når det gjelder marxismen forfektet denne at historiens gang kunne forutsies og den beskrev hvordan de forskjellige samfunn ubønhørlig ville komme til å utvikle seg i en bestemt retning. Som en historisk lovmessighet ville de utvikle seg fra slaveriet til det kapitalistiske samfunn som så ville avløses av det sosialistiske samfunn som til slutt ville munne ut i "det kommunistiske paradiset" hvor det verken er klasseforskjeller eller utnyttelse av noe slag. Doktrinene gir altså svaret på hvor menneskeheten er på vei eller hvordan samfunnet skal organiseres (Peters, 1973, s. 65-67). Et system av doktriner er altså ikke bare noe rent teoretisk innenfor akademien, men noe som tilhengerne føler seg forpliktet til å følge. En ekstrem konformitet blir fremmet og opprettholdt gjennom dosering av den ene ideologisk riktige holdningen som gruppen forfekter og de regler som en har forpliktet seg på. F.eks. diktete marxist-leninistene sine medlemmer i forhold til hvordan de skulle oppdra sine barn og hva de skulle lære sine studenter, hvilken kunst som skulle produseres og hvordan industrien og de sosiale organisasjonene skulle organiseres. Albania er et eksempel på et land der folket ble beskrevet av en journalist i åttiårene som et vellykket produkt av en total indoktrinering hvor en var helt fri for selvstendig refleksjon. Dette tok staten og partiet seg av i tillegg til alle andre deler av dagliglivet som f.eks. hva man skulle studere, lese og høre og hvor man kunne bevege seg (Spiecker, 1991, s. 16-17).

Man er altså sikker så lenge en beveger seg innenfor de fastsatte rammer. I Albanias tilfelle ville dette også kunne bety å bevege seg utenfor landegrensene hvor livet var utrygt og uforutsigbart og hvor mafia og kapitalisme regjerte. Kommunistpartiets uttalelser og doktriner fikk her status som sannheter som var ikke-falsifiserbare og hvor dissidenter var ansett som moralske syndere (Spiecker, 1991, s. 17).

De miljøene som jeg vil anvende Peters, Myhre, Spiecker og Lifton på vil spenne fra Jehovas vitner til Fellowship of Friends, men kan også dreie seg om grupperinger som for eksempel AKP-ml, UFF eller Tvind systemet og nynazistiske bevegelser etc. Selv om alle disse miljøene vil være mer eller mindre dogmatisk i sin tenkemåte vil jeg ikke inkludere politiske grupperinger i analysekapittelet.

Når det gjelder doktrine kan dette defineres som de trossystemer som i en stor grad bestemmer dens tilhengers adferd og gjøremål. Doktriner er altså de trosretninger som er aktivt skjermet for enhver kritikk og kritisk holdning. Slik sett er det en nær forbindelse mellom innprenting og doktrine, noe som igjen vil assosieres med undertrykkelsen av egen refleksjon, vurdering og kritiske tenkning (Spiecker, 1991, s. 16-17). Indoktrinering kan slik forstås som en innprenting av en lære, læresetninger eller doktrine. Her vil en vellykket indoktrinert person applisere prinsippene uten å ta hensyn til omstendighetene eller å ta i betraktning sine egenartede behov.

Denne innprentningen skjer aldri bare som en tilfeldighet eller ved et uhell. Å indoktrinere er bevisst å gå inn for å undertrykke utviklingen av en students kritiske holdning og reflekterte vidsyn. Dette kan gjøres ved hjelp av et stort spekter av metoder og forskjellige læresystem, som ofte ikke gagnar personens utvikling. Ved å ha en direkte henvendelse til en "absolutt autoritet", ved å overskride hva som er fornuftig og skjule relevant bevisførsel som tilsier noe annet, ved å ignorere kritiske spørsmål og ved å skape en skyldfølelse hos den som velger å trosse autoriteten, elimineres de motforestillinger som måtte finnes og personen blir en brikke i indoktrinerers spill (Spiecker, 1991).

Tesen om at den som indoktrinerer søker å bryte ned personens kritiske disposisjon har mange forsvarere, for eksempel moralfilosofen R.M. Hare. Han argumenterer også for at den indoktrinerende part forsøker å gjøre sine studenter eller tilhengere til vedvarende barn, dvs. at indoktrineringen begynner når en stopper den vekst hos barnet som gjør at det begynner å utvikle kapasiteten for å kunne reflektere selvstendig rundt egen og andres adferd vedrørende moralske og etiske spørsmål. Spiecker (1991, s. 24) konkluderer med at indoktrinering er forbundet med et trossystem eller lære som stimulerer til underminering av kritisk refleksjon. Doktriner som i stor utstrekning gjennomsyrrer hele individets eksistens og som definerer meningen med livet, døden og lidelse på en fullstendig måte, er de som er mest anvendelige for å indoktrinere og forme en person slik at denne blir ute av stand til å reflektere kritisk.

Selv om disse temaene i samfunnet generelt også kan ha til oppgave å skjerpe ens kritiske holdning, kan den som en totalpakke ha denne virkning.

En overbeskyttende og autoritær foreldrestil kan være svært ødeleggende for barns personlighetsdanning. I et slikt miljø står en i fare for å utvikle et passivt, avhengig og uselvstendig tenkende menneske som ikke er i stand til å ta et selvstendig ansvar. Det overbeskyttende gjør en hjelpeløs og det autoritære fører til at en ukritisk gjør det en får beskjed om (Bornstein, 1993, s. 44). Da er man i alt for stor grad villig til å høre på andre. I forhold til danning vil det her bli vanskelig å kunne ta ansvaret for egne moralske beslutninger på et selvstendig grunnlag (Peters, 1973, s. 148-149). En dannelsingsprosess i pedagogisk forstand ville derimot være positivt for egen utvikling, men dersom individet ikke har vært gjenstand for en slik dannelsingsprosess vil en være den perfekte kandidat i forhold til f.eks. rekruttering til nyreligiøse miljø.

Indoktrineringsbegrepet er knyttet til utvikling og det er derfor ikke så rart at det ofte refererer til anstrengelser for å påvirke barn, unge og studenter i bestemte retninger. Unge mennesker hvor den kritiske holdningen ikke er fullt utviklet, kan være et lett bytte for indoktrinerer av ulikt slag. Indoktrinerer kan her bli sett på som en måte å hindre personen fra å ha en bestemt identitet som også innbefatter en kritisk og reflekterende tenkemåte (Spiecker, 1991, s. 24-25).

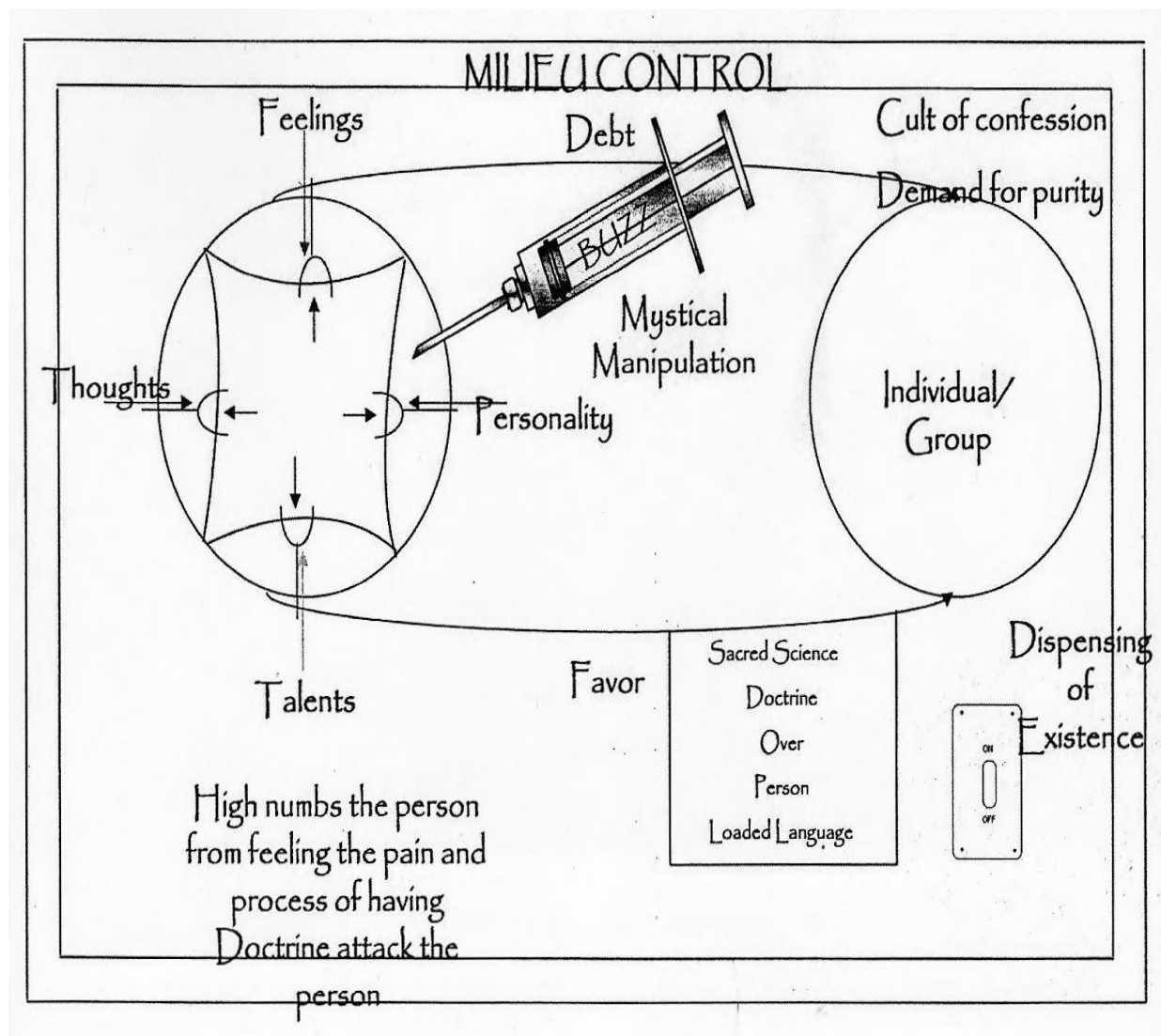
Men når en ser på indoktrinerer kun på denne måten vil bare de som enda ikke har oppnådd en kritisk holdning og tenkemåte bli påvirket av denne typen innflytelse. Det finnes imidlertid mange eksempler på at mennesker som er mer modne, reflekterte og kritisk tenkende har falt for indoktrinerer både fra religiøs, politisk og livssynsmessig hold. Studier av religiøs omvendelse og politisk indoktrinerer viser at indoktrineringsprosessen der voksne er involvert ofte er synonymt med tankereform. Jeg vil her prøve å vise at begrepet indoktrinerer har en litt annen betydning i denne sammenhengen. Det vil i dette tilfellet dreie seg om mer systematiske forsøk på å ødelegge en kritisk tenkemåte og holdning, slette den gamle identiteten for så å bygge opp en helt ny. Som et eksempel vil jeg vise til Liftons åtte kjennetegn på tankereform eller gjendanning. Når en har identifisert seg med en bestemt trosretning vil disse organisasjonene forvente at deres synspunkter etter hvert blir dine egne og et eget klisjespråk tilhørende gruppen vil initieres og innlemmes i den nye identiteten som

bygges opp. Slik begynner den nye identiteten å formes – en transformasjon som i vestlig og åndelig sammenheng ofte blir sett på som en oppstandelse (Spiecker, 1991, s. 24-25).

2.4 Liftons åtte kjennetegn på indoktrinering

Lifton (1989) baserte sine studier på kinesisk marxisme, og for å systematisere dette satte han opp åtte punkt som kjennetegn på tankereform eller tankekontroll som jeg vil vektlegge i denne oppgaven. Hans studie ble utgitt i 1961 og heter *Thought Reform and the Psychology of Totalism*. Jeg vil her både presentere og prøve å vise at disse kjennetegnene også kan gjenkjennes i nyreligiøse bevegelser som jeg presenterer i analysekapittelet. Disse er da: miljøkontroll, ladning av språket, mystisk manipulasjon, den sakrale vitenskap, krav om renhet, tilståelsens kultus, doktrine over person og opphevelse av eksistens.

Et illustrasjonsbilde som viser prosessen i Liftons åtte punkt – Kilde ICSA magazine 2012.

Lifton hevder i sin bok at ideene bak tankereformens åtte punkt var et utelukkende kinesisk produkt, som ikke var inspirert av verken Pavlov eller russisk psykologi, men hvor Konfusiansk innflytelse var et viktig element. Ikke fordi Konfucius' livsform, lære og etikk var viktig for kommunistene, men fordi den var så forankret i folket og spilte på lojalitet. Denne historiske og tradisjonsbundne lojalitetsfølelsen knyttet til Konfusianismen prøvde de å videreføre til statsapparatet og partiet. Dette, i tillegg til manipulering og fremkallelsen av både skyld og skamfølelse, var viktige elementer når en skulle underkaste seg det nye statssystemet. Under kinesisk tankereform ble døgnet forsøkt gjennomregulert slik at en både ble stresset og sliten, informasjon utenfra begrenset, og hvor fri meningsutveksling med andre og mulighet for egenrefleksjon vanskeliggjort (Lavik, 1985, s. 26-28).

2.4.1 Miljøkontroll

Miljøkontroll dreier seg om å kontrollere den menneskelige kommunikasjon og resulterer ofte i en intensjonell isolasjon fra annerledes tenkende ved å hindre personen i å lese visse bøker eller å se fjernsyn fra visse land. Samfunnene i de tidligere østblokklandene hadde en slik sosial struktur med mye sensur, noe som forhindret barna som vokste opp i å bli rokket i troen og stille spørsmål ved det de hadde "lært" om det sosialistiske paradiset (Spiecker, 1991, s. 27).

Miljøkontroll, eller en full kontroll over det miljøet som gruppemedlemmene eller mennesker i et samfunn skal ferdes i, er både nødvendig og viktig om en skal kunne klare å gjennomføre en effektiv tankekontroll. Dette er en kontroll av enkeltindividets kommunikasjon med omverdenen. Altså en full kontroll over miljøet mennesket ferdes i. Alt som sees, skrives, leses og uttrykkes etc. av enkeltindividet blir her begrenset av en ledelse som er overordnet. Her blir det viktig å kunne kontrollere den informasjonen som tilføres mennesker om dette skal la seg gjøre. En må ikke få tilgang på hvilken som helst informasjon (Lavik, 1985, s. 26).

I de tidligere kinesiske og østeuropeiske samfunnene hadde myndighetene eller de som ville utføre denne tankekontrollen en relativt enkel oppgave i og med at de kontrollerte media og da kunne skape det bilde av verden de ville for sine innbyggere. Dette kunne en klare fordi alternative informasjonskilder var vanskelig tilgjengelig slik at det gjorde det lettere å få mennesker til bare å godta det verdensbildet som ble presentert for en, i tillegg til at de som i mindre grad stolte på myndighetene og i en større grad var selvstendig tenkende individer fikk det vanskelig med å finne alternative kilder.

Men i den vestlige verden hvor en har tilgang på mye informasjon og har en relativt fri utveksling av denne, blir det vanskeligere å utøve noen effektiv tankekontroll eller kontroll med informasjonen. Men besluttsomme nyreligiøse miljø klarer likevel å utøve en effektiv tankekontroll selv om en lever i et fritt vestlig land og i det mediesamfunnet som vi er en del av i dag fordi de klarer å få kontroll på den informasjonen som synes viktig for oss. Som mennesker er det naturlig å filtrere vekk informasjon som ikke synes viktig for oss og som vi egentlig ikke har brukt for siden tilgangen på informasjon er så massiv. Derfor går mye av den informasjonen vi mottar eller fanger opp oss hus forbi når vi ikke fokuserer på den.

Kontroll av miljøet dreier seg altså om bl.a. kontroll av kommunikasjon. Dette kan dreie seg om kontroll både av den ytre kommunikasjonen og ens indre mentale kommunikasjon med seg selv - det sistnevnte er i stor grad mulig å få til på tross av at tanken i utgangspunktet er fri. Den kan påvirkes og styres av den ytre kommunikasjonen og ens egen holdning. Her proklamerer gruppen og deres litteratur at den både er eksklusiv og at "virkeligheten" er gruppens eksklusive eiendel å forvalte. Dette går igjen og er noe som oftest strider mot individets autonomi som i mange tilfeller blir oppfattet som en trussel mot gruppen. Dette kan for eksempel dreie seg om at gruppen og dens lederskap forvalter en objektiv "sannhet" om hva transformasjon av den enkelte går ut på eller at en har innsikt, dypere forståelse og kan forutsi historiens gang. Denne kontrollen kan også gå ut på at en isolerer seg i grupper, men ikke nødvendigvis, og hvor det settes inn et psykisk press med hyppige gruppemøter, seminarer og aktiviteter. I forhold til autoritære samfunn som er beskrevet blir dette enda mer totalitært. Miljøkontroll er i noen grupper knyttet til selvets transformasjon og "utviklingsprosesser". Dette kan sees i et medlems plutselige identitetsendring. Det kan også sees i at en i sterk grad knytter seg til en doktrine eller et trossystem hvor en for eksempel identifiserer seg med en teori om personlig utvikling. Dette kan også sees på som den doblingen som skjer når denne pseudopersonligheten skapes og ligger side om side med ens gamle personlighet. Denne pseudopersonligheten opererer også autonomt, men i forhold til doktrinen eller systemet som er implementert og som nå har tatt over ens tidligere personlighet. Dette er ironisk nok beskrevet som ens falske personlighet i noen nyreligiøse samfunn, og er svært skadelig for personligheten. Når miljøkontrollen er borte vil ens opprinnelige personlighet tre fram igjen (Hassan, 1990, s. 201-202).

2.4.2 Ladning av språket

En skaper her et nytt vokabular med nye ord ladet med en bestemt mening bare forstått av medlemmene innad i gruppen, eller at en gir et nytt meningsinnhold til allerede eksisterende ord, fraser og begrep (Andres & Lane, 1989, kap.3, s. 13). Med termen ”ladning av språket” mente Lifton måten språk ble brukt for å undertrykke ens kritiske holdning og tenkning. Ved å benytte tankestopp klisjeer knytter den som indoktrinerer en kritisk reflekterende holdning til ”problematisk” slik at en avgrenser tolkningsmuligheter (Spiecker, 1991, s. 27). Altså det å tenke kritisk og filosofere selv blir til å uttrykke ”negative følelser”, ”egoisme” eller ”stolthet” som er negativt ladede ord. En lader ordene med en bestemt mening bare forstått innad i gruppen, noe som også vanskeliggjør kommunikasjonen med utenforstående. Komplekse saker blir komprimert ned til klisjeladete fraser som, verdslig, kapitalistisk, imperialist, borgerlig mentalitet, abort er lik drap, etc. Kritisk tenkning blir underminert når en benytter ferdigtolkede språklige vendinger som er formulert som termer på den gode siden og termer som beskriver den onde siden. Et eksempel på sistnevnte kan være: ”AIDS er s straff for menneskenes syndige liv” (Lifton, 1989, s. 27). Et annet eksempel er når det i kommunikasjonen brukes en ”vi” form. Da har en nemlig allerede fått en følelse av at en er forpliktet i forhold til kollektivet.

Ladning av språket eller klisjespråk er noe som går igjen i autoritære bevegelser og regimer. Dette innebærer bruk av stereotyper og følelseladete klisjeer for å beskrive fenomener i virkeligheten. Bruk av felles språk og klisjeer bidrar både til å identifisere en som et innvidd menneske og til å identifisere seg med andre medlemmer og føle samhørighet med disse. Et ladet språk eller et klisjespråk er også et utmerket redskap for å ensrette tenkningen til dem som lytter. Når disse klisjeene er godt nok hamret inn ved hjelp av tankereform kan en få hele gruppen til å resonnerer på samme måte ved å benytte seg av et klisjeord som medlemmene har blitt indoktrinert med over lang tid. Her snakker vi også om dette med positivt og negativt ladede ord som en kan oppnå disse effektene med. Her benyttes både positivt og negativt ladede ord som ”uavhengighetens ånd”, etc. Et ladet språk er i denne forbindelse et maktspråk som benyttes i et forsøk på ideologisk ensretting av store menneskegrupper. Noe som har lite til felles med kommunikasjon og dialog slik vi bl.a. kjenner det fra den sokratiske dialektikken. Det er et språk som brukes for å manipulere mennesker og for å få dem til å bli ideologisk ensrettet, ikke for å kommunisere. Det er et språk som brukes for å få mennesker til å tenke slik lederen eller lederskapet vil (Lifton, 1989, s. 344).

Den som indoktrinerer benytter et språk som er ladet med abstrakt sjargong og som oftest refererer til et enkelt saksområde og i tillegg er svært fordømmende. Barnet, studenten eller medlemmet blir så å si underernært rent språklig, i tillegg til at ens kapasitet for kritisk tenkning og ens utvikling av rasjonelle emosjoner hindres i å utvikle seg (Spiecker, 1991, s. 27).

Hvilken makt som ligger i litteraturen, øvelsene, bønner og den monotone snakkemåten, i tillegg til det ladede språket med sine klisjeord som setter en inn i en transestand det kan være vanskelig å komme seg ut av. Dette kan belyse rent pedagogisk hvilken makt som ligger i språkliggjøring når det gjelder dette med å forstå individets frihet. Dette dreier seg om det sosiokulturelle perspektivet⁷ i pedagogikken hvor språket sees på som det viktigste redskapet vi har. Vi har ikke direkte tilgang til virkeligheten, men denne medieres eller går via språket. Dette ligger også i det konstruktivistiske perspektivet hvor vi skaper virkeligheten gjennom måten vi snakker om virkeligheten på. Det ladede språket kan sees i denne sammenhengen også fordi dette også er en måte å konstruere virkeligheten på. Altså via språket. Dette blir da det underbevisste som i en større grad blir påvirket i motsetning til det kognitive hvor underbevisstheten i større grad blir formet av språket enn den bevisste kognitive aktiviteten. Altså at språket så å si umerkelig siver inn og påvirker våre oppfatninger uten at vi legger merke til det.

2.4.3 Mystisk manipulasjon

Det jeg nevner her er informasjon som blir gjentatt ofte, kanskje daglig, og nærmest hamres inn, og bidrar til en kontinuerlig indoktrineringsprosess. Det er dette Lifton omtaler som mystisk manipulasjon. Hans definisjon på dette innebærer at ledelsen, eller et åndelig råd, informerer om at de innehar en høyere forståelse og bevissthet som det enkelte medlem ikke har noen forutsetninger for å fatte, i tillegg til en høyere innsikt i menneskets mål og mening med livet som det enkelte medlem ikke har. Men dersom en er lydige og underkaster seg en sentralt styrt ledelses premisser vil man muligens ha en sjanse likevel. I Kina var det partiledelsen som hadde denne innsikten. I nyreligiøse bevegelser kan det være et styrende råd eller en selvproklamert guru som vil være bærere av en slik innsikt (Lifton, 1989, s. 422-423).

---

⁷ Et læringsperspektiv som fokuserer på den læring som foregår i det samspill og den sosiale setting personene eller elevene befinner seg i (Bø & Helle, 2008, s. 292).

Her blir det også benyttet manipulerende teknikker hvor en gis inntrykk av at ens endrede følelser og adferd har oppstått spontant i miljøet og ikke er regissert og som resultat av gruppeadferd, og til at ens tilstedeværelse og medlemskap i gruppen er basert på frivillighet ikke på indoktrinering og manipulasjon (Singer, 2003, s. 72).

Den som indoktrinerer rettferdiggjør sine handlinger ved å henvise til det historiske ved sin oppgave og misjon hvor alt er knyttet til en høyere mening. Den eller de vil presentere seg selv som Guds stedfortredere på jorden og som utførere av Guds vilje eller utvalgt som en mottaker av et kanaliseringsbudskap fra en mystisk entitet. Den mystiske manipulasjonen er her bare en del av den negative danningen av personen hvor den som indoktrinerer bare opererer som et instrument og tanker og handlinger hos den kritisk reflekterende vedrørende den høyere mening blir tolket som egoistisk, uetisk og mangelfullt utviklet (Spiecker, 1991, s. 27).

2.4.4 Den sakrale vitenskap

Den sakrale vitenskap henger mye sammen med mystisk manipulasjon. Her dreier det seg om at en ikke diskuterer lærens vedtatte sannheter, men bare godtar dette uten videre. Det som står i litteraturen skal aksepteres selv om det ikke finnes noen holdepunkter for at det er sant, noe som hindrer individuelle tankeprosesser og kreative uttrykk og hvor ens erfaringer bare kan sees gjennom ens ”doktrinære briller”. Doktrinen er den ultimate sannhet og lærens overordnede mål skal møtes med ærbødig respekt, ikke diskusjon. En overbeviser medlemmet om at gruppens doktrine er det eneste logiske tros- eller selvutviklingssystem eller verdensanskuelse som må aksepteres og adlydes (Tobias & Lalich, 1994, s. 36).

Ved indoktrinering blir barnet lært at mennesker i verden er delt i to, nemlig de absolutt gode og rene, som er motsetningen til ”de andre”, de urene og onde. En forelder eller indoktrinator vil erklære krig mot all urenhet i barnet selv og dermed legges grunnlaget for irrasjonelle følelser som skyld og skam og en sort/hvit måte å resonnerer og se verden på. Irrasjonell fordi den kognitive kjernen til disse emosjonene er skapt av doktriner som ikke kan rettferdiggjøres på en rasjonell måte. Disse doktrinene og troen på dem vil da få en aura av hellighet og dreier seg om det Lifton (1989) kalte sakral vitenskap. Enhver form for kritisk holdning i forhold til disse dogmene vil da sees på som en blasfemisk vanhelligelse (Spiecker, 1991, s. 27).

I lære- og utdanningsprosessen har studenten i motsetning til dette en mye større grad av frihet til valg og en likeverdig respekt i forhold til de begrunnelser som gis for sine saklige motargumenter der en ikke bare ledes til å tro noe (Peters, 1972, s. 38-39).

2.4.5 Krav om renhet

Krav om renhet sammenfaller med at en organisasjon vil kreve en puritansk livsstil av sine medlemmer, noe som også gjaldt de kinesiske marxistene, og som er et trekk en vil finne i andre totalitære retninger. Generelt vil det bli stilt krav om at en skal leve et puritansk og rent liv. Dette kan gjelde krav til ens atferd, holdning, tenkning, hva en skal være avholden fra, etc. Dette er noe som man i noen tilfeller forplikter seg til og som i sin tur former identiteten og gir en følelse av fellesskap. Dette kan gi seg utslag i en svart/hvit holdning eller en verden som er skarpt delt i to hvor en har de uinnvidde og de innvidde, enten dette nå dreier seg om kinesiske marxister eller noen innenfor et religiøst totalitært fellesskap. Om en har tilbragt tid med upassende venner kan dette av ledelsen bli sett på som å være på fiendens side og skam og skyldfølelse vil kunne hope seg opp hos den som har forbrutt seg som igjen påvirker identiteten (Lavik, 1985, s. 28-29).

En gruppe kan indusere en skyldfølelse i forhold til identitet fordi en ikke klarer å leve opp til sitt potensiale. Noe det er lagt opp til at man heller ikke skal klare, slik at man lever i et konstant press og dårlig samvittighet med tanker om at en ikke gjør nok anstrengelser. Det stilles slik med overlegg strenge krav som vanskelig skal kunne la seg oppfylle i slike organisasjoner, fordi det i følge Lifton er viktig at personene innenfor organisasjonene er preget av en sterk grad av skyldfølelse. I sine studier i boken *Thought Reform* (1989) understreker han at enhver person er mer eller mindre sårbar og bærer med seg en viss grad av eksistensiell skyld i forhold til at en ikke har gjort ting rett og utnyttet sitt fulle potensiale opp gjennom livet. Siden totalitære ledere setter seg til doms over hva som er rent og urent, godt og ondt i følge gruppens rammer og dens definerte virkelighet, klarer de å få et fotfeste i individet ved å koble denne skyldfølelsen til doktrinens og tankereformens renhetskrav. På denne måten manipulerer en med individet ved å spille på dets emosjonelle strenger og slik påvirke dets identitet. Når organisasjonen og dens doktriner blir premissleverandør for hva renhetsidealet innebærer for så å fordømme urenheter, skapes en verden av skyld og skam der medlemmene kontinuerlig streber mot det uoppnåelige målet. Når en på denne måten oppnår å knytte et bånd til individet kan eksterne krefter oppnå kontroll gjennom å stadig

oppretholde denne følelsen av skyld. Dette er viktig for autoritære bevegelser og noe både de kinesiske marxistene og de nyreligiøse miljøene benytter seg av (Lifton, 1989, s. 423-424).

En går med en følelse av at en ikke bidrar og gjør nok i forhold til gruppen og dens doktrine i form av frivillig organisasjonsarbeid, forkynnelse, arbeid på en selv og sin egen ”utvikling”, lede møter, delta på møter, godta gruppens totale pakkeløsning, levere magasiner med nyreligiøst materiell, etc. Om en har et lønnsarbeid utenfor gruppen i tillegg til en familie som en skal ta seg av, blir dette fort for mye med det resultat at en hele tiden går rundt med en skyldfølelse som sier en at en hverken er god, flink, ren og flittig nok. Da har disse bevegelsene plassert den samvittighetsfulle personen i akkurat den pressede posisjonen de ønsker hvor hverken dens tid, yteevne eller potensiale strekker til.

Dette står i motsetning til både dannings- og utdanningsbegrepet fordi det her er krav til dialog og at ens egne interesser blir tatt hensyn til og bygd opp under. Dette er noe som også skal motivere og drive eleven framover for egen maskin, ikke følelsen av at en ikke strekker til (Peters, 1972, s. 42).

2.4.6 Tilståelsens kultus

Med begrepet ”tilståelsens kultus” mener Lifton (1989) at en skal tilstå forræderiet man har forårsaket i form av sin kontakt med ”upassende mennesker” noe som kan være ødeleggende for personens identitet. Dette kan dreie seg om at en har observert og vet at et annet medlem ikke gjør nok, ikke er ren nok, bryter lover, tenker kritisk overfor læren eller ledelsen, tilbringer tid med tidligere medlemmer eller har gått på tvers av doktrinen. Dette kan i mange tilfeller dreie seg om noe så uskyldig som en kritisk tanke i forhold til ”sannheten”, det virkelighetsbilde eller den læren en er presentert for. Tilståelsens kultus dreier seg med andre ord om at man må bekjenne sine feil og mangler og i en totalitær gruppe vil ens sårbarhet bli utnyttet ved å gi medlemmet et inntrykk av at det er muligheter for å komme seg videre. Det vil som nevnt tidligere også bli forsøkt fastholdt i egen skyldfølelse. Det vil også fungere som en symbolsk underkastelse som uttrykker individets sammensmeltning i forhold til det nyreligiøse miljøet som skaper en enhetsfølelse, i tillegg til at en som individ blottlegger overfor gruppen alle slags personlige sider ved ens livserfaringer som tanker, begjær, emosjoner, adferd, etc. noe som gjør det vanskelig å ivareta en sunn balanse mellom ens verdighet og ydmykhet (Lifton, 1989, s. 425-427). Den personlige informasjon som her blir utlevert av gruppemedlemmet blir her benyttet mot en for å kunne skape en følelse av skyld,

maktesløshet, frykt og avhengighet til gruppen. Den kan også brukes for å få en til å omskrive eller sverte ens egen personlige historie slik at det vil synes lite logisk å returnere til ens tidligere venner og familie (Singer, 2003, s. 72).

Som en litterær analogi til dette skrev filosofen Nietzsche (2003) en kritikk om organisert religion; *”Ikke alltid vend det andre kinn til slik at motstanderne alltid hugger deg ned”* (Nietzsche, 2003, s. 27). Da mister man egentlig sin verdighet, moral og identitet i stedet. En blir det perfekte menneske som kan utnyttes av sekter og nyreligiøse mennesker. I nyreligiøse bevegelser brukes dette som en sterk maktfaktor for å kontrollere og dominere individet.

Peters (1973, s. 154) nevner i denne sammenhengen at om barn i deres oppdragelse er manipulert inn i en slags konformitet, så er dette en dårlig erstatning for en autentisk rasjonalitet hvor en forstår hvorfor en gjør som en gjør i forhold til etiske spørsmål.

2.4.7 Doktrine over person

Doktrine over person er enkelt og greit at ens person og identitet er totalt underordnet doktrinen. Her vil respekt for enkeltmennesket og dets interesser være underordnet doktrinen. De ”reelle” ønsker og interesser blir dedusert fra doktrinen og kun de som forholder seg til denne vil regnes som personer, ikke dem som er verdslig, utenfor de nyreligiøse bevegelsene (Spiecker, 1991, s. 27). En overbeviser subjektet om at gruppen og dens doktrine får forrang over individet i gruppen og andre læresystem utenfor. Her er også ens personlige erfaringer og realitet underordnet den sakrale vitenskap eller doktrinen som ”objektiv sannhet” hvor ens erfaringer enten tilpasses gruppens doktrine eller fornektes. Den erstatter med andre ord realitetene av ens individuelle erfaring for å passe med doktrinens logikk (Lifton, 1989, s. 430-431). På denne måte vil individet reformeres og kultidentiteten tre frem samtidig som ens følelse av personlig integritet forsvinner (Tobias & Lalich, 1994, s. 37).

2.4.8 Opphevelse av eksistens

Her dras et skarpt skille mellom de utenforstående som er sett på som ufrie og negative mennesker uten livets rett og de utvalgte innenfor der individ og doktrine blir sammenflettet og skaper en totalitær identitet i subjektet som holder det på plass (Lavik, 1985, s. 32). Når gruppen ser seg og sine medlemmer som illuminerte, opplysningens voktere, elitister eller de utvalgte og utenforstående som negative og mindreverdige mennesker opphever en her deres eksistens slik at dette er noe som skaper en ”oss mot dem” mentalitet eller en sort/hvit

holdning som også er med på å rettferdiggjøre en dobbel standard vedrørende samvittighet og etikk hvor løgn, vold og forsøk på manipulasjon kan rettferdiggjøres. Denne sort/hvit tenkningen forsterker ens oppfatning av at hele ens eksistens avhenger av gruppen hvor det spilles på frykt om at en blir en "ikke eksisterende" utenfor det paradiset som er i emning (Lifton, 1989, s. 433-434). En lærer medlemmet at utenforstående og alle som setter doktrinen i et kritisk lys og er uenig er mennesker som er bannlyst og fordømt (Andres & Lane, 1989, s. 13).

2.5 Spieckers kommentarer til Liftons åtte punkter ved tankereform

Det som skiller en nyreligiøs gruppe fra andre grupperinger er at rekrutteringen skjer gjennom manipulerende teknikker som undergraver medlemmets opprinnelige identitet og individualitet. Det som kjennetegner denne teknikken kalles tankereform. Tankereform er en systematisk prosess som kan deles inn i to sammenhengende faser. Nedbrytningsfasen som er den første fasen fokuserer på ens tilståelse og innrømmelser i tillegg til å bryte ned ens mentale og personlige integritet. Her legges det press på emosjonelle, intellektuelle og fysiske aspekt ved mennesket. Den andre fasen går på ens gjen-danning eller re-education, som er personens individuelle forandring, hvor gruppen prøver å gjendanne eller skape eller forme en ny person (Lifton, 1989, s. 3-7).

Ved re-education, prøver en å danne et menneske på nytt, selv om dette ikke er danning i Peters dannelsesperspektiv, for da er det et poeng at man vet hva som skjer med en i dannelsesprosessen. Det uetiske aspektet ved re-education ligger i at en manipulerer og indoktrinerer subjektet. Det som skjer i disse nyreligiøse miljøene følger nemlig ikke Peters kriterier i forhold til hva som innbefatter danning i en pedagogisk forstand. I de nyreligiøse miljøene vil alt dette forsvinne. Det som eventuelt kan sies å være ekte danning er i forhold til dem som når en oppvåkning og ser at de er blitt manipulert, altså at de gjennomskuer manipuleringen og trekker seg ut i den tredje fasen (jf. beskrivelse av tre faser i indoktrineringsprosessen i innledningskapitlet).

En definisjon på hjernevask er at det er en intensjonell forandring av en persons personlighet eller identitet ved hjelp av psykisk indoktrineringsprosessen. Det dreier seg om en dyptgående endring av personens tankegang, holdning og religion eller politisk ideologi som er mer i samsvar med den nyreligiøse bevegelse eller doktrine (Bø & Helle, 2008, s. 119). Et aspekt ved indoktrineringsprosessen er tankereform, et begrep jeg etter hvert vil fokusere på i oppgaven. Dette kan

også på sikt fortone seg som en helhetlig ideologi som kjennetegner en person. Tankereform er manipulasjon og indoktrinering til en type doktrine eller ideologi som ligger som et overhengende vesen som holder individet på plass. Læren som styrer i form av en ideologisk totalisme, blir her hamret inn ved tankereform.

Alle aspekt ved ideologisk totalisme er karakterisert av de psykologiske mekanismene som gjør seg gjeldende ved tankereform. Begrepet tankereform er bygget på informasjon om krigsfangenes hjernevaskprogram i Koreakrigen og kinesernes indoktrineringsprogram etter at kommunistisk styreform ble innført i 1948. Termen tankereform indikerer hvordan indoktrineringsprosessen forstås i denne sammenheng (Singer, 2003, s. 52-55).

I Liftons (1989) tankereformprogram blir mennesket indoktrinert ved metoder som sikter mot å undergrave og ødelegge ens tidligere tro, verdigrunnlag, lojalitet og holdninger. Innledningsvis er dette et forsøk på å ”nulle ut” ens tidligere bakgrunn som for eksempel utdanning og tradisjon. Den sikter mot å reformere eller omforme sinnet, dvs. ens forståelse, emosjoner, tanker, holdninger og verdier. Dette kan sees på som en gjenutdanning etter ”tabula rasa”, eller etter å ha visket ut det som sto på tavlen fra før for deretter å skrive noe annet på den. Det kalles også for å ”lukke sinnet”. Altså, en bryter først ned både ens mentale, ideologiske, sosiale og pragmatiske rammer for så å bygge opp ved å innføre et nytt doktrinært system, en ny lære eller en ny ideologi.

En kritisk holdning og tenkning er det første som settes ut av spill i denne prosessen. (Spiecker, 1991, s. 25). Etter anihileringen av det kritiske sinnelag kan innprentingen eller innvielsen finne sted. Denne misutdanningens (i mots. til utdanningen/danning) grad av suksess avhenger av resultatet av den innledende ”utnulling” (Spiecker, 1991, s. 26).

Begrepet indoktrinering innebærer i denne sammenheng at en blir berøvet sin frihet til eksempelvis å utvikle seg til å bli kritisk tenkende og reflekterende personer, og aktivt og fritt deltagende i et demokratisk samfunn.

Tankereformens rekrutterings- og indoktrineringsprosess medfører et relativt raskt endret holdningsmønster som resulterer i en forminsket personlig autonomi, mer avhengighet og lojalitet til gruppen, en ny identitet, en forminsket frihet til å være kritisk tenkende og reflekterende, i tillegg til et indoktrineringstrykk i form av forpliktelser. Altså, den

psykologiske manipulasjon i forbindelse med omvendelsen en inngår i (vi er rene og høyverdige etisk etc.) slik at personen blir både rigid, fullstendig lojal og forpliktende lydige og underkaster seg ledelsen uten motargumenter eller kritiske spørsmål.

I noen nyreligiøse trossystem kan unnvikelsen av kritisk holdning fortone seg som ”det å ikke uttrykke negative emosjoner”. I følge Fellowship of Friends og den fjerde veiens lære og selvutviklingsteori snakkes det om at en i neste trinn vil forhindre og vanskeliggjøre renselse av ens emosjonelle senter og dermed vanskeliggjøre en krystalliseringsprosess inn i en høyere bevissthetstilstand. Slik kan disse gruppene argumentere. Andre grupper har tilsvarende selvutviklingsteorier og argumenterer for hvorfor en bør gjøre det som står i litteraturen og det som blir formidlet i deres grupper og lukkede samfunn.

2.6 Leon Festingers teori om kognitiv dissonans

Kontrollaspektet som Lifton var så opptatt av, finner vi og igjen i Leon Festingers (1957) teori om kognitiv dissonans og hvordan en kontrollerer andre. Kontrollaspektet kommer tydelig til uttrykk i de åtte kjennetegnene hos Lifton, men hos Festinger er disse konkretisert til adferd, kognisjon og emosjon. Teorien hans viser hvordan disse sidene kan kontrolleres og manipuleres. Den går ut på at om en av disse komponentene av ens identitet endrer seg, følger de andre på for å redusere den dissonans som skapes. En person tolererer bare et visst nivå av inkonsistens mellom tanke, følelse og ens handling som igjen utgjør de forskjellige komponenter av ens identitet. Kultiske grupper skaper denne dissonansen intensjonelt nettopp for å kontrollere og manipulere. Kontrollerer man atferd, vil hjerte og tanke følge (Hassan, 2000, s. 40-41).

Tankegodset om ”de innvidde” i kontrast til ”de verdslige” skaper en svart/hvit holdning som i sin tur vil kunne bidra til en kognitiv dissonans, eller den etikk man har, og som en er oppfostret med, og den etikk en har knyttet den nye identiteten sin til i forhold til menneskene utenfor det ideologiske systemet en tilhører (Festinger, 1957, s. 260-262).

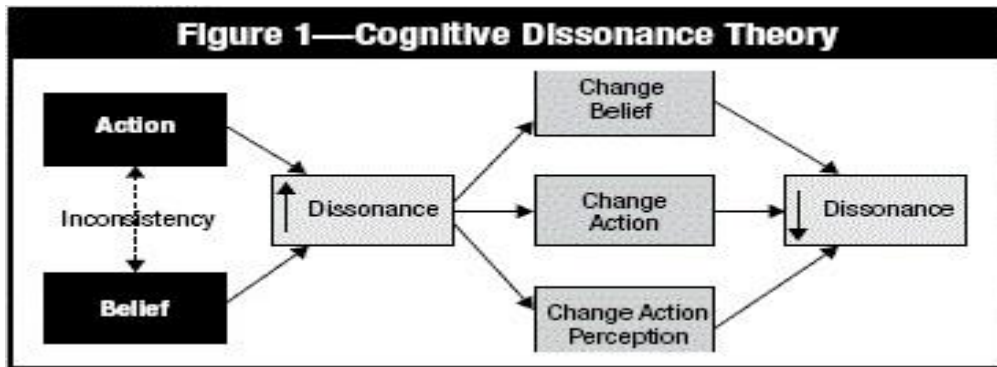
Dersom en som er knyttet til en bestemt ideologisk retning, lære eller gruppering som formidler et bestemt tankegods, føler at det er noe i dette tankegodset eller miljøet som ikke er helt riktig, vil dette kunne føre til en kognitiv dissonans som kan ligge der i årevis. Derfor er det viktig for ens egen individuelle utviklingsprosess å bevisstgjøre seg på hva som er en god

handling for en selv og andre, for så å holde seg til dette selv om det ikke alltid er like lett å vite hva som er rett og galt.

Ideologisk negativ påvirkning kan påvirke følelseslivet ved at det (budskapet) kan skape frykt eller at informasjon som formidles er ensidig. Dette hjelper riktignok ikke med overtalelse slik nyanserte og saklige opplysninger i større grad kan gjøre, men er man ikke kunnskapsrik nok kan man lett manipuleres. Har man derimot mye kunnskap er det mindre sjanse for at dette finner sted.

Mange som nettopp har frigjort seg og kommet ut har som oftest ikke fått en full forståelse overfor hva de egentlig har vært med på. Leon Fastinger forklarer hvordan gruppedynamikken fungerer med sitt triangel. Påvirker du to av sidene (kognisjon + emosjon), påvirker du også den tredje som er ens adferd. Men Hassan (1990) legger til en bit, nemlig at informasjonsflyten i en slik gruppe blir kraftig begrenset intensjonelt. En studerer gjerne den nyreligiøse gruppens litteratur grundig og tar bare til seg den ene siden for å styrke det en allerede tror på. Dette praktiseres også i øvelser kalt "thought stopping exercise" eller tankestoppøvelser. Her skal en kutte ut alle tanker som ikke er relatert til læren eller systemet. Dette har med å gjøre hvordan systemet skal virke i deg selv.

De nyreligiøse gruppene har ofte krav til adferd som står i motsetningsforhold til hvordan en opplever eller ser seg selv. Dette er en intensjonell kognitiv strategi og skaper en dissonans hvor en har to motstridende tanker i hodet på en gang (se illustrasjon under). For å redusere denne dissonansen som er skapt endrer personen karakter, adferd og måte og se seg selv på etter den nyreligiøse gruppens doktrine og krav. Deretter vil andre sider av ens person som det emosjonelle og kognitive følge på. I gruppene foregår slike prosesser uten at rekrutten er informert om dette på forhånd, eller kravenes egentlige hensikt som er ens indoktrinering. Slik at her strider det mot danningens krav om en åpen læringsprosess hvor en selv har mer innsikt i prosessen.

Illustrasjon: <http://www.isaca.org/Journal/Past-Issues/2010/Volume-3/Pages/The-Social-Psychology-of-IT-Security-Auditing-From-the-Auditees-Vantage-Point.aspx>

2.7 Identitetsdanning og indoktrinering

I det følgende skal jeg undersøke identitet og hvordan denne formes i møte med fundamentalistiske bevegelser. Jeg vil både gjøre rede for begrepet identitet og andre begrep som kan knyttes til dette, og som berører fokusområde for denne oppgaven. Begrepet er aktuelt innen pedagogisk psykologi og er her benyttet i forbindelse med bl.a. Erik Erikson sitt arbeid.

Utforskning av identitetsdanning vil fortone seg som en analyse av en individuell utviklingsprosess der det pedagogiske er vel så viktig som det psykologiske. Her vil jeg sette søkelys på måten identiteten kan bli formet gjennom indoktrinering i nyreligiøse bevegelser. Gjennom indoktrinering lærer en bestemte måter å resonnerer og tenke på som former identitet og selvforståelse og bidrar til ensretting av gruppen. Grupperingene kan dreie seg om retninger knyttet til ideologi, livssyn, politikk eller religion, og hvor de allmenmenneskelige psykologiske mekanismene som det spilles på kan synes å være de samme.

En viktig utviklingsoppgave i tenårene er utvikling av identitet. Individets selvfølelse vil være i utvikling fra spedbarnsalderen, men spørsmål om hvem en egentlig er blir først fremtredende i tenårene. Ungdomstiden er lengre i dag enn hva som var tilfelle når Erikson utviklet sin teori og identitetsspørsmålet kan på mange måter sies å være mer komplisert enn tidligere på grunn av de mange valgmuligheter som finnes. Fortsatt vil det i tråd med Erikson være et konfliktområde hvor man enten finner sin identitet eller opplever rolleforvirring. Det dreier seg om å kunne vite hvem man er, hva man står for og å kunne skape integritet og et selvbilde som er mer eller mindre konsistent, og som innbefatter aspekt som kreativitet og ferdigheter,

motivasjon og drivkrefter, egne meninger, måter å resonnere på og ens egen historie. I denne sammenheng kan selve rolleforvirringen bli en trussel om en ikke klarer å integrere disse sidene ved seg selv (Woolfolk, 2007, s. 89-90). Videre dreier det seg også om hva man tror på, hvor man vil i livet, etc.

Identitetsforvirring/krise kan defineres som en mindre klar opplevelse av ”hvem en er” og av manglende avklaring av egen kulturell og sosial tilhørighet. En identitetskonflikt går på at man føler seg dratt mot ulike forventninger i forskjellige kulturer i forhold til hvem man er og hvor man hører til. Noe som er alminnelig både når en er ung og i forbindelse med at en tilbringer lengre tid i fremmedartede sosiale settinger og kulturer (Bø & Helle, 2008, s. 125).

I Eriksons teori om den psykososiale utvikling deler han en persons utvikling opp i åtte forskjellige trinn. Med dette vil han prøve å vise hvordan sentrale og innflytelsesrike personer i livene våre blir viktige for vår vekst eller stagnasjon. De åtte trinnene i hans teori er:

1.	Grunnleggende tillit i mots. til mistillit,	fra: 0-1 år.
2.	Autonomi i mots. til tvil og skam,	fra: 2-3 år.
3.	Initiativ i mots. til skyldfølelse,	fra: 3-6 år.
4.	Arbeidsevne i mots. til mindreverd,	fra: 7-12 år.
5.	Identitet i mots. til rolle/identitetsforvirring,	fra: 13-19 år.
6.	Intimitet i mots. til isolasjon,	fra: 20-30 år.
7.	Generativitet i mots. til stagnasjon,	fra: 30-60 år.
8.	Ego integritet i mots. til fortvilelse,	fra 65 - .

(Erikson, 1981, s. 216-237).

Med ideen om totalisme utviklet Erikson (1954) også ideene om negativ identitet, identitetsforvirring, identitetskrise og negativ samvittighet. Første og sistnevnte konsept benytter også Lifton i sin diskusjon av individuelle totalitære tendenser hos sine intervjuobjekt. Nils Johan Lavik (1985) bruker i sin bok materiale av Robert Jay Lifton (1989) som jeg alt har introdusert. Erikson spiller en nøkkelrolle i Liftons analyse av tankekontroll i forhold til skaping av identitet eller det han har kalt ego-identitet. Når en religiøs gruppe manipulerer de forskjellige delene av en persons identitet og ved tankereform prøver å fjerne personen fra sin autentiske eller gamle identitet for å skape en ny identitet som er avhengig av den bestemte gruppen en tilhører vil medlemmet kunne få mer mistillit enn tillit, mindre

autonomi enn tvil og skam, mer skyldfølelse enn initiativ, mindre arbeidsevne enn mindreverd og sist men ikke minst mer identitetsforvirret enn preget av å inneha en konsistent og utviklet identitet.

Venner og familie vil etter hvert kunne bekymre seg over personens radikale forandring av identitet. For å være et godt gruppelem blir ofte personen opplært til å manipulere og undertrykke sin gamle identitet eller sitt autentiske selv. Dette vil ofte inkludere ny klesstil, en klisjepreget måte å snakke på, nytt kroppsspråk (innbefatter teokratisk gange, etc.), nytt navn, nye venner, nye emosjoner og et nytt ”forhold til Gud”, for å nevne noen eksempler.

Disse personene vil i ungdomstiden i henhold til Eriksons (1981) sosialpsykologiske teori være preget av forvirring og usikkerhet i forhold til egen identitet og dermed være et lettere offer og stå i fare for å bli utnyttet. I den femte fasen i Eriksons utviklingsteori – identitet vs. identitetsforvirring - vil de unge være mer emosjonelt avhengig og underdanig, noe som også henger sammen med utviklingen i alle de foregående trinnene også.

2.7.1 Om identitet og nyreligiøs påvirkning i forhold til ens utvikling som menneske

J.E. Marcia (1994) nyanserte Eriksons teori om psykososial utvikling ved å beskrive fire stadier i en prosess som ikke trenger å sees på som kronologisk, men heller ikke irreversibel. Denne nyanseringen kan også sees i sammenheng med unge mennesker som forsøker å ordne opp i en identitetskrise ved å involvere seg i en nyreligiøs bevegelse, selv om Marcias arbeid ikke spesifikt er knyttet til dette og hans redegjørelse for de fire identitetsstatuser ikke spesielt er relatert til indoktrinering men er mer generell. Det første stadiet benevner Marcia som tillukning. Når barneidentiteten til et ungt menneske blir for liten har vedkommende et ønske om å utvide denne. Dette kan lett føre til en usikker og forvirret tilstand når nye inntrykk gjør seg gjeldende. Dette kan resultere i at en beskytter og isolerer seg mot verden utenfor, og hvor en har lett for å knytte seg til en autoritet eller en organisasjon. Men det kan også dreie seg om en god venn eller vennegjeng uten noen spesiell agenda.

I følge Marcia (1994) vil dette være midlertidig og ikke nødvendigvis noe underlig, men en støttende hjelp til det neste trinnet som han kaller ventetid eller moratorium. Her prøver man å finne ut av sitt forhold til utenomverdenen, både sosialt, følelsesmessig, fysisk og intellektuelt og hvor en vil kunne erfare at en her både møter motbør og nederlag.

Om en ikke kontinuerlig møter motgang men også har suksess innimellom, vil en gå i retning av det neste stadium som er skapelse av egen identitet. Da blir man en person med selvstendig integritet og har en plass i det samfunnet en lever i selv om ikke alle biter er på plass av den grunn.

Men det kan være flere grunner til at en ikke når frem til dette trinnet. Noen stagnerer ved det første trinnet for å forhindre at det kommer på det siste trinnet som kalles identitetsdiffusjon og som er en oppløsning av ens identitet. I dagens vestlige samfunn finnes det mange flere muligheter enn tidligere og mange flere verdiimpulser som går i vidt forskjellige retninger, og i noen tilfeller kan dette være fallgruver for dem som er usikre på sin egen identitet. Religiøse og sekteriske samfunn kan representere slike fallgruver i forhold til de unge (eller eldre) som har vansker med å finne sin identitet. Disse organisasjonenes strenge strukturer kan innledningsvis virke frigjørende på et ungt menneske som opplever møtet med utenomverdenen eller ventetiden som den er beskrevet i trinn to, som meningsløs. I sitt møte med en nyreligiøs organisasjon i trinn to vil dette kunne gjøre seg utslag i en rask tillukking hvor en tar til seg en ny identitet og hvor en tror en er med på å utvikle seg, men der det heller er det motsatte som er tilfelle. Her vil gruppen en har tilsluttet seg kunne få en veldig innflytelse og makt over det som former ens identitet, det være seg tankegods, følelser og adferd. Her vil gruppens medlemmer ofte bli oppfattet som ens nye familie og hvor man blir introdusert til en lære med egne psykologiske forpliktelser innad. Det er med denne opplevelsen av en ny storfamilie at fenomenet ”kollektiv regresjon” inntreffer. Dette er interessant med tanke på identitet, hvor en beveger seg mer tilbake mot et mer infantilt nivå i form av en veldig forenklet gruppeadferd hvor en eksempelvis idealiserer en leder. Det er denne bakenforliggende mekanismen som er årsaken til at utenforstående kan oppleve den indoktrinerte som lite konsistent og underlig i forhold til slik vedkommende har fremstått tidligere fordi hun eller han nå plutselig har tilegnet seg en helt ny identitet og ser verden med helt nye briller, har helt nye holdninger, etc.

Unge mennesker fra puberteten til slutten av tyvårene er spesielt attraktive i forhold til rekruttering enten det nå gjelder religiøse trosretninger eller politiske bevegelser. I dette arbeidet har ledelsen ofte opparbeidet seg en god intuitiv sans slik at de lett finner frem til identitetssøkende mennesker. Disse kan fort vikle seg inn i noe som holder på deres oppmerksomhet og hindrer eller undergraver deres kritiske og reflekterende tenkemåte (Lavik, 1985, s. 20).

Hensikten er å vise at selv om det ideologiske innholdet i ulike politiske eller religiøse trosretninger er forskjellige som ild og vann, vil de samme pedagogisk-psykologiske mekanismene gjøre seg gjeldende. Disse kjennetegner tankeprosessene i alle disse retningene og virker på det individuelle plan i forhold til identitetsutvikling. Dette vil påvirke identiteten i en negativ grad i den forstand at man ofte har en tendens til å stivne i det tankegodset organisasjonene eller lederne representerer. Man undergraver sin egen individuelle utvikling ved å inngå i et fellesskaps snevre rammer og blir formet i disse grupperingenes spill.

Det er i sammenheng med identitet jeg ønsker å fokusere på hvordan man rent pedagogisk kan bevisstgjøre seg og gjøre seg fri for bedre å kunne tenke selvstendig som en del av ens egen individuelle utviklingsprosess jf. Lifton, Marcia og Eriksons teorier.

Jo mer dogmatisk den ideologiske retningen en inngår i er, jo mer vil en undergrave seg selv og sin identitet i forhold til å være et fritt, selvstendig og reflekterende menneske. Denne tilstanden er kjennetegnet av at man lever i en konstant spenning i form av en kognitiv dissonans og er en deltager i andres sosiale spill.

Når det gjelder identitet kan, i følge Conway & Siegelman (2005 s. 29-30) noen mennesker ta til seg en identitet umiddelbart. En kan plutselig bli grepet av en åndelig opplevelse i dette eksklusive fellesskapet og så er man med ett fanget i en ny identitet. Det kan bli en radikal forandring i noen tilfeller.

Det vil foregå en uniformering i form av ytre faktorer som et teokratisk ganglag, ny teokratisk hårsveis. Noen velger å barbere seg for å vise og understreke at man har forlatt det verdslige, man både viser og blir konform med gruppen eller gruppeidentiteten. Om en virkelig vil forandre mennesker vil en endring i deres fremtoning være et viktig middel (Singer, 2003, s. 117).

Vår identitet blir formet i møte med den kunnskapen eller "læren" som vi blir presentert for i ulike grupperinger og fellesskap. I noen av disse vil kunnskapen som er valgt ut bli regnet for å være den "rette" eller "sanne" kunnskap. I skoleverket er det for eksempel valgt ut hva som er vesentlig og viktig å lære og fokusere på. Innenfor religion og politikk er det nettopp den læren eller ideologien som formidles som former menneskene til å handle som de gjør.

Selv om skolen er sterkt politisk styrt, betyr det likevel ikke at det bare er styresmaktene som utøver innflytelse på det som skjer i klasserommet. På veien mot kunnskapen som formidles til elevene er det mange som får utøve innflytelse, for eksempel lærebokforfattere, foreldreutvalg og lærerens egne overbevisninger. Alle disse bidrar til å forme elevenes identitet.

I lukkede samfunn vil identiteten i mye sterkere grad kunne formes hver eneste dag gjennom målbevisst indoktrinering og manipulering i et tett fellesskap. Dette kan stå i et enda sterkere motsetningsforhold til en mer individuell utviklingsprosess hvor en er mer autonom, og selvstendig reflekterer over forskjellige aspekter av livet og den kultur og ideologi en inngår i og blir styrt av. Dette fordi man da er mer frigjort fremfor et menneske som er mer eller mindre styrt av en bestemt ideologisk retning eller trossamfunn. Når en først er blitt fullstendig låst i en ideologi eller et bestemt tankegods kan det være vanskelig å komme seg ut av dette. Som et resultat av en kraftig form for overtalelse og hardhendt identitetsforming sitter en bom fast i doktrinene.

Platons hulelignelse vil her være en slags billedlig skildring av dette. Vi har dessverre en tendens til å bli i den trygge hulen, eller det velkjente i form av en identitet i et fellesskap som kanskje ikke gagnar oss som mennesker. Her kan utdanning og bevisstgjøring utvikle bestemte menneskelige kvaliteter. Slik som for eksempel forskjellige former for menneskelig forståelse som kan finslipes og utvikles gjennom læring og erfaring.

Vår postmoderne tid gjør den identitetsdanningsprosessen til noe helt annet enn det Erikson i sin tid så for seg, da på femti- og sekstitallet. Det postmoderne perspektivet på identitet kan kaste ytterligere lys over tematikken fordi den vil gjøre det mulig for individet å ikle seg ulike identiteter som ikke behøver å være konsistente. Tvert imot kan de være innbyrdes motstridende. Siden de nyreligiøse miljøene krever total kontroll, vil medlemmet ikke ha noe liv utenfor gruppen og derfor ikke innta ulike identiteter alt avhengig av i hvilket miljø individet opererer i, men dette velger jeg å ikke gå videre inn på i avhandlingen.

Jeg har så langt i dette kapitlet benyttet den pedagogiske teorien for å belyse forholdet mellom danning og indoktrinering, autoritet og frihet. Dette har jeg gjort for å ha et grunnlag slik at jeg kan analysere de nyreligiøse miljøene innenfor disse kategoriene. Indoktrinering faller utenfor Peters dannelsesperspektiv. Dette siden indoktrinering ikke har noe med en

genuin eller positiv dannelsesprosess å gjøre. Det vil ikke være rom for indoktrinering for da yter man ikke individet rettferdighet og respekt og forholder seg heller ikke til subjektet slik en skal, men dette vil jeg gjøre rede for etterhvert i oppgavens analysekapittel.

Sammenhengen mellom Peters drøfting og Liftons åtte kjennetegn på indoktrinering er at Liftons (1989) kjennetegn på tankereform er et analyseredskap som har relevans også for Peters beskrivelser av hva som kjennetegner indoktrinering. Også Peters identifiserer noen trekk som er typisk for indoktrinering. Han knytter det til autoritet og moralsk danning og mener at ens moralske danning utvikler seg sammen med dannelses- og rasjonalitetsutvikling generelt slik at den unge som innledningsvis ureflektert samtykker til regler og normer etter hvert tar selvstendige moralske beslutninger (Opdal, 2000, s. 167).

Den teorien jeg har løftet frem så langt i kapittel to vil jeg benytte for å analysere nyreligiøse bevegelser. Dette vil jeg gjøre både ved hjelp av Peters skille mellom danning og indoktrinering og Myhres skille mellom autoritet og frihet slik han har gjort rede for dette. Spieckers problematiserer Peters fordi han mener Peters opererer med et for strengt skille mellom danning og indoktrinering. Jeg har sans for et dannelsesbegrep som er litt videre og løsere i kanten slik Spiecker fremholder fordi danning og indoktrinering i den vanlige oppdragelsesvirkeligheten lett kan gli litt over i hverandre. Det som etter Peters kriterier er indoktrinering kan være forsvarlig å gjøre for en oppdrager når det gjelder barn. Et så strengt og rigid skille som Peters opererer med kan derfor være problematisk.

Språk er viktig som kontrollmiddel i tankereformsammenheng. Når Peters (1972) er opptatt av at man tar aktørskap på språket ser vi betydningen av dette når ladningen av språket er gjort i manipuleringsøyemed for å ta kontroll over individet. Begrepsanalyse handler om at en er aktør og bevisst på de begrepene en benytter og et aktørperspektiv handler i denne sammenheng om at en tar kontroll over språket og begrepene selv. I nyreligiøse bevegelser pådyttes man begrep med et ladet innhold hvor en lett automatiserer bruken av de ladede ordene og slik underlegger seg språket. Ved analyse gir du deg selv en bevisstgjøring i forhold til språket hvor Peters vil anvende begrepsanalyse for å unngå å bli en brikke ved bruken av det. Da vil aktøren selv ha kontroll på begrepene og språket og vite hvorfor en bruker de begrepene en gjør. Dette er viktig generelt også fordi det er en kamp om språket i tillegg til at språket definerer virkeligheten. I enhver debatt om politiske saker handler det om

en kamp om begreper, men vedrørende ladning av språk og indoktrinering vil jo dette bli satt enda mer på spissen.

3 Prosjektets metodologi og metode

3.1 Hermeneutikk som metode

Hermeneutikk er en fortolkningslære og en metode eller metodisk tilnærming som jeg har brukt i min oppgave siden dokumenter står sentralt i denne avhandlingen. Hermeneutikken er her det mest overordnede og generelle, altså det at vi tolker, fordi vi tolker hele tiden. Min oppgave kan sees som en dokumentanalyse hvor jeg har gitt dokumentene jeg benytter status som empiri som jeg analyserer. Hermeneutikk kommer inn fordi jeg skal tolke disse tekstene.

Hermeneutikk som metode handler om tolkning hvor en går fra del til helheten og tilbake til delene igjen, der en ny helhetsforståelse gjør at delene fremstår som litt annerledes. Altså når en går tilbake til helheten vil denne se litt annerledes ut. Den hermeneutiske spiral sier noe om at en her utvikler en mer avansert forståelse etter hver runde man tar i denne (Gilje & Grimen, 1993, s. 155-158).

Den hermeneutiske prosessen er tydelig når en leser. En leser eksempelvis en bok, så en annen, for så å gå tilbake til den første igjen, men da med en annen forforståelse som gjør at en ser nye ting som en ikke så den første gangen en leste denne. Dette kan illustrere den hermeneutiske prosessen som går fra helhet til del til helhet osv. Dette kalles *den hermeneutiske sirkel* selv om det er mer korrekt å snakke om en spiral, fordi en får bedre innsikt etter hvert som en hele tiden kan gå fra del til helhet. I bruken av hermeneutikk vedrørende egen problemstilling vil jeg i oppgaven vise hvordan jeg i mitt konkrete forskningsarbeid kan gjøre meg nytte av hermeneutikk som metode.

Oppgaven vil være en dokumentanalyse hvor jeg i dette kapittelet belyser tolkningsprosessen sett i lys av Gadamer (2010) sin hermeneutiske tolkningsmetode. For å belyse problemstillingen og de underspørsmål som jeg har valgt, vil jeg analysere litteratur som tar opp hvilke krefter og prosesser som gjør seg gjeldende når mennesket blir forsøkt påvirket i en bestemt ideologisk retning, eller bli gjort til ett med de forestillinger som finnes i en nyreligiøs gruppering. Jeg prøver å undersøke systematisk hva andre forskere har arbeidet seg frem til av teorier som berører implementering av et nytt selvilde i nyreligiøse miljøer, og prøver å se dem i sammenheng med hverandre. Et eksempel på dette er å anvende Fastingers teori om kognitiv dissonans i forhold til ideologi og dens påvirkning på mennesket. Altså

forsøker jeg ved hjelp av metoder som søk i litteratur og sammenligning av teori, å tegne et bilde av den påvirkning, manipulering og indoktrinering som mennesker blir utsatt for i nyreligiøse miljøer. Jeg ønsker å ta tak i det som allerede er skrevet om dette smale, men interessante området, og sette nyere og eldre litteratur og studier inn i en ny sammenheng, og drøfte emnet fra ulike synsvinkler for å belyse forskjellige sider ved en kompleks tematikk.

Creswell (2012) benytter begrepet kvalitativ metode som bilde på et verktøy som brukes for å studere en problemstilling. I denne avhandlingen vil jeg benytte meg av det han kaller dokumentanalyse hvor man systematisk studerer, analyserer og sammenligner skriftlig materiale for å kunne belyse problemstillingen en har valgt. Her vil jeg blant annet ta i bruk skriftlig materiale fra de nyreligiøse grupperingene jeg tar for meg, i tillegg til teoretikernes litteratur på feltet.

Metoden er en litteraturanalyse, og Gadamer's hermeneutikk er noe av det som kjennetegner en slik metodisk tilnærming. Når det gjelder Gadamer og tolkningsprosessen fokuserer denne tradisjonen på både tolkning og forståelse hvor en går inn i en dialog med den tekst en står overfor. Det dreier seg om en kommunikasjon med, og en forståelse av det tekstmaterialet en har tatt for seg som et resultat av et grundig søk etter tekstens meningsinnhold. Ikke nødvendigvis bare ut i fra tanken om at det ligger en enkelt mening fundamentert i et bestemt tankegods i teksten, men med utgangspunkt i at lag på lag med mening kan avdekkes, og hvor en stadig kan stille flere spørsmål. Den hermeneutiske metode kan arte seg som en slags dialog med den tekst man jobber med (Noddings, 2012, s. 76-77).

3.2 Hermeneutikk som filosofi

Hermeneutikk som filosofi dreier seg om fortolkninger av tekstmateriale vedrørende den veksling mellom del og helhet som gir en harmoni og er meningsskapende i forhold til helheten (Gilje & Grimen, 1993, s. 157-158).

Å forske er å prøve å nærme seg tekstens eller en annens horisont. Det vi i utgangspunktet har med oss er våre egne "briller", vår forforståelse, eller det Gadamer uttrykte med begrepet horisont. I møtet med det materialet vi studerer, gjør denne horisonten seg gjeldende i den forstand at den hjelper oss til å se det vi ser. De forutsetningene vi bærer med oss vil nødvendigvis være med på å sette sitt preg på både våre forskningsspørsmål og det vi konkluderer med i våre analyser. Selv om utgangspunktet er våre egne briller å se gjennom, er

det viktig ikke bare å bli i vår egen forforståelse, men også prøve å nærme seg den annens eller tekstens horisont. Dette fordi vår egen metode ikke er noen garanti for ”sannhet”. En tekstforståelse er et vekselforhold mellom del og helhet hvor en bør være bevisst sin egen rolle i selve tolkningsprosessen. Det hele setter ord på hva som skjer når vi tolker og former en mening av tekstens innhold. Altså fra det vi vurderer er forfatterens intensjon, til vår egen selvforståelse. Vår egen mening dannes slik gjennom selve tolkningsprosessen (Gadamer, 2010, s. 329-333).

Slik forstås den hermeneutiske regel om at en bare oppnår en større forståelse dersom en hele tiden går fra helheten til enkeltdelene og tilbake til helhet igjen i forhold til egen forståelse. Denne prosessen beveger seg som i konsentriske sirkler hvor en utvikler ens egen forståelse. Altså hvis delen sammenfaller med helheten igjen, så har man gått videre i den hermeneutiske spiralen og fordypet sin egen forståelse. Om det derimot ikke sammenfaller med helheten igjen har man ikke tatt et steg videre i den hermeneutiske prosessen mot en bredere forståelse eller videre horisont. Denne bevegelsen i den hermeneutiske sirkel er en prosess som skaper forståelse. Men en bør jo også forstå kildens kontekst når en tolker teksten i forhold til helhet og tilbake til del igjen (Kleven, 2002, s. 41-44).

Når det gjelder mine vurderinger av det som forgår i de nyreligiøse miljøene, så er de til en viss grad farget av egne erfaringer og er derfor ikke objektive vurderinger. Virkeligheten ser alltid forskjellig ut alt avhengig av hvilket perspektiv som anlegges. Den er farget av hvilket perspektiv vi legger til grunn slik at ens horisont ikke er statisk.

3.3 Dokumentanalyse

Det å analysere og tolke et tekstmateriale er først og fremst å løse opp helheten for så å redegjøre for de enkelte delene av teksten som en helhet. Mitt anliggende i oppgaven er å analysere tekstmateriale brukt i oppgavebesvarelsen. Tolkningen blir gjort for å få en full og helhetlig forståelse av de kildene jeg har valgt å forholde meg til og slik at teksten fremstår som både lettfattelig og logisk for den som skal lese det. Jeg ser på forskning som en hermeneutisk prosess hvor min egen forståelse underveis også kan forandres i møte med det tekstmaterialet jeg tar for meg (Kjeldstadli, 2010). Analyse dreier seg om å ta fra hverandre elementer i tekstmateriale for å undersøke dem, mens syntese dreier seg om å sette sammen igjen. Dette hvor en plukker fra hverandre tekstmateriale og setter det sammen igjen på nye måter (Creswell, 2012, s. 10).

Jeg må i avhandlingen granske kilder i den forstand at det dreier seg om relevante kilder. Altså om kildene handler om det som jeg vil si noe om i denne avhandlingen.

Dokumentanalyse dreier seg om bøker som gis status som empiri. Jeg viser for eksempel i avhandlingen til både magasinet Vaktårnet og den fjerde veis litteratur for å vise til hva slags verdensanskuelse og syn på virkeligheten som blir gjort gjeldende i de nyreligiøse miljøene. Men dette gjelder også alle de andre dokumentene og bøkene jeg har med som for eksempel Lifton, Myhre og Peters.

Dokumentanalyse handler om påliteligheten og gyldighet eller reliabilitet og validitet. Gyldighet i denne sammenhengen vil gå på om det som er trukket frem av tekst og litteratur er relevant for avhandlingen, altså at den omhandler det som den sier at den omhandler. Handler det jeg har trukket frem av Spiecker om indoktrinering eller illustrerer den nyreligiøse litteraturen denne måten å jobbe på og slik viser hvilken indoktrinering som blir brukt?

3.4 Reliabilitet og validitet

Når det gjelder vurdering av den litteraturen jeg benytter vil jeg si noe om hva denne litteraturen er egnet til å få frem og hvordan den kan brukes konstruktivt i arbeidet mitt. Jeg vurderer også de dokumentene jeg har benyttet i forhold til reliabilitet og validitet, altså pålitelighet og gyldighet. I forhold til gyldighet er jo Peters og Lifton akademisk litteratur og personer som representerer autoriteter på sine fagområder. Peters er en pedagogisk filosof med en lang akademisk karriere og som har opparbeidet seg høy status på området slik at det ikke er grunn til å betvile påliteligheten og gyldigheten av hans arbeid. Med den nyreligiøse litteraturen som trekkes inn forholder det seg annerledes. I forhold til relevans i avhandlingen treffer forfattere som Lavik, Lifton, Myhre, Spiecker og Peters svært godt. Jeg har for eksempel valgt å bruke Peters og Lifton fordi disse er veldig toneangivende på området, og autoriteter på sine felt, henholdsvis pedagogikken og psykologien.

Den litteraturen jeg bruker i oppgaven har ulik funksjon. De nyreligiøse gruppens litteratur som jeg har trukket frem har jeg valgt for å vise hvordan man manipulerer mennesker. Det er et aspekt ved litteraturen og representativt for disse nyreligiøse miljøene at denne ikke er troverdig på den måten at det er ”sannheten” disse kildene forvalter. Slik vurderer jeg den litteraturen jeg har trukket inn. I de nyreligiøse gruppens litteratur trekker jeg fram det som er ufordelaktig og som viser indoktrinering slik at litteraturutdragene passer med

problemstillingen. Dette er litteratur disse gruppene har publisert selv, selv om det vil dreie seg om en pakkelsesløsning i disse gruppens litteratur med mer eller mindre indoktrinering. Dette sier også noe om hvorfor jeg har trukket inn akkurat den litteraturen jeg har gjort og at jeg har noen kriterier jeg bruker når jeg velger. Forfatterne Maurice Nicoll, Burton, Thoresen og Ouspensky vil da være representativt for noe av den litteraturen som finnes i disse nyreligiøse miljøene og som brukes i det øyemed som er nevnt ovenfor. Altså, det illustrerer den måten å indoktrinere mennesker på, i tillegg til pseudopersonlighet hvor en nuller ut noe og implementerer noe nytt. Disse forfatterne er da egnet til å belyse det jeg vil ha frem i avhandlingen og hvor jeg tar stilling til de sitatene i forhold til det bakteppe jeg har gitt dem i oppgavens teoridel.

Jeg trekker frem Peters i avhandlingen fordi han er en sentral pedagogisk filosof som inngående har drøftet indoktrinering, danning og det etiske aspektet i forhold til dette. Jeg har i denne sammenheng også benyttet Spiecker som supplerer, nyanserer, korrigerer og kritiserer Peters i tillegg til at han også trekker inn andre forfattere som f.eks. Lifton. En viktig grunn til at jeg har tatt med nettopp Lifton er at han har utviklet et egnet analyseredskap for å identifisere det som foregår når indoktrinering skjer. Dette er da en konkretisering av indoktrinering i forhold til Peters som behandler dette mer generelt. Peters er særlig opptatt av at indoktrinering forekommer når man ikke har muligheten for å overskue konsekvensene av det en begir seg inn på fordi en ikke kan vurdere fullt ut hva som skjer med en. Hos Lifton er dette mer utfyllende beskrevet i form av åtte kjennetegn på indoktrinering.

Teksten jeg produserer skal også være pålitelig i den forstand at den skal inneholde referanser som forteller leseren hvor ting er hentet fra og hva det bygger på. Dette gjelder ikke egne resonnement i avhandlingen.

Jeg har ikke tatt med den nyreligiøse litteraturen fordi jeg tror at denne er gyldig og sann rent innholdsmessig, men fordi den er et gyldig og representativt uttrykk for manipulering. Altså, trekker jeg den frem fordi den illustrerer den manipulering som foregår og fordi den fremstår som troverdige og gyldige eksempler på manipulering.

3.5 Intertekstualitet

Når jeg går inn i litteraturen på dette området tolker jeg hvordan tekstene jeg tar for meg står i forhold til hverandre, noe som kalles intertekstualitet og som er en forutsetning for

meningsdanning (Lothe m.fl., 1999, s. 114-115). Intertekstualitet blir relevant fordi jeg henter litteratur fra ulike tidsepoker, fra klassiske faglige bidrag fra 1950 og 1960-tallet til litterærere kilder av nyere dato. Jeg er opptatt av å si noe om hvordan disse tekstene forholder seg til hverandre og kan settes i sammenheng med hverandre.

Jeg bruker hermeneutikken når jeg ser på forskningsbidragene, altså de bøkene som er forfattet. Det utvikles en teoretisk ramme om indoktrinering og så prøver man å identifisere noen trekk ved dette fenomenet som så anvendes på virkeligheten, enten det er det kinesiske kommunistpartiet eller det er noen nyreligiøse grupperinger etc. Selv om forskningen på kommunismen og den kinesiske marxismen begynner å bli litt gammel, er det likevel trekk ved disse som er lett gjenkjennelige i nyreligiøse bevegelser av i dag. Intertekstualitet er å se om den samling av tekst eller det tekstmaterialet som en har valgt ut, kan sees i en større sammenheng og hvordan disse tekstene gjensidig påvirker hverandre. En tekst befinner seg ikke i et vakuum fordi det har skjedd mye før som teksten trekker veksler på. I det tekstmaterialet som jeg har valgt skjer det jo en del ting etterpå som gjør at en ser på dette tekstmaterialet på en litt annen måte i dag fordi vi nå har fått mer kunnskap enn vi hadde tidligere da denne ble publisert. Når det gjelder den nyreligiøse litteraturen som jeg har trukket frem, vil man kunne se denne i et større perspektiv ved å trekke inn den pedagogiske og psykologiske teorien.

Intertekstualitet som en finner brukt i samfunnsvitenskapene, dreier seg om hvordan tekster står i forhold til hverandre (Lothe m.fl., 1999, s. 114-115). Dette er et poeng i denne avhandlingen fordi Peters står i forhold til Spiecker på den måte at de utfyller hverandre og motsier hverandre. Dette gjelder også tekstene til Myhre, Lifton og Lavik. Lavik sin tekst siterer fra og bygger f.eks. på Lifton sin studie, slik at disse tekstene står i forbindelse med hverandre selv om forfatterne ikke samarbeider direkte med hverandre. Lifton står også i forbindelse med Spiecker som igjen står i forbindelse med Peters fordi de siterer fra hverandre og trekker inn hverandres bidrag.

Intertekstualitet dreier seg altså her om hvordan stemmer eller tekster i denne sammenhengen samspiller med hverandre og forholder seg til hverandre. Slik sett er intertekstualitet et interessant fenomen i denne sammenhengen. Professor i lingvistikk Norman Fairclough (Lothe m.fl.1999), som har jobbet ut fra en kritisk lingvistisk tradisjon, har også introdusert begrepet intertekstualitet innenfor det som kalles diskursanalyse. Intertekstualitet i denne

sammenheng handler om hvordan ulike diskurser eller drøftelser påvirker hverandre. Det overordnede her er hvordan ulike stemmer og ulike tekster bygger på hverandre, motsier hverandre og står i forhold til hverandre. Dette er noe som også kommer klart frem i avhandlingen hvor de ulike tekstene står i et forhold til hverandre.

Jeg velger i avhandlingens metodedel å trekke inn intertekstualitet i tillegg til hermeneutisk metode. Intertekstualitet blir i forhold til tolkningslæren mer konkret fordi det dreier seg om at forfatterne siterer hverandre og prøver å sette hverandres tekster inn i nye sammenhenger. Dette er noe jeg også gjør med det tekstutvalget jeg har foretatt. Å tolke blir da en del av denne intertekstualiteten. I denne avhandlingen setter jeg tekster i forbindelse med hverandre slik at de påvirker og gjensidig belyser hverandre og slik får frem motsetninger og nye meninger. Jeg ser på forskjeller og likheter, f.eks. om jeg finner Peters etikkperspektiv igjen hos Spiecker, eller om jeg finner betraktninger, nyanseringer og synspunkt hos Spiecker som jeg ikke finner hos Peters osv.

Når tekster kommer i forbindelse med hverandre kan det oppstå nye tolkninger og forståelser. Meningsproduksjon, eller det å skape mening slik intertekstualitet peker på, ligger svært nær horisonten i hermeneutisk forstand. Intertekstualiteten bidrar til meningsproduksjon, selv om hermeneutikk også handler om å tolke, forstå og skape mening. Vi kan si at å forstå er å skape mening. Intertekstualitet kan slik sies å være en mosaikk som skapes av tekster som settes i nye sammenhenger der tekstene både belyser og bygger på hverandre og der ny tekst på en måte transformerer et eldre tekstmateriale (Kittang m.fl., 1998, s. 100-104).

Når det gjelder hermeneutikk som metode er horisontsammensmeltning eller utvidelse av horisonter interessant i forhold til intertekstualitet. Dette kan komme til uttrykk hvis tekstene beriker hverandre. Altså at teksten får frem noe når en ser det i sammenheng med en annen tekst slik at en da får en enda bedre innsikt i problematikken.

Tolkning kan romme intertekstualitet i og med at jeg lar ulike tekster komme i forbindelse med hverandre, og når disse kommer i forbindelse med hverandre kan man jo få frem nye tolkninger og forståelser. I denne avhandlingen siterer jeg og bruker andre tekster som krysser hverandre for å øke forståelsen av forholdet mellom danning og indoktrinering.

3.6 Kritisk tenkning og refleksjon i vitenskapelig metode

Det er viktig å få svar på forskningsspørsmålene fordi disse kan være et bidrag til å forstå hva som skjer i manipulerings- og indoktrineringsprosesser slik de foregår i nyreligiøse miljøer. En avdekking av hva som kjennetegner disse prosessene kan bidra til å fremme selvrefleksjon og en bevisstgjøring som gjør at en ikke blir et offer for slike krefter. Jeg ønsker å belyse disse prosessene fordi det er viktig å bevisstgjøre seg sin personlige frihet, men også fordi det er vanskelig å forutse konsekvensene av det en er med på når en i utgangspunktet bare møter et blendverk.

Det er viktig å belyse hvordan en lærer å tenke kritisk slik at en ikke så lett lar seg manipulere. Slik sett er det viktig å kunne vurdere hvor og i hvilke sammenhenger en skal være kritisk, ikke bare når en blir presentert for en lære eller tro, men også når en tar til seg kunnskap gjennom litteratur. Det er viktig å reflektere over de valgene vi gjør og ta et personlig ansvar i forhold til disse. Å sluke rått en ferdig pakke som mange nyreligiøse grupper tilbyr, er ikke å ta et personlig ansvar i forhold til en etikk en burde være forpliktet på som et selvstendig individ.

Hvis en fra før har bevisstgjort seg på hvordan mennesker reagerer på indoktrinering og gjenkjenner disse prosessene og reaksjonsmønstrene, er det lettere å unngå å bli ført på ville veier. Uten evne til kritisk tenkning blir en lettere et offer for nyreligiøse grupperinger.

Ens evne til kritisk tenkning og refleksjon er vesentlig i vitenskapelig metode og arbeid. Dette gjelder en kritisk holdning både overfor eget arbeid, men også andres forskningsmetoder og tankegods. Ens kritiske etterprøving av metoder, hypoteser og framsatte påstander er sentralt og viktig for den vitenskapelige utviklingen. Frihet innen academia handler både om ens autonomi og rett til å utvikle sine evner og forfølge ens egne mål og interesser. Dannelsen innen academia dreier seg og om visse retningslinjer og normer vedrørende en saklig og etisk rettskaffen forskning (Hagtvet & Ognjenovic, 2011, s. 665-666).

4 Analyse av nyreligiøse bevegelser i forhold til Peters, Myhre og Lifton

Som en introduksjon til dette kapittelet kan det nevnes at jeg i teorikapittelet så langt har drøftet forholdet mellom danning og indoktrinering med utgangspunkt i Peters drøfting av dette. Deretter har jeg redegjort for spenningen mellom autoritet og frihet, Liftons kjennetegn på indoktrinering, teoretiske perspektiv på identitetsdanning med utgangspunkt i Erikson og Marcia (1994) samt Fastingers (1957) teori om kognitiv dissonans som utgjør en bakgrunn for analysen jeg nå skal foreta. Formålet med dette kapittelet er å identifisere indoktrinering slik den kommer til uttrykk i nyreligiøse miljøer.

For å strukturere innholdet i dette kapittelet vil jeg først ta for meg spenningen mellom autoritet og frihet slik Myhre (1977) har redegjort for dette, og noen av Liftons åtte kjennetegn på indoktrinering. Hensikten med dette analysekapittelet er gjennom utvalgte utdrag fra de nyreligiøse bevegelsenes egen litteratur å undersøke om dette er manipulering og indoktrinering slik Lifton (1989) har konkretisert dette, noe som også henger sammen med de nyreligiøse gruppens implementering av en pseudoidentitet. Liftons tankereformteori handler bl.a. om pseudoidentitet og dette begrepet vil berøre flere av kjennetegnene på indoktrinering. Når jeg nå har valgt å analysere disse kjennetegnene har jeg valgt å koble dem til pseudopersonlighet selv om dette medfører at de kan gå litt over i hverandre. Som en analytisk bemerkning vil jeg nevne at selv om noen kjennetegn er mindre viktige enn andre vil jeg kommentere de fleste av dem for å vise helheten i teorien. Selv om det går an å skille mellom de åtte punktene slik jeg gjør det i teorikapittelet hvor jeg presenterer alle punktene, vil disse i analysedelen gli mer over i hverandre. Ladning av språk vil for eksempel også kunne trekkes inn ved doktriner over person hvor man forholder seg til doktrinens ladede begrep etc.

Jeg er bl.a. opptatt av identitet og derfor er min oppmerksomhet i større grad rettet mot noen av kjennetegnene enn mot andre. Noen av dem blir rett og slett ikke kommentert fordi de ikke er så sentrale med tanke på det jeg spør om i hovedproblemstillingen. Denne styrer naturlig nok hva jeg foretar meg i oppgaven. Forholdet mellom danning og indoktrinering er viktig og ligger i bunnen for det hele. I tillegg til dette er litteraturen jeg har valgt sentrert rundt dette temaet. Siden dette er mitt utgangspunkt er det særlig punktet doktriner over person jeg vil anvende identitet og pseudoidentitet på. Doktriner over person blir sett i lys av de unges møte med nyreligiøse miljøer der deres selvforståelse og identitet blir påvirket. Når jeg snakker om

identitet er det fordi manipulasjon av denne kommer inn som et ledd i den indoktrinering som foregår i de nyreligiøse bevegelsene. Da er pseudoidentitet, som Lifton (1989) beskriver, interessant og relevant å belyse.

4.1 Prosesser som gjør seg gjeldende i nyreligiøse miljøer og den polare spenningen mellom autoritet og frihet

I dette kapittelet skal jeg analysere de prosesser som gjør seg gjeldende i nyreligiøse miljøer i forhold til den polare spenningen mellom autoritet og frihet slik denne kommer til uttrykk i en pedagogisk sammenheng. Dette skal jeg gjøre med utgangspunkt i det jeg har gjort rede for i teorikapittelet angående Peters' og Myhres forståelse av forholdet mellom autoritet og frihet. Jeg bruker de nyreligiøse miljøene som eksempler på indoktrinering. Disse miljøene vurderes i forhold til en forståelse av frihet og autoritet i en pedagogisk sammenheng og hva som kjennetegner autoriteten når den blir autoritær. Frihet handler om å ivareta subjektets integritet og å respektere subjektet. Dette gjøres ikke i de nyreligiøse miljøene. Man går her inn i menneskets private sinn for å manipulere og styre det ved for eksempel å forandre dets tankemønstre.

I pedagogisk filosofi ser en for seg to former for autoritet. Organisasjoner som har en leder eller en ledelse som ønsker å skape medlemmene i sitt bilde gjennom indoktrinering mangler de kriterier som skal til for å kunne kalles en autoritet i pedagogisk forstand. I stedet kan de beskrives som en autoritet som kjennetegnes av maktanvendelse. Den formen for autoritet som en finner i nyreligiøse bevegelser, gjenkjennes av at de setter tvang i system. Den kjennetegnes av at den er autoritær, skaper frykt og angst om en ikke underkaster seg den læren eller det læresystemet som trosretningen er bundet opp til. Denne formen for autoritet kan i det lange løp virke svært hemmende på personen i motsetning til den autoriteten en snakker om i pedagogisk sammenheng der målet er å utvikle, frigjøre og i tillegg være tillitsskapende (Myhre, 1977, s. 199-203).

I pedagogisk sammenheng er man en autoritet i kraft av de kunnskaper en er i besittelse av, dvs. at en har studert og kan mye. En selvproklamert guru vil også ha en del kunnskaper, men er autoritær på en måte som kan skape frykt og dermed ivareta ikke det tillitsforholdet som er en del av den pedagogiske autoritetsrelasjonen. Lifton (1989) bruker her begrepet totalisme for å beskrive den "alt-eller-ingenting" holdning i forhold til et læresystem eller trosretning hvor ingenting annet enn dette kan godtas. Ledere som preges av totalisme, ser seg selv ofte

som Guds stedfortreder på jord. Dette beskriver ikke autoritet i positiv forstand, men autoritet i den forstand at man blir autoritær i sin lederrolle.

De nyreligiøse bevegelsene innehar en autoritær struktur hvor medlemmene adlyder de ønsker og regler som fremmes innad. Det er ingen mulighet for å henvende seg til en ekstern rettsinstans slik som for eksempel en lærer i skolen kan det om hun eller han føler seg urettferdig behandlet og ”overkjørt” innad i skoleverket.

I en nyreligiøs organisasjon vil en leder eller en ledelse intensjonelt prøve å skape en avhengighet hos en person ved å styre det som kan betegnes som dennes betydningsfulle beslutninger i livet. Det innebærer også en tro på at vedkommende er begavet, har et spesielt talent og besitter en spesiell kunnskap. I en nyreligiøs gruppe vil lederens eller ledernes rolle, den klare maktstrukturen eller relasjonen mellom medlemmer og leder og til slutt bruken av et velkoordinert indoktrineringsprogram, eller hva Lifton (1989) kaller tankereform være sentrale.

Lederens rolle er å ta beslutninger som gruppen følger, og er en selvutnevnt ”profet”, (selv om ledelsen også kan være et etterfølgende og ledende råd), manipulerende og sterk i sin overbevisning. Lederen eller den kollektive ledelse kjennetegnes også av at den har en bestemt misjon i livet og innehar en unik kunnskap. Dette kan for eksempel dreie seg om gjenoppdagelse av glemte læresystem som viser veien til oppnåelse av en høyere bevissthetstilstand og ”åndelig oppvåkning”. En slik ledelse er bestemt, karismatisk og dominerende. Et subjekt vil i denne forbindelse ofte bli forsøkt overtalt til å droppe sitt tidligere liv, familie, jobb, karriere, venner og interesser for å dedikere seg totalt til gruppen. Enten overlagt eller mer skjult vil den nyreligiøse gruppen her prøve å få total kontroll over subjektets eiendeler, penger og liv. Subjektet skal også være lojal og lydige mot og ha ærefrykt for leder eller ledelsen.

Disse bevegelsene gir inntrykk av å være eksklusive og i besittelse av den eneste sanne lære som gir svar på alle livets problem og løsninger på verdenssamfunnets problemer. De har et dobbelt sett med etiske spilleregler hvor en er åpen og ærlig innad og oppmuntret til å forholde seg manipulerende og løgnaktig overfor ”ikke-medlemmer”. De har rettferdiggjort en egen moral innad som overkjører og tilsidesetter normale sosiale regler og bånd med mennesker utenfor.

Innad brukes betegnelser som ”venner”, ”kamerat” og ”broder”, utad benyttes fraser som å ”snakke til Babylonerne”, eller betegnelser som ”de verdslige” eller ”life-people”. En slik gruppe (The Family International) refererer til utenforstående som ”systemites” hvor alt sosialt samkvem bør unngås bortsett fra i rekrutteringsøyemed. Et slikt språk og en slik ladning av ordene er ment for å rettferdiggjøre denne dobbeltmoralske etikken, noe som også er med på å rettferdiggjøre løgn og forsøk på manipulasjon av utenforstående.

I følge Singer (2003, s. 6-11) tenderer de nyreligiøse gruppene mot totalisme eller en ”alt eller ingenting” holdning i forhold både til læren/trosretningen og kontrollen av medlemmenes atferd. De uttrykker en ekstrem grad av sort/hvit holdning og fanatisme vedrørende verdensanskuelse hvor en total hengivelse til gruppen og dens mål er nødvendig for oppnåelsen av en høyere bevissthet, et rent liv, en ny verdensordning eller hvilke mål den enn måtte ha. Her er kritiske spørsmål og selvstendig tenkning bannlyst og innebærer en reaksjon fra ledelsen. De nyreligiøse grupperingene tenderer også i retning av å kreve at medlemmene gjennomfører et brudd med ens gamle liv og identitet, i tillegg til at de forandrer sin livsstil. Disse nyreligiøse gruppene har ofte to hovedmål; flere medlemmer og mer økonomiske midler.

En nyreligiøs bevegelse er ofte svært autoritær og har en dogmatisk tenkemåte. Disse gir ingen frihet til enkeltindividet, og er bare opptatt av at en skal underkaste seg deres vilje helt og fullt og ikke stille kritiske spørsmål fordi de påberoper seg en posisjon hvor deres kunnskaper og forståelse av tingene fremstilles som udiskutable og nærmest uoppnåelig.

Det dogmatiske i de nyreligiøse gruppenes tenkemåte kommer ofte klart frem når en analyserer, stiller spørsmål ved og kritisk vurderer deres tro og praksis. Det er i denne forbindelse aldri snakk om å videreutvikle ideer og tanker, være reflektert og uavhengig på en analyserende og selvstendig måte. Her er man enig og godtar doktrinen uten videre. Går en dypere inn for å tolke og analysere blir dette ofte til et problem.

Et eksempel på dette i nyreligiøs sammenheng vil være at en presenterer kunnskapen som et tre med mange grener og hvor alle delene hører til på samme stamme (body of knowledge). En guru vil kunne si: ”Jeg er denne kunnskapen personifisert”. En kan ikke delta her om en ikke anerkjenner gurun som den største autoriteten på området. En må ikke miste seg selv

som et selvstendig tenkende individ i denne form for teknisk filosofisk svadaprat. For mange er det vanskelig å se seg selv og sin posisjon utenfra.

Når de nyreligiøse miljøene henfaller til tyrannisk autoritet forholder de seg ikke til den polare spenningen slik denne er forstått i pedagogikken. I stedet blir en tyrannisk autoritet brukt til å dressere og manipulere mennesker (Myhre, 1977, s. 199-205).

Indoktrinering bygger ikke på frivillighet og at en har skjønt rekkevidden av det en blir påvirket av, og det kan en vel ikke alltid si om det som skolen eller foreldre driver med heller. Men da snakker vi mer om tendenser til indoktrinering eller indoktrinering på visse områder og ikke om en helhetlig pakkelsning som preger absolutt alle sider av vår tilværelse. Men i de nyreligiøse bevegelsene er det så opplagt at det er indoktrinering som foregår og man forsøker ikke engang å gi det skinn av å være en åpen prosess. Poenget er at det skal forgå i det lukkede rom fordi det verken tåler dagens lys eller motforestillinger. Kritikk av ledelsen tolereres ikke i det hele tatt og da har man beveget seg langt vekk fra en genuin danningssprosess slik Peters (1972) har beskrevet dette. For hadde det de driver med i de nyreligiøse bevegelsene vært selvdanning og selvutvikling så hadde det sett helt annerledes ut enn det som er tilfelle. Det dreier seg derimot bare om at en skal ha makt over andre mennesker og bruke dem i et kynisk spill hvor man gir det hele et skinn av selvutvikling, terapi, frelse etc. Det hele dreier seg om at lederne i disse organisasjonene skal bruke makt og herse med andre mennesker. Disse blir brukt etter eget forgodtbefinnende. For eksempel har de mange ”gode” argumenter hvor en tror en jobber for indre frihet, men egentlig er ting snudd på hodet. Det er snudd på hodet fordi frihet forutsetter at en gir individet frihet i forhold til danning, eller det Peters (1972, s. 41-43) ser på som danningsspektivet, og som han skiller fra indoktrineringspektivet.

Når det gjelder indre frihet lures en til å tro at en er fri fra automatiseringene, men dette er en kvasifrihet og ikke en reell frihet slik som Peters fremstiller det eller slik Myhre (1977) drøfter det når han ser på spenningen mellom frihet og autoritet (jf. kap. 2).

Dette er ikke en naturlig autoritet slik Peters beskriver denne, fordi autoriteten i disse miljøene har glidd over i noe autoritært der man determinerer, avgrensner og bestemmer hva mennesket skal gjøre. Man forholder seg helt og holdent til læren, troen eller systemet, og gis ikke anledning til å være eklektisk ved å benytte bare det som en synes gagnar en selv. Dette ville

være det mest naturlige siden vi alle er forskjellige med ulike behov og interesser, slik Peters også påpeker når han gjør rede for pedagogiske dannelsesprosesser. I de nyreligiøse miljøene må en svelge en helhetlig ideologisk pakke, trossystem eller lære, punktum.

De nyreligiøse bevegelsene vil vedrørende miljøkontroll dermed fortelle deg hva som er viktig kunnskap. Her kommer etikk inn for hvem bestemmer hva som er viktig kunnskap og hva som ikke er det? Den pedagogiske relasjonen kjennetegnes av autonomi og respekt etc. slik at dette blir en motsetning. Altså, autonomi og respekt på den ene siden og bestemmelsen av hva som er viktig kunnskap på den andre. Pedagogikken handler om hvilken kunnskap som har verdi og hvordan disse blir overført. Altså, hvilket lærestoff som implementeres. Danning må innebære en innføring i et lærestoff, men hvilket lærestoff er det som bør foretrekkes? I nyreligiøse samfunn vil leder eller en sentralledelse gjøre tolkninger for deg. Eksempelvis hva som skal tolkes bokstavelig og hva som ikke skal gjøres det.

Det er individets frihet som blir krenket her og da er spørsmålet hvilken autoritet det er vi snakker om. Her skiller Myhre mellom sunn autoritet og det autoritære akkurat som Skjervheim snakker om å overtyde vs. det å overtale. Dette er et viktig, grunnleggende og sentralt aspekt i forhold til det pedagogiske perspektivet.

En hemmes ikke av andres veiledning dersom holdninger som respekt for den enkeltes autonomi er på plass og hvor ens oppfatninger og erfaringer ikke bare ignoreres slik det gjøres i nyreligiøse samfunn. Men en hemmes om en bare aksepterer atferdsregler utelukkende fordi en autoritet krever det. I dannelsesøyemed vektlegges rasjonalitet og psykisk uavhengighet i tillegg til at det oppmuntres til kritikk slik at en lærer å bruke sin fornuft til å forkaste eller akseptere det en får meddelt eller ser. Indoktrinering vil derimot hemme og hindre bruken av ens fornuft. For å kunne ivareta sin autonomi må en ha tilgang på mye og forskjellig informasjon om et tema som hjelper en til å kunne reflektere omkring dette (Peters, 1980, s. 173-175).

Mange av de nyreligiøse miljøene er svært autoritære og dette er en egenskap som hos Peters kobles til indoktrinering. Blind lydighet der det ikke blir gitt noen mulighet til å stille kritiske spørsmål, er uforenlig med det som forstås som en pedagogisk relasjon. I den pedagogiske relasjonen skal man jo nettopp respektere subjektets egenart og ikke overkjøre og manipulere barnet/eleven i tillegg til at det er basert på frivillighet og informert samtykke. Informert

samtykke innebærer at en får vite hva en gir seg ut på og hvilke konsekvenser deltakelse kan ha. I de nyreligiøse miljøene fanges en inn ved at man loves noe som ser forlokkende ut, men som etter hvert viser seg å være noe ganske annet. Det kreves blind lydighet og opposisjon i form av negative emosjonelle uttrykk tolereres ikke. Man vet ikke nødvendigvis konsekvensene av å implementere et nytt tankesystem som en skal følge og forholde seg til. Det informerte samtykke som skal ivareta individets frihet og autonomi mangler totalt.

Stilt overfor de nyreligiøse miljøene synes fruktbare dannelsprosesser i pedagogisk forstand å være fullstendig fraværende og en sitter utelukkende tilbake med prosesser som ikke kan kalles noe annet enn indoktrinering. De mangler de kjennetegn som Peters anser som avgjørende kriterier for en sunn danning. Et forsøk på å skille gode dannelsprosesser fra prosesser som er indoktrinerende kan synes fåfengt all den tid det kan forventes en total dominans av de sistnevnte.

Spenningen mellom autoritet og frihet er et dilemma som ikke nødvendigvis skal løses, men som en skal forholde seg til på en god måte. Autoriteter skal man lytte til, slik at en ikke kan dyrke en frihet som gjør at en misbruker friheten selv om vi må være åpen for at det også kan skje. Derfor handler det om å balansere mellom ulike hensyn. Å ta hensyn til individets frihet samtidig som en lytter til autoriteter, men dette betyr ikke at en nødvendigvis er determinert av disse. Men i de nyreligiøse samfunn vil en ikke nødvendigvis vite om autoriteten virkelig er en autoritet vedrørende noe som helst. Men at den faktisk bare handler om å være autoritær. Dette er det Myhre drøfter i sin bok om pedagogisk oppdragelsesteori (Myhre, 1977, s. 202-204).

Spørsmålet er: Hva vil det si å gi frihet? Fromm sier det er dem som frykter for frihet. Sartre mener vi er dømt til frihet og at vi er et resultat av våre valg. Han var opptatt av hvilke forutsetninger som skal være tilstede for å kunne kalle noe et valg (Hauge & Holgernes, 2002, s. 378).

Det er en tendens når mennesker flykter fra sin frihet for så å tillegge seg styrken i en ekstern autoritet som en selv mangler. Denne autoritet trenger ikke være en person eller en institusjon som forteller en hva en bør gjøre eller ikke. Da forholder en seg til en ekstern autoritet, men autoriteten kan også framstå som en indre autoritet slik som følelse av plikt og ens samvittighet (Fromm, 2001, s. 122 og 143).

I vår anstrengelse for å unnsnippe ensomhet og maktesløshet vil noen mennesker gi slipp på seg selv som en selvstendig enhet ved å underordne seg nye autoriteter eller å bli konform overfor en gruppe (Fromm, 2001, s. 116).

Alle mennesker har på en måte en universell og grunnleggende dyptliggende verdi om hva som på en måte er en etikk. Jeg mener at alle mennesker har dette i seg, slik at vi har allerede en universell følelse av hva som er rett eller galt, og at vi trenger ikke et styrende eller åndelig råd som skal sitte å diktere sine meninger ned over enkelt individet, fordi dette er det bare en selv som bør finne ut av. Dette gjelder alle mennesker. Men det er fra dette til det å underkaste seg et strengt doktrinært system med en ledelse som kan synes ubegripelig, å fraskrive seg enhver selvstendig tanke, et hvert selvstendig oppgjør med en eller annen situasjon eller et dilemma som representerer en etisk konflikt, de selv på grunnlag av sitt eget indre må ta ansvar for. Det gjør da at de slipper. Erich Fromm gav ut en bok som het *Escape from freedom* (1994), hvor han snakker om at det er veldig behagelig for et menneske å nettopp underkaste seg et tanke-system hvor der er masse regler og lover for å slippe å forholde seg til sine egne, og slik slipper å ta et personlig ansvar i livet sitt. Det foretrekker å forholde seg til et eller annet slags type høyere råd som allerede har tenkt ut disse tankene. Fordi det mener at vi ikke på et personlig grunnlag er i stand til å komme frem til høye etiske standarder, og så bare underkaster de seg autoriteter. Dette kan i mange tilfeller være ubegripelig. Altså, hvorfor mennesker går inn i slike hardcore systemer og fraskriver seg hele sin personlighet og identitet.

4.2 Analyse av de nyreligiøse miljøene med utgangspunkt i Liftons åtte kjennetegn på indoktrinering

Tankereformteknikker er i dagens nyreligiøse miljø blitt utviklet enda mer for å kunne overtale og forme mennesker. Tidligere tankereformprogrammer fokuserte på endring av ens politiske overbevisning mens det i dagens nyreligiøse miljø legges mer vekt på å undergrave sentrale sider ved ens selvfølelse og evne til selvrefleksjon på egne premisser. En manipulerer sider ved ens bevissthet som virkelighetsoppfattelse, tro og livssyn, ens emosjonelle kontroll og forsvarsmekanismer. Disse angrepene er ofte subtile og skjult bak et doktrinært blendverk som inneholder og kan igangsette virkningsfulle psykiske prosesser som leder mot ens destabilisering og avhengighet til gruppen (Singer, 2003, s. 60). Spesielt mennesker som ikke er selvstendige nok og ukritiske i sin tenkemåte vil være sårbare i møte med slike teknikker. Glansbildene og idealene som presenteres er bare et skall, for når man kommer innenfor er det

selve doktrinen med de kontrollerende og manipulerende elementene som gjøres gjeldende. Dette vil ofte være informasjon som ikke umiddelbart kommer fram. Dette ytre er ofte presentert som noe meningsfullt og kan være presentert som et meditasjonssenter, en bibelstudiegruppe, esoterisk kunnskap eller en skole, bevissthetsutvikling, internasjonale freds- og utviklingsorganisasjoner, personlig utviklingssenter etc.

Formingen av personen foregår ved hjelp av den kunnskapen eller ”læren” som grupperingen eller fellesskapet er gjennomsyret av. Begrepet tankereform er dekkende for en slik prosess. I noen grupperinger og fellesskap vil den kunnskapen som presenteres bli ansett for å være den ”rette” eller ”sanne” kunnskap.

Bedraget og den skjulte agenda som de nyreligiøse bevegelsene opererer med dreier seg om at en tror en er med på å foredle seg selv og den verden en lever i, men så er det akkurat det motsatte en gjør. Som individ skal en bli opplyst, få velstand, bli bevisstgjort og leve opp til høye etiske standarder, få en høyverdig karakter og bli i stand til å ta ut sitt fulle potensiale. Bare sekten eller den nyreligiøse bevegelsen får herredømme skal en opplyses og verdenssamfunnet frigjøres fra klasseskille, urettferdighet etc. Det finnes alle mulige slags nyreligiøse bevegelser og sekter med forskjellige mål og agendaer, men et fellestrekk ved disse er Liftons åtte kjennetegn på tankereform.

I indoktrineringsammenheng kobler Peters dette til autoritetsbegrepet. I nyreligiøse bevegelser påberoper autoritetene seg å være i besittelse av den sanne lære, å inneha en høyere forståelse og være i besittelse av nøkler for riktig etisk livsførsel etc. På grunn av dette påberoper de seg å ha et mandat til å tvinge gjennom sin forståelse. Disse autoritetene har ofte en gudelignende status hvor autoriteten er blitt autoritær uten å være tuftet på etiske prinsipper. Om en her ikke underkaster og underordner seg totalt vil en bli ekskludert fra gruppen. Når Peters drøfter det ansvaret man har som en autoritet eller lærer i en undervisningssammenheng, understreker han at etikk kommer inn som et viktig element her. Dette er interessant med tanke på nyreligiøse ledere, for det som ofte kjennetegner disse er at de forvalter sin autoritet på en uetisk og umoralsk måte.

4.2.1 Doktrine over person -implementering av en pseudoidentitet

Siden tankereformen er avhengig av å skape en ny identitet i subjektet undergraver doktrinen i den nyreligiøse bevegelsen ens selvforståelse og den tillit en har til seg selv og sin egen person, slik at denne doktrinen da både blir en sannhet og selve hovedprogrammet for alle ens tanker, følelser og handlinger (Hassan, 1990, s. 79).

Når det gjelder identitet og hvordan denne formes i møte med nyreligiøse bevegelser er dette et viktig område i forlengelsen av det som allerede er sagt vedrørende Erikson og Marcia, men også fordi tankereform programmet i dagens nyreligiøse miljø i en enda sterkere grad rettes som et angrep mot ens identitet og de indre delene av ens psyke sammenlignet med 1950- tallet (Tobias & Lalick, 1994, s. 37).

Et forskningsbidrag som kan bidra til å tegne et bilde av hva som er forskningsfronten på dette området i dag er artikkelen: "An Investigation into Cult Pseudo-personality: What Is It and How Does It Form?" (*Cultic studies review*, Vol. 7, Jenkinson, 2008). I artikkelen blir pseudo-personlighet drøftet: Hva er det og hvordan formes den? Er dette noe som legges til den gamle personligheten eller blir den gamle oppløst og forsvinner?

Altså, er det en adskillelse fra og oppløsning av den gamle eller lever pseudopersonligheten side om side med den gamle? Nei, mener artikkelforfatteren og konkluderer med at den falske identiteten eller personligheten blir inkorporert ubevisst i psyken som en falsk og fremmed del av personligheten. Noen av disse delene kan være stimulerende mens andre bør fjernes. I den nyreligiøse bevegelsen er det læren eller det helhetlige systemet som danner utgangspunkt for den pseudopersonligheten som blir forsøkt utviklet, og målet er at hele personen skal bli gjennomsyret av dette, i den forstand at hele den nyreligiøse bevegelsens ideologi, kultur, tro og adferd blir inkorporert i ens psyke.

Jeg er her enig med artikkelforfatteren i at den gamle personligheten ikke går i oppløsning, men at den blir liggende parallelt med den nye pseudopersonligheten. Når begrepet kognitiv dissonans trekkes inn er det fordi man har to motstridende tanker eller to etiske forestillinger om noe i hodet samtidig. Konflikten oppstår internt fordi man når man skal ta stilling til noe, både må forholde seg til sin gamle samvittighet, tidligere forestillinger eller opprinnelig personlighet, og den nye som er blitt implementert. Den nye personligheten er jo ikke noe man har tatt til selv som en slags overbevisning, men noe som har kommet fra andre kilder.

Artikkelen drøfter identitetsdanning når man trekkes mot, og holdes på plass i en gruppe. Det handler om et glansbilde som presenteres og som oppfyller idealer og drømmer hos mennesker. De lover noe som virker forlokkende, og som man er sårbar for i en fase der man er søkende, mottakelig for ytre påvirkning og lett lar seg overbevise av budskap av ulike slag.

I både Fellowship of Friends, Jehovas vitner og bahai-troen er ens identitet fullstendig underlagt og kontrollert av det autoritære og totalitære regime. Identitetsdannelsen blir fullstendig styrt og manipulert av illusjonene. I møte med et nyreligiøst miljø må en kvitte seg med sin gamle identitet for så fullt ut å kunne integrere seg i gruppen. Det nye medlemmets gamle identitet blir skubbet til side for så å bli erstattet med en identitet knyttet opp mot gruppens realitet, adferd og måter å resonnerer på (Hassan, 2012, s. 109). Selv om vedkommende kommer seg unna med å spille på lag med opprinnelig identitet i innledningsfasen kan at en mister sin identitet lett bli en realitet etter hvert. Denne negative dannelsesprosessen kan aktiveres i løpet av kort tid. For noen mennesker timer, for andre uker (Hassan, 1990, s. 150-151).

Når en person blir forsøkt omformet ved hjelp av tankereformen og den nyreligiøse gruppens krav om identitetsendring blir tankereformens punkter knyttet mot en doktrine og benyttet ved implementeringen av pseudopersonligheten eller det Lifton (1989) kalte ”doubling”. Dette slik at grunnlaget legges for et nytt etisk verdisystem som normalt strider mot ens opprinnelige og da vil være mer fokusert mot gruppens ønsker. Noe som forklarer hvorfor ellers så ordentlige og rasjonelle mennesker kan oppføre seg uetisk utad, hvor en da eksempelvis ser ned på og rettferdiggjør løgn, manipulasjon og forsøk på indoktrinering av andre mennesker (Tobias & Lalich, 1994, s. 44-47).

I de nyreligiøse gruppene blir mennesket ofte tingliggjort. En er ofte bare opptatt av medlemskap, arbeidsinnsats og penger. Skjervheim (1964) beskriver som tidligere nevnt et forhold der individet er tingliggjort som et instrumentelt forhold og omtaler dette som det instrumentelle mistaket. Nygård (2009, s. 29-30) fremstiller dette som å være en brikke i en annens spill, og dette står i motsetning til det å være en aktør. ”Den pedagogiske relasjonen” dreier seg om en voksen-barn relasjon. Denne relasjonen opphører når barnet er blitt voksen fordi en ikke skal drive å oppdra voksne mennesker. Da faller oppdragelsesaspektet vekk. I nyreligiøse bevegelser brukes ofte Jesu ord om at en skal komme som ”små barn” for å bli formet i deres bilde. Dette er gjort i den hensikt at det skal gi en slags legitimitet til å oppdra

den voksne og gi det en ny personlighet hvor målet er å bli transformert til et ”programmert” og lydlig gruppe-medlem. Et barn trenger oppdragelse, men trenger en voksen det samme? Kanskje, om man skal bli konform med den nyreligiøse gruppens standarder.

I rekrutteringsøyemed lærer en seg for eksempel i nyreligiøse bevegelser å bli oppmerksom på, og plukke ut mennesker som virker ensomme og ulykkelig og som lettest kan bli et potensielt medlem. Dette er noe som eksempelvis foregår ved universitetsmiljøer (Wakefield, 2009, s. 186). Men denne måten å gå til verks på finner en i alle nyreligiøse grupperinger. Identitet handler om hvem vi er og er et av de områdene hvor vi kan bli gjenstand for indoktrinering. En kan snakke om en sunn identitetsdanning der en har frihet vs. en usunn identitetsutvikling der det skapes en pseudopersonlighet ved at en påtvinges noen oppfatninger om hvem man er. Disse oppfatningene kan være nokså ”ville” siden denne formingen skjer i isolerte og lukkede miljøer og hvor en i noen tilfeller ikke omgås andre ”verdslige” mennesker utenfor. Med denne isoleringen kan både mennesket og formingen kontrolleres.

Her følger noen eksempler fra litteraturen angående dette med skapelsen av en pseudopersonlighet. Burton understreket at sann personlighet er knyttet til at en på en grunnleggende måte har kontakt med ens essens og det spirituelle arbeid.

True personality is -Personality based on an understanding of ones essence and the needs of ones work, and which therefore serves and promotes both essence and the work; opposed to false personality, which is contrary to the true needs of essence and the work (Burton, 1995, s. 214).

Sitatet viser hvordan doktrine over person blir helt overordnet ens opprinnelige personlighet, egne interesser og behov og hvor ens opprinnelige personlighet blir nedvurdert. Dette står i motsetning til det Peters (1977) sier om dannelsens frigjøring og medbestemmelse, og den utvikling av egeninteresse som ligger i individet. Her tar man i mot doktrinen hvor skapelsen av en pseudopersonlighet kan finne sted. Her er tingene snudd på hodet og hvor denne er kalt den ”sanne personlighet” og hvor en virrer rundt i en kvasiintellektuell labyrinth uten å se det helhetlige bilde og hva læresystemets praksis virkelig medfører i realiteten. Når en i de nyreligiøse bevegelsene slik snur tingene på hodet i litteraturen er dette manipulerende.

Det å prøve å skape en pseudopersonlighet strider mot alle pedagogiske prinsipper. Det er ikke noe etikk i dette og her viser dette et fravær av det som Peters, Myhre og Spiecker var så opptatt av og forsterker det som Peters sier om indoktrinering.

Mange ”esoterikere” er innenfor dette læresystemet kvasiintellektuelle og opererer med et teknisk ideologisk tåkeprat som egentlig bare virker imponerende på uutdannede mennesker.

I sitatet under understreker forfatteren at sann personlighet er knyttet til at en på en grunnleggende måte ikke baseres på selvilje og egeninteresse slik at en gjennom denne oppnår ”objektiv bevissthet”.

The efforts undertaken reveal to us the malformation of our psychology. The accumulated I's of observation gain strength enough eventually so that one may act intentionally rather than mechanically. This intentionality issues from True Personality. It is not based on self-interest, but rather on objective consciousness (http://www.gurdjieff-internet.com/article_details.php?ID=242&W=44).

Dette strider mot det som Peters (1977) var opptatt av, nemlig at ens meninger, tro og holdninger må være ens egne og ikke kopiert eller utført som et rollespill eller som i et doktrinært system. Da blir det heller indoktrinering som strider mot dannelsingsprinsippene, og hvor en ikke får utfolde seg på en naturlig måte hverken emosjonelt eller kognitivt. Dette er danning og forming av ens identitet på en måte hvor en ikke nødvendigvis har den fulle og hele innsikt i hva som skjer med en og hvor den nyreligiøse bevegelsen kan forårsake drastiske forandringer som kan få negative konsekvenser senere i livet. Sitatet er presentert som en hjelp til selvhjelp hvor en utnytter sårbare mennesker som gruppen kan gjøre stor skade på, noe som strider mot danningens etiske aspekt, i tillegg til at det her ikke er noe informert samtykke slik Peters (1972) var så opptatt av. Undervisningsbegrepet fastslår at det er et krav at en har innsikt og bevissthet i en pedagogisk dannelsingsprosess.

Med begrepet objektiv bevissthet har den nyreligiøse bevegelsen allerede lagt premissene i forhold til hvordan en skal handle. Sitatet har et intellektuelt preg slik at det skal virke overbevisende, slik at evnen og bevisstheten til å tenke selvstendig og kritisk skal demotiveres.

Når vi snakker om ”doktrine over person”, handler det om at en underkaster seg læren eller doktrinen hvor ens særpreg og opprinnelige identitet fjernes og ens personlige betraktninger og vurderinger for hvordan en skal handle forsvinner.

Hvordan læren er formulert er viktig hvor det går igjen at en ikke uten egen hjelp er i stand til å danne seg selv. Altså, at læren er en nødvendig hjelp til selvhjelp og at individet ikke på egenhånd er i stand til å danne seg selv. Dette slik at de nyreligiøse bevegelsene fremtrer som en velsignelse for de få utvalgte og dermed synes å fungere som en hjelp til selvhjelp.

En blir ført bak lyset og manipulert på den måten at man tror en er med på å utvikle og foredle seg selv, men så driver man egentlig bare å hakke på og ødelegger sin personlighet, tenkemåte og holdning for å tilpasse denne til læresystemet og den nyreligiøse bevegelsen. Denne tingliggjøringen og mangel på innsikt i hva man egentlig er med på står i et motsetningsforhold til det Peters var så opptatt av. I den pedagogiske dannelsesprosessen er det en forutsetning at en skal ha innsikt i hva en er med på. Ens interesse, som Peters fokuserte på, blir her altså utnyttet.

Ouspensky understreker i sitatet under at ens egentlige personlighet ikke er sann eller ekte og at dette bare er påtvunget utenfra slik som emosjoner skapt ved imitasjon.

(False) Personality in man is what is `not his own`. `Not his own` means what has come from outside, what he has learned, or reflects, all traces of exterior impressions left in the memory and in the sensations, all words and movements that have been learned, all feelings created by imitation – all this is `not his own`, all this is personality (Ouspensky, 1987, s. 161).

Begge forutgående sitat er eksempler på gruppens ønske om å nulle ut ens gamle eller opprinnelige personlighet for å implementere en ny eller ”sann personlighet” hvor en da klargjøres til å følge doktrinen.

En forutsetning for selvutvikling i mange nyreligiøse bevegelser er at ens opprinnelige personlighet må forsvinne for at en skal kunne utvikle en høyere bevissthet. Disse sitatene fra den fjerde veis læresystem illustrerer hvordan de argumenterer for dette uten at det nevnes noe i denne litteraturen om at dette på lengre sikt vil kunne skape en pseudopersonlighet.

Tvert imot forsterker og opprettholder denne litteraturen illusjonen om at ens gamle personlighet er negativ og må erstattes av en ny.

De nyreligiøse bevegelsene kaller gjerne den nye personligheten for ens sanne personlighet og bruker det som et argument at den falske personligheten utgjør ens kulturelle bakgrunn, utdanning, oppvekst og hemninger gjennom ens barneår som så skal ha misformet ens sanne personlighet. Men hvor sann er den personligheten de nyreligiøse gruppene prøver å gi en ved sine nye signaler og stimuli som da skal endre ens forståelse? Sitatet viser at den nyreligiøse bevegelsen har bestemt hvilken personlighet en skal ha fordi man skal falle inn under doktrinen eller læresystemet og tjene og være lydige mot bevegelsen.

I det følgende sitatet argumenterer Ouspensky for at tenkningen og kognitive uvaner alltid vil ligge i ens opprinnelige personlighet. [...] *in false personality there are always bad mental habits – wrong thinking* (Ouspensky, 1988, s. 70). Dette er en klar og påståelig uttalelse hvor Ouspensky her understreker at ens egentlige personlighet ikke er sann eller ekte og at dette bare er påtvunget utenfra slik som emosjoner skapt ved imitasjon. Falsk og sann personlighet blir presentert som et faktum, eller som sterke påstander. Den ”riktige” tenkning og informasjonen er i dette tilfellet selve systemet en lærer og som holder en på plass og medvirker til å styre en. Dette sitatet illustrerer hvordan den nyreligiøse litteraturen ønsker å forandre ens holdning og tenkning for å skape en pseudopersonlighet knyttet opp mot en bestemt doktrine som da knyttes til tankereformens punkt doktrine over person.

I det følgende sitatet argumenterer og understreker Nicoll at en gradvis må kvitte seg med sin opprinnelige personlighet slik at ingenting ved denne står i veien for implementeringen av systemets doktrine og ens sanne personlighet. Noe som også sammenfaller med tankereformens krav om renhet. *That is why the successive layers of false personality have to be stripped off, like skins* (Nicoll, 1996, s. 1594). Sitatet viser hvordan gruppen ønsker å ta kontroll, forme og danne en ny identitet slik at individet gradvis blir mer avhengig og uselvstendig. Dette er uetisk og strider mot danningens formål som Peters (1977) og Myhre (1977) var så opptatt av, nemlig å utvikle individet til et autonomt, selvstendig reflekterende og uavhengig menneske.

Disse sitatene viser at denne nyreligiøse bevegelsen ønsker å påvirke subjektet hvor dets kritiske holdning ikke fullt ut er utviklet og hindre det i å ha en bestemt identitet som

innbefatter en kritisk og reflekterende holdning slik at dette er uetisk og strider mot Peters kriterier for danning og slik han argumenterer for etikk i sitt dannelsesperspektiv.

Dramatiske hendelser i livet kan i sammenheng med dette også ofte føre til en oppvåkning fra den nye identiteten og de fastlåste tankemønstre, som her kan bli en vei ut og en innfallsport til en mer individuell utviklingsprosess. En bevisstgjøring vil da gjøre en i stand til å endre status i eget liv slik at en blir en autonom person. Dette kan dreie seg om eksistensielle kriser eller sterke opplevelser hvor en tvinges til å ta et oppgjør. Etter en slik prosess kan individet bli mindre tilbøyelig til å la seg styre. Ved skjellsettende opplevelser kan noen realiteter ved tilværelsen bli viktige å ta hensyn til, altså de virkelige verdiene som ofte er skjult bak doktrinen, kan avsløre at den nye identiteten er et blendverk som ikke tåler møtet med viktige realiteter i livet.

Identitetsdannelsesstemaet vil jo kunne gli ut, men det må jo være rom for omkringliggende faktorer som jeg tar med som former identiteten. Det er jo egentlig et bredt tema – dette med hva som forårsaker ens identitetsendring. Det kan jo være ting som skjer som så og si endrer ens identitet over natten, men også noe som bygger opp til at denne endringen skjer. Bakgrunnen kan være at en er i en utsatt posisjon, en kan ha mistet sine nærmeste, være mentalt syk slik at en aldri har etablert en konsistent identitet, kommet på kant med samfunnet. Det er mange av disse menneskene som er lette ofre for sterke ideologier. Disse ideologiske og doktrinære samfunnene blir så ens nye og utvidede familie som man er lojal mot. I Jehovas vitner brukes tiltaleformen bror og søster konsekvent; ”Hør med bror Larsen hva han synes om søster Wilhelmsen.” Altså, sterke bindinger som også knyttes til ens identitet. Her er det med andre ord en kraftig integrering og en hard form for sosialisering. Innenfor nyreligiøse bevegelser som bahaibevegelsen eller -troen må en godta det den øverste ledelsen sier er den rette forståelsen. Et svært legalistisk system altså. Medlemmene snakker også konsekvent i ”vi”-form. Dette er veldig typisk og i møte med ideologisk totalisme er det da snakk om å ikke bruke ”jeg” -form. En arbeider for å utslette ”jeg”-formen og individet. Men det er heller gruppen, den større tanke eller den større sammenhengen man arbeider for som er det viktigste. Særlig gjør dette seg gjeldene i bahai -troen og Jehovas vitner. Rent idealistisk sett kan en jo gå med på at det er noe i det som innledningsvis blir formidlet til en. Men samtidig er det jo alle disse tankene og idealene som gjør at en aldri strekker til. Veien til avhengighet og umyndiggjøring er brolagt med gode intensjoner. Vi vet jo i stor grad hvor dette ender. En kommer til et punkt hvor ”det” og ”de”, som etter hvert blir omtalt som ”vi”,

har overtatt hele spillet. De har overtatt hele personligheten og identiteten til personen og denne blir et ”nytt menneske”.

4.2.2 Miljøkontroll

Ved miljøkontroll skaffer de mennesker som ønsker å utføre tankekontroll seg kontroll over den informasjonen som er ”viktig” og betyr noe for det mennesket som de skal beherske. Dette vil være den informasjonen som medlemmene av disse nyreligiøse miljøene er blitt indoktrinert og manipulert til å tro er viktig og som den autoritære ledelsen besitter full innsikt i. Denne informasjonen, læren eller doktrinen varierer fra gruppe til gruppe og kan dreie seg om personlig utvikling, innsikt i en høyere bevissthet, profetier om jordens undergang eller hvordan verdenssamfunnet ubønnhørlig vil utvikle seg, etc. Mye informasjon holdes intensjonelt borte for å skape den ønskede illusjon.

Når det kommer til informasjonskontroll, lærer Jehovas vitner sine medlemmer at alt og alle som ikke tilhører dem eller Guds organisasjon, tilhører Djevelens organisasjon. Det å lese, eie og ha litteratur som ikke er deres egen, blir sett på som en invitasjon til et demonangrep. Ens egen litteratur derimot presenteres som sannhet og en kunnskap som beskytter en mot dette (Wilson, 2002, s. 235).

Et ytterligere eksempel er når Jehovas vitner prøver å bevise for sine medlemmer at det i våre dager aldri har vært verre tilstander på kloden, og at det aldri tidligere har dødd flere mennesker som følge av krig, pest, jordskjelv og hungersnød: [...] *beviser at vi lever i de siste dager, og at Guds rike snart skal bringe dem som elsker Jehova, evige velsignelser* (Vaktårnets traktatselskap, 2009, s. 88).

Dette viser et fellestrekk for disse gruppene ved at de krisemaksimerer og svartmaler alt det som skjer utenfor egen krets, eller som i selvutviklingssystemene, en selv. Dette er med på å sammenbinde medlemmene i en felles sak og opprettholder denne sort/hvit-måten å tenke på.

I de nyreligiøse miljøene vil f.eks. informasjon om risikoen ved å implementere en ny personlighet eller en pseudopersonlighet være vanskelig for medlemmene å få tak i siden indoktrineringstrykket er så sterkt med henblikk på punktet om miljøkontroll. Det er lettere å bare godta det en får servert uten innvendinger. I disse selvutviklingssystemene vil det være både gode og skadelige elementer, men det negative er vanskelig å overskue for den som

ønsker selvutvikling. En kan få inntrykk av at veien er brolagt med gode intensjoner uten at en er helt klar over hvor denne veien ender. Denne åpenheten om læringsprosessen mangler derimot ikke i en pedagogisk dannelsingsprosess.

The Fellowship of Friends som er en nyreligiøs gruppe innenfor den fjerde veis læresystem, som er lite kjent og en heller obskur retning innen bevissthetsutvikling, er et eksempel på hvordan implementering av en ny personlighet generelt kan fungere i nyreligiøse miljø. En har skapt og implementert noe en tror er en sann personlighet, men som egentlig er en pseudopersonlighet som har tatt plass og overstyrer ens egentlige og sanne personlighet. Den sistnevnte som ikke er falsk slik doktrinen vil ha en til å tro, kan leve i en konstant dissonans til pseudopersonligheten overtar (fullstendig). På denne måte har man fått et fotfeste i menneskets psyke som gjør det lettere å kontrollere det eksternt. Når læresystemet er implementert med alle dens begrep og ladede ord, vet medlemmet nøyaktig hva det skal forholde seg til og det lar seg styre av dette i den tro at en utvikler en sann personlighet og en høyere bevissthet. På denne måte passer en på disse tingene selv også, og man kan snakke om at en er blitt sin egen fangevokter i disse dogmatiske selvutviklingssystemene. Et aspekt ved miljøkontroll blir her at gruppen overstyrer individets indre kommunikasjon vedrørende hva som er rett og galt. Eksempler på dette kom fram i forrige delkapittel angående pseudoidentitet der sitatene illustrerer hvordan doktrinen griper inn i ens interpersonlige kommunikasjon slik at en instrueres i å ”tenke riktig” eller på gruppens premisser. Noe av de samme prosessene vil også gjelde for andre typer dogmatiske system med sine doktriner.

Det er en illusjon som skapes hvor en tror at en ved å få et nytt system implementert blir frigjort fra de mekaniske aspektene ved menneskelig atferd og indre psykiske prosesser. Det som tvert imot skjer er at en som indoktrinert er blitt mer hemmet og mekanisk enn noensinne. I denne tilstanden blir en brukt av de nyreligiøse bevegelsene og på en måte holdt for narr i den fasen hvor en er faststøpt i den ideologiske ensrettingen. En tror og innbiller seg at en er høyt åndelig utviklet og på et høyt etisk plan, og at alle andre er hjelpeløst fanget i sin dype mekaniske søvntilstand mens det egentlig er det motsatte som er tilfellet. En innbiller seg at en har utviklet en genuin og ”sann” personlighet med tilgang på det som er ekte i en selv mens alle andre lever hemmet i sin falske personlighet.

Når et læresystem eller en doktrine er blitt implementert blir en hemmet og gjør ting veldig automatisk. Systemet både hemmer og stenger av store deler av ens følelsesregister samtidig

som det gir medlemmene en illusjon om at det har gjennomgått en emosjonell renselse hvor det opereres med noen bevissthetsnivå som ikke kan verifiseres. Men et naturlig følelsesregister vil også til en viss grad inneholde negative følelser der en har en naturlig evne til å sette grenser for en selv og det en synes er upassende.

Noen læresystem kan være intellektuelle i sin fremtoning og fremstå som veldig komprimert i sin form. Når utdannede mennesker lar seg indoktrinere handler ikke dette om opplysning, men om at man kanskje vil slippe å tenke selv og hoppe over noen utfordringer som kan være krevende.

Et poeng her er at alle, både unge så vel som gamle, mennesker med eller uten utdanning, kan være et potensielt offer i rekrutteringsøyemed, selv om sårbarhetsfaktorer som arbeidsledighet, ensomhet, depresjon etc. gjør en til et lettere offer. Sårbare personer gjennomskuer ikke lagene av bedrageri så lett. Disse har ofte karaktertrekk som altruistiske, vennlige, lydige og lett påvirkelige eller formbar i motsetning til selvsentrerte og mer gjenstridige personer (Singer, 2003, s. 107). Sårbarhetstrekkene kan også dreie seg om at en søker samtykke hos sine venner og nærmeste pga. usikkerhet, har lav selvfølelse eller er en person som søker å gjøre alle til lags, i tillegg til at individer med god konsentrasjon og livlig fantasi er mer sårbar ved hypnotisk suggesjon (Hassan, 2000, s. 87).

Her kan det trekkes en parallell til Nygårds (2009, s. 29) aktør-brikke perspektiv hvor han også trekker inn Deci og Ryans "self determination theory" eller selvbestemmelsesteori. Spørsmålet Deci og Ryan stiller er hva som skal til for å kunne ta kontrollen selv og bli en aktør. Dette er i en mer positiv forstand og samsvarer bedre med en dannelsingsprosess hvor en selv styrer ut fra egne valg, genuine interesser og behov. En er da en aktør som er autonom og styrer selv uten å flyttes rundt som en brikke alt avhengig av hva som er andre menneskers ønsker, eller ved manipulasjon vedrørende den tankekontroll og indoktrinering som foregår i nyreligiøse samfunn. Her vil en heller sees på som en brikke i den forstand Deci og Ryan skisserer. En brikke vil da lettere være et potensielt offer i rekrutteringsøyemed (Reeve, 2009, s. 420-421).

De nyreligiøse gruppene rekrutterer på alle områder av livet og blir stadig mer oppfinnsomme i sine metoder for å skaffe nye medlemmer. Hva gruppen nøyaktig driver med og hva et

medlemskap innebærer er ofte skjult innledningsvis for senere å åpenbare seg (Singer, 2003, s. 105-115).

Brikkeperspektivet kan ses på som fatalistisk i forbindelse med at en i gruppesammenheng opererer med å kunne forutsi historiens gang siden det da ikke er noe individet kan gjøre og blir dermed determinert, noe som fører til en avmaktsfølelse. Dette er et farlig trekk ved de nyreligiøse bevegelsene og innbefatter at mennesket selv ingenting kan gjøre. Selv om, på en annen side, vi som mennesker heller ikke kan sees som fullstendig frie subjekter som dikterer våre omgivelser. Vi er jo et produkt av den kultur vi inngår i, men dette er en digresjon.

Følgende sitat fra Jehovas vitner illustrerer hvordan gruppen ved informasjons og miljøkontroll proklamerer at de kan forutsi historiens gang og hvor det styrende råd sitter på denne kunnskapen.

Jehova vet hva som skal skje i framtiden. (Jesaja 46: 10) For lang tid siden forutsa hans Ord, Bibelen, ikke bare de forferdelige tingene som skjer i vår tid, men også alt det fantastiske som skal skje i nær framtid. Jesus Kristus snakket om Guds rike, som skal gjøre slutt på alt det onde og gjøre jorden til et paradys (Vaktårnets bibel og traktatselskap, 2009, s. 86).

Om en har vist interesse for og er med i nyreligiøse miljø har ledelsen kontroll over den informasjonen som betyr noe, for å skape et bilde i tilhengernes sinn av en personlighet, samtid eller psyke som er veldig negativ sammenliknet med tidligere. Sitatet over viser at det er en illusjon som skapes om at alt er mye verre enn tidligere og hvor en kan få inntrykk av at en er veldig utilstrekkelig som menneske. En innser at en trenger organisasjonen og læren eller doktrinen for å komme noen vei eller utvikles videre noe sitatet fra Jehovas vitner under også viser hvor det styrende råd presenteres som Guds kommunikasjonskanal. *Unless we are in touch with this channel of communication that God is using, we will not progress along the road to life, no matter how much Bible reading we do* (Watchtower 12/1/1981).

Informasjonen som blir tilført medlemmene, blir i de nyreligiøse gruppene manipulert for å passe inn i deres bilde. Stiller en kritiske spørsmål til den såkalte virkelighet som tegnes opp vil dette tas ille opp siden det kan virke undergravende og negativt på andre i gruppen. En dannelsesprosess står i kontrast til dette fordi en i dannelsesøyemed ikke vil ha fokus på egne

interesser framfor elevens og heller ikke vil operere med en skjult agenda, noe nyreligiøse miljø gjør og som strider mot dannelsingsprinsippene slik Peters definerer det (Peters, 1972, s. 42-43).

Klisjetenkning er en sort/hvit holdning som går på oss vs. de andre eller de verdslige menneskene eller hvilken litteratur som er tillatt og hvilken som ikke er det.

Miljøkontroll kan også dreie seg om en kontroll over den omgangskrets et medlem har. I noen nyreligiøse samfunn er det slik at en ikke har venner utenfor menigheten fordi dette ikke er ansett å være passende selskap. Unntaket er at det kan gi mulighet til å rekruttere potensielle medlemmer til organisasjonen, eller mulige kandidater til tankereform. Andre igjen har bare et forbud mot å ha kontakt med tidligere medlemmer.

4.2.3 Ladning av språket

Når det gjelder ladning av språket er alle mennesker utenfor den nyreligiøse bevegelsen ofte beskrevet med klisjeer som "life people", "verdslige mennesker" o.l. Når klisjeen brukes blant medlemmer i gruppen vet alle hva uttrykket eller det ladede ordet innebærer. Ved å benytte slike "thought stopping" eller "thought-terminating cliches" vil en lettere kunne kontrollere og undertrykke medlemmenes reflekterte holdning i forhold til det som blir presentert og slik manipulere dem til å tenke i tråd med det de doktrinære klisjeene formidler. En reduserer noe som er komplekst til enkle følelsesladede fraser eller klisjeer (Spiecker, 1991, s. 27). Disse ladede ordene som benyttes i de doktrinære systemene er noe sitatet under viser til. Her proklamerer den fjerde veis litteratur at de er en kilde til høyere innsikt hvor de enten lader allment kjente uttrykk med en ny mening eller skaper nye, som når de sier: *The work is to build into us a whole series of new, inter-related ideas from another source, greater than ourselves, with which special words are connected, whereby to contact them magically* (Nicoll, 1996, s. 1153). Ens kritiske tenkning vil her også kunne bli uttrykt i klisjer som "å uttrykke negativitet", "egoisme", "uavhengighetens ånd" etc. Ved endring av adferd benyttes skam og skyld ved at en er selvopptatt, egoistisk og uttrykker negativitet etc. Noe som også faller inn under kravet om renhet og tilståelsens kultus hvor en spiller på medlemmets skyldfølelse for å få kontroll over ens emosjoner, noe som også er et av elementene i Festingers teori.

Andre eksempler på positivt og negativt ladede ord som går på doktriner og som vi har sett så langt i sitatene er: verdslig, objektiv bevissthet, falsk personlighet, essens, djevelens organisasjon, objektiv kunnskap, sann personlighet, Guds rike, den sanne lære etc. Andre igjen kan være: den tro og kloke tjener, uavhengighetens ånd, den nye verdensordning, den store fred, Partiet, kamerat, kontrarevolusjonær, imperialist, folket, proletariatet etc. I forhold til begrepet ”den sanne lære” benytter for eksempel Jehovas vitner begrepet ”det rene språk”. Her er alt som ordlegges og bladene som skrives av ”det rene språk”. I alle nyreligiøse grupper har man noe liknende hvor det rene språk og den sanne lære er det samme.

Som vi har sett i kapittel to tok staten og partiet i land som Albania seg av hva en skulle studere, lese og høre hvor en skulle fritas fra selvstendig refleksjon. Dette er et fellestrekk en finner også i nyreligiøse bevegelser som Jehovas vitner der selvstendig kritisk tenkning og refleksjon beskrives med det negativt ladede ordet ”stolthet”, eller i bahai -troen hvor det beskrives som egoisme. Som det kommer frem av sitatet ovenfor blir all tolkning av tekster og uttrykk i disse trosretninger gjort for deg på forhånd, enten i form av en utpekt ”profet”, eller som hos Jehovas vitner av et sentralt styrende råd.

Dette er hensikten med det språket som benyttes i nyreligiøse bevegelser, og det brukes her på en meget effektiv måte. Når en blir utstøtt fra disse bevegelsene opplever man et stort identitetstap. Menneskene innenfor blir på denne måten manipulert med uten at de selv er klar over dette.

Gruppene jeg har tatt for meg bruker ofte uttrykkene ”sannheten”, ”objektiv sannhet”, ”objektiv bevissthet” og ”objektiv kunnskap” spesielt Jehovas vitner og den fjerde vei. I Jehovas vitner kan en hilse hverandre på denne måten: ”God dag! Har dere vært lenge i sannheten?” Disse talemåtene er nok til å trigge en del mennesker. Sannheten om alle sider ved livet. En kan her nemlig ikke forholde seg til noe annet enn sannheten. Om en har forlatt sannheten og forkastet denne er dette en av de største syndene en kan begå. Dette går igjen i flere retninger der en objektiv sannhet blir gjort gjeldende.

Når Jehovas vitner skriver om sin lære omtaler de den som sannheten, ”husk at sannheten...” eller ”hvor lykkelige bør vi ikke være vi som fortsatt har sannheten!” Språket er her viktig for å trigge og holde medlemmene sammen, for om en har sannheten kan det ikke være noe annet som er sant uten denne. Dermed blir jo alt annet falskt og feil.

Hassan (1990) beskriver dette som en type hypnose som ligger dypt forankret i underbevisstheten. Når han spurte folk om hvordan det gikk fikk han alltid det samme svaret; Helt topp! Alltid. Han sa alltid det samme selv også. Dette er som en transetilstand.

Språket i Den fjerde veis læresystem er mer et teknisk ideologisk svadaprat som skiller en ut fra andre uinnvidde. Ting blir snudd på hodet hele tiden ved eksempelvis at ”det er alle de andre som kommer med udokumenterte påstander om hvordan ting egentlig henger sammen, hva en skal tro og hvordan en skal leve livet sitt”. En del mennesker er ikke i stand til å se sine egne selvmotsigelser slik at dette kan være en mekanisme en ikke er bevisst. Altså, en øyeblikkelig fortregning som en mekanisme som inntreer ubevisst. Dette gjøres som en konsekvens av at en ser at ens argumenter ikke holder, og i og med at en fortrenger det umiddelbart, så trenger en ikke forholde seg til det lengre. For når en er klar over at en egentlig sier noe feil, gjør noe feil, eller at en ikke har argumenter, blir det jo et problem. Dette er en tendens som manifesterer seg ved kognitiv dissonans hvor en rasjonaliserer for å redusere dissonansen.

Det må også tas i betraktning at en ikke trenger å bruke begrepet "hypnose" om en hypnotisk tilstand. Alt som trengs er å få personens interesse fokusert mot det man ønsker. Når så den "hypnotiske transen" har funnet sted, kan en hvilket som helst "posthypnotisk" suggesjon plantes i individet, og etter hvert vil personen kunne adlyde disse forslagene, og de vil bli oppfattet som normale. En trenger bare å gjenta og legge press på forslagene på jevnlig basis. Slik fungerer den konstante, repetitive indoktrineringen i de nyreligiøse bevegelsene. I disse gruppene er denne type tilstand ofte ønskelig som forberedelse til en re-education prosess. Denne tilstanden kan fremkalles på flere måter uten at en er klar over det selv. Det første en person møter i et tankereformativisk miljø, er den nyreligiøse gruppens salg eller reklame for seg selv. Det er dette som fanger oppmerksomheten i starten. Deretter møter personen ulike former for manipulasjon, som gjør den mer mottakelig for informasjon etter hvert. For eksempel kan en fremkalle endrede bevissthetstilstander ved hjelp av billedspråk, sensitivitetstrening, drømmerier, meditasjon, repetitiv sang eller kontinuerlig repeterte triggere/utløsende ord e.l. (http://www.culthelp.info/index.php?option=com_content&task=view&id=32&Itemid=6).

4.2.4 Mystisk manipulasjon

Når det kommer til mystisk manipulasjon vil de nyreligiøse gruppene påstå at de innehar kunnskapen om en høyere forståelse og innsikt som en enkeltperson ikke kan oppnå på egenhånd. Men underkaster man seg grupperingens doktrinære system har man likevel en mulighet. Litteraturen i den fjerde veien (fourth way) kan illustrere dette hvor en her proklamerer at en er avhengig av en viss esoterisk skoles prinsipper og metoder eller et bestemt læresystem for å kunne utvikle seg selv:

[...] the study of school principles and school methods – occupies a very important place in the study of that psychology which is connected with the idea of evolution; because without a school there can be no evolution. One cannot even start, because one does not know how to start; still less can one continue to or attain anything (Ouspensky, 1989, s. 33).

The type of knowledge that we work with in this school is rarely experienced on earth, as it maintains that the lives of men number one, two and three are tragedies (Burton, 1995, s. 182).

De argumenterer altså her for at en er avhengig av en skole for å lære systemet eller doktrinen. Dette sammenfaller også med beskrivelsen av mystisk manipulasjon hvor ledelsen påstår de innehar en kunnskap og innsikt som sjelden finnes andre steder. Det vil også sammenfalle med det Lifton (1989) beskriver i punktet om miljøkontroll hvor de innenfor den nyreligiøse gruppen, som her er kalt skole, lettere vil kunne kontrollere ens miljø og den informasjon medlemmene har tilgang på og at en selv er utilstrekkelig.

Selskapet Vaktårnet vil for eksempel også signalisere til sine medlemmer at de besitter en høyere innsikt, og dermed har en kunnskap som uinnvidde ikke har, og at denne kunnskapen og forståelsen bare kan fås gjennom dem som besitter denne høyere forståelsen. Et magasin fra selskapet Vaktårnet (1972) som tar for seg dette, skriver at:

So, does Jehovah have a prophet to help them, to warn them of dangers and to declare things to come? These questions can be answered in the affirmative. Who is this prophet? ... This “prophet” was not one man, but was a body of men and women. It was the small group of footstep followers of Jesus Christ, known at that time as

International Bible Students. Today they are known as Jehovah's Christian witnesses
(Watchtower, April 1, 1972 s. 197).

I dette sitatet ser vi at det styrende råd eller "the governing body" er en eksklusiv og liten gruppe i denne nyreligiøse bevegelsen som fungerer som et talerør for Gud og kan fortelle medlemmene hva som er sant og rett. Denne kunnskapen og forståelsen kan man her bare få gjennom dette utvalget av mennesker som er utnevnt av Gud (Wilson, 2002, s. 192). Både den fjerde vei og Jehovas vitner tilfredsstillende altså Liftons krav i forhold til definisjonen han har gitt, altså at ledelsen signaliserer at de besitter en høyere innsikt i livets mål og mening. Vi ser da at disse to også oppfyller dette kravet for tankekontroll.

Eksempler på en slik svart/hvit holdning eller krav om renhet kan finnes i den fjerde vei eller hos Jehovas vitner. Innenfor disse retningene oppfattes også verden som delt i to, med de verdslige på den ene side og medlemmene på den annen. Altså, et skarpt skille mellom ren og uren, god og ond, både i ens omgivelser og i en selv (Hassan, 1990, s. 203). Det er bare de to, hvilket illustrerer en typisk svart/hvit holdning. Et ekstremt eksempel her er Jehovas vitner som mener at dersom man ikke tilhører Guds organisasjon, altså Jehova, så tilhører man Satans organisasjon. Denne "vi mot dem" holdningen eller emosjonen som de nyreligiøse bevegelsene ønsker å manipulere og kontrollere, er også et element i Leon Festingers teori.

Når det kommer til opphevelse av eksistens skal absolutt alt i et læresystem godtas på gruppens og ledelsens premisser. De nyreligiøse bevegelsene forvrenger virkelighetsoppfatningen til de menneskene som er innenfor. De forvrenger medlemmenes oppfatning av verden utenfor, noe som gjør at de hele tiden vil mislike verdenen utenfor sin egen. Dette er en form for kontinuerlig og langvarig suggesjon som de utsettes for. Dette foregår gjennom litteraturen, foredrag, bønner og øvelser etc. innenfor "læren", noe som former og danner en som menneske på en negativ måte. Dette er en form for hypnose i den type kontroll av miljøet som praktiseres i de nyreligiøse bevegelsene. Det er her også viktig å opprettholde suggesjonen for at denne tilstanden skal bli permanent. Dette er noe ledelsen jobber med innad i de forskjellige nyreligiøse bevegelsene. Fordi ellers så vil dette bare gli vekk etter som dagene og ukene går.

På sine møter og foredrag i forskjellige typer nyreligiøse samfunn har en eksempelvis lange malende taler hvor medlemmene kommer inn i en egen monoton stemning og får en bestemt

forestilling, noe som ofte går rett inn i underbevisstheten for veldig mange medlemmer. Dette fordi at da er en allerede kommet inn i en tilstand hvor en er veldig mottakelig for stimuli. Det er jo klart at disse er veldig mottakelig for å tro at det som er kommet fram er sant, eller ”sannheten” og har en høyere mening. Og de får det bekreftet ved å tilbringe tid utenfor gruppen eller se på nyhetene hvor det stort sett vises en lang rekke innslag som fokuserer på negative sider ved samfunnet. Grunnen til dette er at organisasjonen også vil at ens medlemmer skal tenke at en skal gjøre ting bedre hele tiden. Medlemmene må anstrenge seg enda mer for å sette seg inn i doktrinen og jobbe med seg selv eller for ”saken”.

Den nyreligiøse bahai -troen vil i første omgang fortelle deg at de er for verdensfred og likestilling, at all urettferdighet, forskjeller og nød skal opphøre, at de er etisk opphøyde og arbeider for saken. Alle religioner er like bra etc. for så å innføre ”Guds lover” og obligatoriske øvelser som bønn, meditasjon og faste som er en del av doktrinen og som en forplikter seg til å følge, i tillegg til at en kjemper for åndelig frihet og hvor en gis et inntrykk av at en er fri innenfor gruppen. Her følger et sitat som illustrerer denne illusjonen:

Den troendes sjel blir næret av bønn, meditasjon, lesning av Skriftene og tjeneste i Saken. Forskjellige individer vil, alt etter sin natur vektlegge disse veiene i ulik grad, men alle er de nødvendige for åndelig vekst. Det er stor individuell frihet på slike områder i Troen (Thoresen, 2000, s. 93).

Thoresen (2000) argumenterer her for at ens sjel blir næret av obligatoriske øvelser og tjeneste i saken som knyttes til underkastelse av gruppens høyere mening. For bahaiene er det viktig å være herre i eget sinn. Man skal søke Gud i sitt indre og finne Gud i seg selv, ikke hos andre. Man er svært fri og løsriver seg fra seg selv, men en kan jo lure på hvor fri en er hvis en ikke kan stille seg kritisk og mistenksom til denne trosretningen hvor selvstendig tenkning blir sett på som en egoistisk dyrkelse av seg selv og sine egne tanker.

Et idealistisk system som dette kan på overflaten virke positivt, imøtekommende og inkluderende for alle mennesker. Men det er bare det at når man er kommet innenfor så er man fanget i bevegelsen og har ikke lengre den selvstendige tenkningen. En har ikke sin intellektuelle og følelsesmessige frihet til å uttrykke seg slik som en ønsker uten at dette vil føre til konsekvenser for en. Dette gjelder også Islam og andre mer etablerte religioner. Da må en bare føye seg etter de normer og regler som en har godtatt. Bahai har en pakt og en avtale

som skal gjøres før en blir medlem og et eget rettsapparat innad. De sier på den ene siden at en er positivt inkluderende overfor alle religioner. Alle er like bra, innehar den samme essensen av åndelig forståelse slik at en derfor ikke trenger å utforske andre retninger. Med andre ord – det finnes andre, men dette er ikke så viktig. Likeledes vil Jehovas vitner fokusere på at det er viktig å levere litteratur fra seg, men ikke ta imot slik litteratur fra andre fordi det er vi som har funnet ”sannheten”.

Det er de andre som trenger opplysning og kunnskap. Dette er et gjennomgående trekk både hos Jehovas vitner, Fellowship of Friends, bahai -troen og alle nyreligiøse bevegelser. Alle disse nyreligiøse grupperingene har det samme tilfelles og det er at alle vil prøve å gjennomføre sitt system for at dette skal overta alt slik at deres ideologi blir dominerende. Dette er et godt eksempel på hva disse tenker og ønsker å gjennomføre. Det ser fint ut på overflaten med idealismen, med universell kjærlighet og forståelse, universalismen og globalismen, de høye tankene og fromheten. Dette er også noe som brukes av alle, men med litt forskjellige termer hos de forskjellige bevegelser. Det er imidlertid de samme tingene som går igjen i alle disse bevegelsene.

Bahai bærer ikke våpen, men når det nye verdensriket trer i kraft vil medlemmene, som da er med som del i verdenspolitiet, bære våpen. Likeledes hevder Jehovas vitner at de er i mot å bære våpen, men dette er ikke fordi de er pasifister. Dette er fordi de skal vise troskap mot det nye riket opprettet i 1914 som skal oppstå etter Armageddon og etter at Satans organisasjon har falt. Om et vitne griper til våpen og går ut i krig blir han sett på som illojal mot sin egen regjering, som er den ”himmelske regjeringen” og vitnet blir da en forræder. Når den nye regjering kommer er det igjen grunn til å bære våpen for da kommer tusen år med fred og harmoni, og hvor jordens tilstand skal høynes opp til et paradisisk plan. Ved Armageddon skal alle uetiske mennesker slaktes ned. Det er de fleste mennesker unntatt dem selv. De taler alltid med to tunger. De taler et språk til det offentlige rom, med en annen tunge innad til sine egne. Dette ser en også blant bahaiene. Det er foreløpig stille rundt dem, kanskje fordi globaliseringstankene og deres agenda passer så godt inn blant makthavere og fordi de forsøker å innnynde seg som offisiell religion både i FN og WHO.

4.2.5 Doktrine over person - konformitetspress

Konformitetspresset vedrørende en standard adferd innad i gruppen er veldig høyt. Dette gjelder i alle nyreligiøse miljøer. ”Doktrine over person” er i denne sammenhengen destruktivt

fordi systemet eller doktrinen intensjonelt fokuserer på å underminere personens selvforståelse, integritet og vilje til å ta egne valg. Gruppemiljøet og doktrinen som følges oppmuntrer til konformitet og avhengighet, og ikke til autonomi og individualisme. Dette selv om ikke alle grupper som benytter slike teknikker er destruktive slik som for eksempel anonyme alkoholikere eller rehabiliteringsgrupper for ungdomskriminelle. Her forsøker man også å erstatte sin gamle identitet, men da som kriminell eller avhengig, men forskjellen er at både ens individualitet og autonomi blir ivaretatt etter behandlingsprosessen, noe som dreier seg både om respekt og etikk vedrørende ledernes atferd (Singer, 2003, s. 97).

Til daglig fokuserer vi utover gjennom våre sanser, men den transelignende tilstanden gruppen igangsetter i individet gjør at en i stedet fokuserer mer internt, slik at en hører, ser og føler i en større grad på et indre plan. Det er klinisk bevist at ens kritiske holdning og tenkning er og blir undergravet i denne tilstanden, fordi en da i mindre grad evaluerer informasjon analytisk. En oppnår denne tilstanden ved hyppig repetisjon av doktriner og åndelige øvelser, fokusert oppmerksomhet på arbeidet ved tankestoppøvelser som bønn, tungetale, mantra, meditasjon, tankeøvelser i tillegg til lange indoktrineringssessions slik at systemet og doktrinen opprettholdes. I denne tilstanden handler vi lettere i forhold til informasjon vi har mottatt i underbevisstheten (Hassan, 1990, s. 57). Ved Liftons punkt, doktriner over person, blir en her instruert i å ignorere ens oppmerksomhet overfor ens persepsjoner og emosjoner vedrørende praktiseringen av gruppens doktriner, i tillegg til å ignorere og å gjenskape ens egen personlige historie (Singer, 2003, s. 73). Repetisjonen av øvelser og doktriner er et forsøk på manipulasjon og kontroll over medlemmets kognitive område som også er et av de tre elementene i Festingers teori.

I boken "Novum Organum" konkluderer F. Bacon med at det er viktig at våre oppfatninger virkelig er våre egne og våre antakelser er godt fundamentert i forbindelse med et utgangspunkt som heller kan være en transetilstand, og hvis det er tilfellet at dette grundig undersøkes. En må søke alle sider i en sak slik at man kan se det mangefasettert, og da spesielt de sidene som er motstridende i forhold til det en har fått presentert. Altså, det som taler imot det en er blitt overtalt til, innbilt og som en kanskje tror blindt på (Peters, 1980, s. 98).

Følgende sitat er et eksempel på en øvelse i den fjerde veis læresystem som kan lede mot en denne tilstanden hvor en hele tiden holder fokus: "*In self-remembering the attention is divided: part is directed towards the thing observed and part towards the self*" (Wellbeloved,

2008, s. 187). Her tar forfatteren til orde for en bevisst tilstedeværelse og selverindring med en delt oppmerksomhet, hvor ens oppmerksomhet samtidig både er rettet mot det en observerer og mot ens åndelige arbeid og mentale prosesser. Selv om ens oppmerksomhet er delt vil her allikevel ens oppmerksomhet i stor grad være rettet innad og mot det doktrinære systemet hvor den ytre oppmerksomhet er tolket i en doktrinær forståelse og sammenheng og hvor en i tillegg isolerer seg fra den ytre verden. En åpner opp for en lett hypnotisk tilstand hvor man er mer mottakelig for gjentatte subtile suggesjoner rettet mot ens underbevissthet og hvor ens adferd over tid kan bli påvirket på en slik måte at en gjør ting en normalt ellers ikke ville ha gjort, noe Festinger (1957) også tar opp. En tror en utvikler seg selv men har ikke oversikt over hva en er med på. En slik form for indoktrinering er uetisk og har ingenting med danning i pedagogisk forstand å gjøre, noe Peters (1972, s. 41-42) også tar til orde for.

De følgende sitat illustrerer at hyppig repetisjon av bønn og doktrine er en sentral del av læren som også kan føre en inn i denne transetilstanden. *Det er ikke tilstrekkelig for en troende blott å godta og å følge læren. Han bør i tillegg dyrke sansen for åndelighet, som han hovedsakelig kan tilegne seg gjennom bønn* (Thoresen, 2000, s. 90). Her ligger det implisitt at en nettopp bare skal følge og godta doktrinen og dens praksis uten å stille kritiske spørsmål, noe som strider mot de kriterier for danning som Peters legger til grunn. Her legges det ikke til rette for subjektets selvstendige vurdering og kritikk slik Peters var opptatt av i sitt dannelsesperspektiv. Dette gjelder for øvrig for de tre neste sitatene også. [...] *in the sense that it is possible to dissolve the machine of personality and become free. For this it is necessary to pay and pay for a long time. The work is to make this payment right. It begins with self-observation* (Nicoll, 1996, s. 422-423). Her argumenterer de for at en må underkaste seg doktrinen i lang tid uten å skulle reflektere over hvor fri man egentlig blir når en løser opp sin personlighet for så implementere en pseudoidentitet. En blir indoktrinert, ikke fri, slik at dette i følge Peters (1972) både er uetisk og uten informert samtykke. En blir dermed en frihetsfundamentalist hvor tingene nok en gang er snudd opp ned og hvor en blir bundet til systemet, dogmene og ”frihetsdoktrinen”. I sammenheng med det nyreligiøse kollektive selskap og dens doktrine skriver Lavik (1985, s. 61) at medlemmene har en tendens til å koble fra egne selvstendige vurderinger og refleksjoner og bare følge doktrinen eller selskapets ego.

I sitatet under argumenterer Nicoll (1996) for at en må gjøre en anstrengelse for å få en følelse for det åndelige arbeid og holde dette vedlike.

The supreme effort that has to be made in the work is to feel the work. Seek the work first, fight for it, keep it alive- and then all the rest follows. Remember that all temptations in the work-meaning are about feeling, valuing, cherishing the meaning and the reality of the work, of esotericism. This is faith- a thing requiring much and constant effort at mind- an inner daily action in both mind and heart (Nicoll, 1996, s. 973).

Dette sitatet illustrerer hvor lite anerkjennelsen av doktrinen handler om kritisk refleksjon i forhold til autoritet hvor alt skal slukes rått og ingen kritiske spørsmål skal stilles. Dette former i følge Peters (1972) mennesket på en ufordelaktig måte slik at det er med på å hemme ens evne til kritisk tenkning. Her mangler det både etikk og respekt for individet slik Peters og Myhre (1977) var så opptatt av og hvor det som følger er ens indoktrinering.

En vil her stivne i det tankegodset lederen eller gruppen forfejter og dermed undergrave det Peters ville kalle ens individuelle danning og utvikling. Det vil også stride mot etikken på pedagogikkens område. Denne negative formingen foregår ved den kunnskapen som en presenteres for i de nyreligiøse gruppene.

Dette sitatet fra Jehovas vitner går på mye av det samme som sitatet ovenfor.

Noe som vil hjelpe deg til å utvikle gode egenskaper er at du leser og studerer Bibelen regelmessig. Når du lærer hva Gud venter av oss mennesker, blir det også lettere for deg å forme din tankegang etter hans måte å tenke på (Vakttårnets bibel og traktatselskap, 2009, s. 124).

Goethe skrev en gang at det en nærer i seg selv skal vokse og gro, men disse eksemplene har lite å gjøre med vekst fra en pedagogisk danningssynsvinkel. De nyreligiøse miljøene forsøker å ta kontroll og styre individets fysiske og mentale virkelighet og strupe ens kritiske holdning og magesfølelse. En holdes i konstant aktivitet, hvor der også kan gis restriksjoner på både ens søvn, fritid og adferd generelt. Andre medlemmer vil være med å kontrollere og overvåke ens adferd i forbindelse med fokus på doktrinen, eller den lære de opererer med. Dette kan inkludere ens måte og snakke på og hvilke uttrykk en benytter, kroppsholdning, ansiktsuttrykk, og mentale øvelser hvor negative tanker utelukkes slik at ”gode” tanker i forbindelse med doktrinen kan ta plass.

Det kan også dreie seg om straff og belønning i gruppen for å forme ens atferd. Lederne vet at forandrer de dette, følger de andre komponentene som emosjon og kognisjon etter. I forhold til fysiske rammer vil strenge regler i forhold til arbeid og søvn, økonomisk avhengighet og leders tillatelse til å gjøre ting også være faktorer.

En er kun gitt den informasjonen en trenger å ha, slik at en hindres i å se det store bildet. En vil prøve å forhindre kritiske synsvinkler og lesning av visse former for litteratur etc. I rekrutteringsfasen vil kanskje en kalkulerende ”venn” ønske å dele en ”utrolig” innsikt og forståelse etc. Om en gir fra seg personlig informasjon om hvor en selv føler en ikke strekker til og er usikker kan en lett tro at ens venn ønsker å hjelpe, men dette er svakheter som intensjonelt blir brukt mot en. Om dette er en fremmed kan en her fort få seg til å tro at det er en venn og hvor en frivillig lar seg interessere av noe kvasiintellektuelt tåkeprat hvor en tror at ens ferdigheter på en del områder skal kunne utvikles i betydelig grad (Hassan, 2012, s. 27)

Vedrørende tankekontroll og ladning av språk vil det her inkorporeres et nytt språkssystem med ladede ord kun benyttet innad i gruppen. Her internaliseres en gruppe-bevissthet med fokus på det indre arbeid med øvelser for å holde fokus. Kultens doktrine hjelper med å filtrere all innkommende informasjon og styrer hvordan denne prosesseres og deler verden i svart/hvit. Altså, oss og dem utenfor. Siden språket gir oss symboler for kognisjon vil kontroll av visse ladete ord kunne kontrollere en kognitivt. Mange grupper forenkler slik komplekse saker og situasjoner, setter merke på dem og reduserer det til kultklisjeer. Noe som skaper en barriere mot dem utenfor den nyreligiøse gruppen, og får medlemmene til å føle seg spesielle. Teknikker innen tankekontroll kan skape i individet en verden som påvirker underbevisstheten slik at den gjør en til slave. En trenes på en slik måte at hypnotiske prosesser virker og opprettholdes uten at en er klar over dette selv. I en transetilstand er, som vi har sett, ens analytiske side av kognisjonen mer frakoblet og ens underbevissthet betydelig mer påvirket. Denne tilstanden er ikke søvn, men en fokusert oppmerksomhet (Hassan, 2012, s. 28). Noe som ironisk nok er kalt våkenhet, arbeid for høyere bevissthet og frihet fra ens mekaniske indre prosesser i den fjerde veis litteratur.

Dramatiske hendelser og erfaringer i ens liv kan i denne sammenheng føre til en bevisstgjøring og gjøre en i stand til å endre sin dannelse, i tillegg til at en blir mer autonom i forhold til sitt eget liv. En lar seg ikke styre lengre fordi dette er viktig og noe en må ta hensyn til. Altså, realitetene i tilværelsen eller de virkelige verdiene som en må ta hensyn til i forhold

til danning. Disse er også ofte skjult bak dette blendverket, også kalt ideologi, læren eller systemet. Det er dette man hele tiden bør prøve å bryte gjennom og bli frigjort fra. Å være bevisst til stede.

Men, en kan også bli lurt til å tro at man er bevisst tilstede, men hvor en allikevel er innenfor et bestemt doktrinært system. En er da bevisst til stede, men en er bevisst til stede i en styrt form. Dette fordi doktrinen og ideologien styrer en, og opptrer som et overgripende vesen. Mange lar seg lure av den forståelsen av at ”hvis jeg er bevisst disse tingene....” men, det er en jo ikke det i det hele tatt. En er da styrt til å være bevisst, eller ”bevisst” i hermetegn. Her er et eksempel fra litteraturen hvor Nicoll (1996) argumenterer for at frihet bare er å underkaste seg sine automatiserte reaksjonsmønstre: *It takes a long time to understand that doing what we like does not give us freedom but on the contrary is really a form of slavery until we attempt more consciously to go against doing what we mechanically like* (Nicoll, 1996, s. 635).

Er man fri og har ”indre frihet” er man bare en slave av alle ens mekaniske automatiseringer, slik at dette er en slavetilstand egentlig. En har frihet i indre åndelig arbeid, slik at her manipulerer de også. Her er man bare sett på som fri når en gjør arbeidet eller følger læren.

Den frihet og autonomi som Peters (1972) var opptatt av, blir ikke ivaretatt her. Noe som også strider mot det etiske aspektet ved dannelsesprosessen. En tror en blir fri fra ens automatiserte reaksjonsmønstre som hindrer våken tilstedeværelse i situasjonen, men blir heller mer mekanisk når doktrinen implementeres og følges slavisk. En gjør akkurat det motsatte av det en tror en gjør. Det å operere med et slikt bedrag strider mot all form for danning i positiv forstand. Vedrørende undervisningsbegrepet mangler det her både innsikt og bevissthet slik det kreves i den pedagogiske dannelsesprosessen, noe som knyttes til doktriner over person hvor en er underordnet et læresystem.

Den nyreligiøse litteraturen bekrefter på en måte at en har gjort noen framskritt på noen områder rent personlig hvor en så overvurderer og får en subjektiv følelse av å ha hatt utbytte av det hele. Slike kognitive prosesser vil også være fremtredende i esoteriske bevegelser hvor selvutvikling står sentralt. Her benyttes kognitive strategier hvor det gis noen løfter som ikke kan verifiseres rent empirisk, og hvor en får meddelt at; dette bestemte nivået vil bringe en nærmere en åndelig oppvåkning eller høyere bevissthetstilstand etc. Noe som står i

motsetning til at; på dette bestemte nivået har man en høyere IQ. Ens IQ kan bestemmes ved å ta bestemte tester, men i nyreligiøse bevegelser vil en slik utvikling mest sannsynlig bli gitt som en subjektiv bekreftelse hvor en også har en tendens til å tro at en er bedre enn man er i realiteten. Noe som er menneskelig og vanlig, men forekommer i sterk grad i nyreligiøse bevegelser hvor det også er akkurat det motsatte som er tilfellet. Man innbiller seg at man er på et slags åndelig høyt nivå. Dette legges det også opp til innenfor disse gruppene, noe som står i motsetning til dannelsesprosessen som ikke har til hensikt å manipulere.

Scientologikirken har f.eks. utviklet sine egne tester og jobber mye med dette slik at en skal tro at en ikke skal kunne avkrefte deres påstander vedrørende ens utviklingstrinn (Lewis, 2004, s. 454-455).

Tankekontroll er systematisert påvirkning som hemmer ens identitet eller ens tidligere atferd, emosjoner, tro og kognisjon som utgjør et bestemt mønster. Under innflytelse av tankekontroll vil en persons identitet som er dannet av ens familie, oppvekst, utdanning, vennskap og ens egne frie valg, bli erstattet av en annen identitet som personen mest sannsynlig ikke ville valgt uten programmeringen. I denne prosessen flettes tankereformens doktrine sakte, men sikkert inn og sammen med ens bevissthet og underbevissthet.

I tankekontrollprosessen vil denne ofte bli utført av mennesker en regner for å være venner og bekjente slik at personen da er mye mindre defensiv og prosessen eller påvirkningen mer skjult og snikende. Med "guarden" nede samarbeider en lett og gir bort privat informasjon som siden blir benyttet i formingsprosessen. En blir manipulert og ført bak lyset for å "ta de riktige valgene" (Singer, 2003, s. 107).

Emosjoner kan signalisere viktige ting for oss. Flere tidligere medlemmer forteller, vedrørende indoktrinering, om ens svake signal og indre stemme som forteller dem om å avslutte interaksjonen med gruppen. Dette blir det viktig for bevegelsen å sette en stopper for. Her vil den nyreligiøse gruppen prøve å få kontroll over ens emosjoner ved å holde dem i ubalanse. På den ene siden blir en overøst med ros, også kalt "love bombing", slik at en føler seg spesiell og hvor det på den annen side manipuleres og skapes et avhengighetsforhold hvor negative følelser, sinne, hjemlengsel er sett på som egoisme. En skal ta hensyn til gruppen, ikke seg selv (Hassan, 2012, s. 29).

I den fjerde veis litteratur argumenterer Nicoll (1996) her for at ens egenvilje forhindrer ens egenutvikling.

No change of being is possible as long as the self-love remains unchanged; and as long as the self-love remains the same, the self-will remains just what it was. You will continue to obey yourself. You will not inwardly acknowledge anything above yourself
(Nicoll, 1996, s. 1609).

Disse sitatene er påståelige og hvor en kan få inntrykk av at de prøver å nøytralisere personens mulighet for å ta selvstendige avgjørelser og etiske valg om en ikke underkaster seg læresystemet. Det er dette Peters (1972) definerer som indoktrinering og Lifton (1989) definerer som tankereform.

OBEDIENCE IS NECESSARY AS LONG AS secular goals and worldly lifestyles continue to deviate from God`s will and God`s standards of conduct
(<http://www.enhet.no/frihet04.php> s. 849- 850=).

Her tas ingen hensyn til egne interesser og individuelle behov, og egne oppfatninger og erfaringer ignoreres. Dette strider mot Peters (1973, s. 46-48) pedagogiske filosofi som både dreier seg om respekt for, og frihet for enkeltindividet. Når en med autoritære midler tvinger noe igjennom og bryter subjektets egenvilje forsvinner også respekten for enkeltmennesket. Dette er noe som står i et motsetningsforhold til det som Spiecker, Peters og Lifton argumenterer for og er opptatt av når de skisserer hvordan en pedagogisk relasjon skal være.

Hemmeligheter er viktig slik at ingen andre skal kunne oppdage bedraget. Knyttet opp til dette innbiller medlemmet seg en del ting i den sammenheng det befinner seg i, og det legges også opp til at medlemmet skal gjøre nettopp det. Absolutt hele tiden. En forblir da værende i denne illusjonen.

Medlemmet i en slik gruppe blir manipulert kontinuerlig. I en nyreligiøs bevegelse begynner angrepet på den enkeltes selvforståelse og personlighet umiddelbart. Påstander som blir lagt fram i forbindelse med doktrine over person, kan være at; en er ”ikke eksisterende”, en er i psykologisk ubalanse eller at en ikke strekker til og har flere problemområder en kan arbeide mye med etc. Et bombardement av dette ”kravet om renhet” i tillegg til et massivt trykk i forhold til aktiviteter en skal ta del i, gjør i sin tur at en vil senke sin intellektuelle ”guard”.

Her intensiveres bombardementet og ”læren” eller systemet introduseres hvor en da skal innbille seg at sin gamle personlighet skal dø og en ny skal fødes eller reises. Dette kan være problematisk da en da kan stå i fare for å utvikle en såkalt splitt eller pseudopersonlighet.

Medlemmer lærer å straffe seg selv om de ikke lever opp til idealet, noe som alltid er veldig vanskelig. Du lever da nemlig i en konstant stressituasjon, noe som også er meningen. Dette gjør at en holdes på plass som i fase to (jf. beskrivelsen av faser i innledningskapitlet) og jobber med seg selv og doktrinen. Når en har kommet inn i et system med en sterk sentralstyrt holdning vil dette fort eskalere til et problem hvor en fort vil bli sin egen fangevokter.

”Det er ingenting i veien med læren!” vil mange proklamere. Det er vanligvis dem som er innenfor det doktrinære systemet selv som hevder disse tingene. Dette er veldig typisk. I den fjerde vei -systemet og i Fellowship of Friends påstår Robert Earl Burton at “Life people” er “sleeping machines” (Burton, 1995, s. 207). Her er ting igjen snudd på hodet for det er stort sett medlemmene selv som er i dyp søvn. De innbiller seg at de er høyt eleverte etc., men så er de bare offer for enkle prosesser.

Mange tenker at det bare er disse guruene som har tatt i bruk systemet og læren for å utnytte mennesker det er noe i veien med. Fordi læren i seg selv er det ingenting i veien med. Men, selve læren og systemet som en er indoktrinert med og som har taket på en er problematisk. Den fjerde vei er som et eksempel et veldig smalt system i forhold til andre retningslinjer, men i dens lære og psykologiske del ligger det nøkler for manipulasjon, og mange elementer i forhold til indoktrinering.

Gurdjieff var en selvisk og autoritært påståelig nyreligiøs leder i den fjerde veis læresystem. Når Lascauxgrottene og veggmaleriene ble oppdaget i Frankrike slo han med en gang fast at dette var skapt av et hemmelig broderskap etter Atlantis uten noen videre undersøkelser. Dette ble ikke verifisert på noen som helst måte, men var en direkte påstand (<http://www.gurdjieff-legacy.org/40articles/lascaux.htm>). Ingen andre visste på det tidspunktet noe om opprinnelsen til maleriene umiddelbart etter at de ble oppdaget av vitenskapen. Dette krever det nemlig mye forskning for å finne ut av.

Dette illustrerer et trekk ved karismatiske lederskikkelser som er at de ofte påberoper seg en unik og enestående kunnskap og innsikt som de alene besitter, jf. doktrine over person. Faren

ved dette er at en slik autoritet da blir autoritær. Men når det gjelder kunnskapssynet vedrørende danning i pedagogikkfaget er ingen i forhold til kunnskap mer enn en foreløpig eller midlertidig autoritet. Derfor er ingenting ”rett og sant” bare fordi et individ, uansett hvor lærd han eller hun måtte være, sier det. For dette forholder seg snarere til fakta basert på prøvbare forskningsresultat (Peters, 1972, s. 260-261). Et grunnleggende trekk ved sekter og nyreligiøse trossamfunn er at de påberoper seg å ha ”sannheten”.

4.2.6 Den sakrale vitenskap

Undervisning som viderefører kunnskap i pedagogisk forstand presenteres slik at det gir rom for å forstå og for å evaluere logikken i det som presenteres. Ved indoktrinering vil på den annen side kunnskapen innprentes og hvor en bare godtar at *slik er det* siden ens kritiske evaluering nedvurderes fordi den vil stride mot den autoritære autoritets ”sanne kunnskap” (Peters, 1972, s. 260-261). I dette punktet overbevises medlemmet om at kontrollgruppens doktrine er det eneste logiske læresystem eller verdensanskuelse som må aksepteres og adlydes (Andres & Lane, 1989, kap. 3 s. 12).

Hos Jehovas vitner vil selvstendig og kritisk tenkning bli sett ned på som stolthet. Stolthet vil i likhet med egoisme være noe en ikke vil vedkjenne seg. En jobber altså mot de gode dydene om en unngår dette. Med andre ord; ikke tenk selv, la organisasjonen gjøre det for deg. Stolthet, egoisme og selvvilje er begreper som kan gli over i hverandre i disse nyreligiøse bevegelsene. Stolthet blir hos vitnene sett på som at en allerede er i opposisjon mot Guds lover. Å ikke underkaste seg systemet eller doktrinen er det samme som å ikke underordne seg Guds lover, for når en først har forestillingen om stolthet og egoisme har en allerede underkastet seg systemet eller doktrinen. Dette slik at dem som fremmer kritikk og derfor etter ledelsens mening utviser stolthet og egoisme etter å ha underkastet seg systemet og vært et lojalt medlem lett vil kunne komme inn i en prosess der de løsriver seg fra bevegelsen. Men ved å ha sine egne selvstendige tanker kan en gjøre mye godt i verden som er i tråd med noe av det disse organisasjonene står for, uten at en trenger å være medlemmer av disse organisasjonene av den grunn. Poenget er at en da ikke har underlagt seg systemet eller organisasjonen og den organisatoriske fremgangsmåten. Men i disse organisasjonene handler det like mye om å få makt og kontroll over mennesker som det handler om å fremme visse holdninger, dyder og adferd, noe sitatet under fra Jehovas vitner viser, nemlig at holdningen til de utpekte og rene innenfor som er salvet til det himmelske håp er avgjørende og at det er det styrende råd som forvalter sannheten og de rammene medlemmene skal adlyde og bevege

seg innenfor: *Your attitude toward the anointed is the determining factor whether you go into everlasting cutting off or everlasting life* (Watchtower 8/1/1981, s. 26). Det er organisasjonen som skal vokse seg stor og sterk og få inn mye penger, men dette skjer på medlemmenes bekostning. Idealet her er å følge doktrinen eller det som hos noen nyreligiøse bevegelser blir utlagt som Guds lover, noe det følgende sitat fra bahai -troen vedrørende renselse av ens sjel også viser:

Renselsen innebærer en spesiell adferd fra den enkelte menneskets side. Hvordan denne adferd bør være, formulerer Guds profeter som lover eller formaninger. Dersom mennesket forholder seg slik Gudsmanifestasjonen foreskriver, lar Gud til gjengjeld dette menneskets sjel bli omsluttet av sin kjærlighet og sitt livgivende lys (Thoresen, 2000, s. 25).

Dette viser at når en underkaster seg Guds lover eller doktrinen med dets renhetsideal (jf. Krav om renhet) utvikler og foredler en seg selv. Dette er også det samme som hos Jehovas vitner, Fellowship of Friends eller Islam hvor det er opphøyde autoriteter som står som premissleverandører, og ut fra disse fortolker verden på vegne av medlemmene. I tillegg ser en ikke så reflektert på det at andre nyreligiøse organisasjoner har akkurat de samme lovene og reglene som akkurat de presenterer og som er gyldige. De har ingen gyldighet egentlig for andre enn dem selv. Men allikevel så opphøyer en dem til å være de ypperste lovene. I forbindelse med den kognitive dissonansen gir bahai -troen inntrykk av en fordomsfrihet utad mens bevegelsens lover som bl.a. forbyr samboerskap og alkohol blant medlemmene vil kunne skape en slik dissonans blant disse.

Andre eksempler på nyreligiøse normer og forpliktelser er grupper som fokuserer på selvutvikling i sin lære og hevder at ens gamle personlighet må forsvinne for at en skal kunne utvikle en høyere bevissthet som transenderer menneskets ordinære bevissthets nivå.

Nicoll (1996) understreker i sitatet under at ens egenvilje og frihet og evne til logisk resonnement blir udyrkbar mark i forhold til ens utvikling.

One sort of formatory man is a man who turns everything into an argument. Behind his arguing he wishes everything fit into the mould of his own opinions or prejudices. No doubt he regards himself as a logical person. About his mind there is something

bleak and barren. On such soil the work finds no place to grow. It's stony ground
(Nicoll, 1996, s. 1490).

I dette sitatet kritiseres ethvert motargument fordi en her prøver å komme kritikere i forkjøpet med å skrive at folk anser seg selv for å være rasjonelle, fornuftige og vil argumentere, men for forfatteren er det da det samme som at den nyreligiøse bevegelsens lære faller på stengrunn, noe som går igjen i denne type bevegelser, bl.a. Jehovas vitner. De snakker om enten å adlyde en selv fremfor å underkaste seg doktrinen, noe som blir en sort/hvit måte å se det på. Det gis ikke rom for selvstendighet og kritisk tenkning på eget initiativ slik at ens autonomi og frihet blir ivaretatt slik Peters, Myhre og Spiecker understreker sterkt. I følge de sistnevnte strider det også mot viktige etiske anliggender som det må tas høyde for i en dannelsingsprosess.

Dette tar Myhre (1977) også opp i forbindelse med det polare forholdet mellom autoritet og frihet hvor autoritære ledere utnytter subjektets formbarhet når de skal skape det i sitt bilde. Her er det heller ingen informert samtykke hvor en da ikke har full oversikt over det som foregår og hvor en blir tingliggjort, noe som strider mot etikken i den pedagogiske dannelsingsprosessen.

Bruker en hodet og argumenterer og er kritisk tenkende er det kanskje vanskeligere å få en indoktrinert i læren. Det er en mer ufruktbar grunn for indoktrinering, men ikke gold av den grunn. Her er tingene snudd på hodet for innenfor dette autoritære system finner en holdninger som er fordomsfulle overfor dem utenfor og en elitetenkning som står i sterk kontrast til det Peters sier om genuin danning og det Myhre og Spiecker er opptatt av. Her har man heller ikke ivaretatt det som Peters fokuserte på i henhold til etikk.

Det er en klassisk måte å se ting på at sannheten, læren og ideologien er udiskutabel. Alle konflikter og problemer som skjer, er bare relatert til menneskene som ikke lever helt etter sannheten og den "sanne ideologi". Disse menneskene er aggressivt påståelige, altså en måte å manipulere på.

Når en kjenner noen som har kunnskap om en del ting er det veldig lett at disse tingene opptrer som en slags autoritet.

Men hvem kan definere hva en sannhet er? Dette er nesten umulig fordi en sannhet alltid er diskutabel, men er man helt sikker på at en kan definere det blir dette med en gang ideologisk. Da er også spørsmålet om sannheten egentlig er individuell.

Innen mange nyreligiøse bevegelser er det en del mennesker som er ytterliggående og ideologisk styrt. De kan argumentere, har lest mye og er retorisk dyktige. De kan på en måte snu diskusjonen til sin fordel, slik at det er mange som får en veldig respekt for akkurat disse og for den læren de representerer. Potensielle nye medlemmer har da kanskje lettere for å se opp til akkurat disse personene som er med her, har denne bestemte kunnskapen og kan argumentere slik, noe som de selv ikke kan.

Skulle det oppstå en konflikt med en nyinnmeldt inviteres umiddelbart de som kan tingene, noe som er med på å forårsake at disse tror at læren er logisk, absolutt fullkommen og helt sann. Men dette er jo bare en del av den overbevisning disse har pga. at disse har vært innenfor så lenge. En kan sikkert la seg rive med av hvor flinke disse er, og hvor flott de svarer og hvordan de argumenterer meningsmotstanderne i senk, ofte pakket inn i en kvasiintellektuell bomull. Rent generelt gis det også inntrykk av at her er det hemmeligheter å hente og at en må søke til en eventuelt finner disse. Men mest sannsynlig eksisterer de ikke. Dette er ofte et bevisst bedrag og en illusjon. Det opereres ofte med noe fantastisk som medlemmene higer mot slik at en kan ledes til å tro at er en med lenge nok her kan en kanskje være med å se disse fantastiske åpenbaringene selv også. Dette er egentlig ikke noe annet enn en at en holdes på plass i fase to slik denne er beskrevet innledningsvis.

Selvsagt kan en utvikle seg innenfor et system. Om en godtar forklaringsmodellen og finner frem til sin egen indre kjerne ser en gjerne at denne åpenbaringen er en illusjon og noe helt annet enn hva en hadde forestilt seg før en gikk inn i et slikt system. Men dette går igjen og igjen over alt. Her kan en argumentere for at det er selve det doktrinære systemet det er noe galt med, ikke menneskene.

De har makt over deg i nyreligiøse samfunn fordi eldre studenter og ”lærere” har mye kunnskap om akkurat dette systemet eller denne ”læren” hvor en kommer inn som en neofytt eller novise. Noen av disse eldre medlemmene har vært med i veldig mange år og har kanskje til og med dannet den avdelingen som den nye sorterer under. De har gått gjennom både kunnskap og grader slik at en kimser ikke av dem. En får en unnfalighet og respekt for alt de

måtte stå for. I en pedagogisk relasjon har en også respekt for lærere, men ikke på denne totale måten og dessuten er det en gjensidighet som innebærer at eleven også blir behandlet med respekt. Det er kanskje ikke så mye å gjøre med dette annet enn at en kommer til en erkjennelse i voksen alder og ser at en har blitt hjernevasket over tid. Når en kommer inn som en novise er det lett å føle at dette er riktig fordi en ikke har så mye bakgrunn i dette. En må bare følge mønsteret og blir automatisk en ”brikke” som da blir skjøvet rundt av andre mennesker. En trenger ikke forkaste alt en har lært, men problemet er helheten, gruppen og de psykologiske prosessene innenfor systemene som ofte er helt identiske, og ofte destruktive og ødeleggende.

Selv om mennesket er mangefasettert - en har veldig mange mennesketyper innenfor forskjellige doktrinære system - blir medlemmene veldig ideologisert og dermed også svært lik i sin atferd. Dette kan dreie seg om ens teokratiske gange med helt spesielle typer skritt, frisyre, klesstil etc. Slik at hele mennesket blir styrt av dette (Singer, 2003, s. 117). Selv ens egen håndskrift kan forandres over natten.

Medlemmer som er lenge nok med, har ofte den oppfatning at læren er ren og at en har tatt i bruk sann eller objektiv kunnskap. Men sann kunnskap springer ut fra troen på at den nyreligiøse bevegelsen var i besittelse av en unik og objektiv kunnskap. Dette er et fellestrekk i nyreligiøs litteratur slik at det er like mye såkalt sann kunnskap en tar i bruk både hos Jehovas vitner, den fjerde vei og Fellowship of Friends, Scientologene og Mormonerne etc. De benytter alle akkurat de samme begrepene. Hver av gruppene er av den oppfatning at det er de som er unike og har den sanne kunnskap. Dette er ofte når en studerer deres litteratur noe helt annet enn en annen bevegelses såkalt ”sanne kunnskap” og forestilling av ting. Men da blir dette med den sanne kunnskap også temmelig subjektivt. For om man er helt sikker på at en kan *definere* ”sannheten” er man straks ideologisk, og om motforestillinger bare avfeies er ikke dette særlig overbevisende for den som har innvendinger mot et ideologisk postulat som de nyreligiøse måtte komme med.

Mye av de samme begrepene i litteraturen til de forskjellige nyreligiøse bevegelsene går igjen. Her er det en tendens til at en tror at dette er vårt fellesskaps felles ”sanne kunnskap” og hvor andre nyreligiøse bevegelser som benytter de samme begrepene ikke har sann kunnskap.

Innenfor Jehovas vitner har man en parallell til akkurat dette. Man har her de frafalne eller de som akkurat har gått ut av organisasjonen av ideologiske eller trosmessige årsaker. Disse har tunge og vektige argumenter som viser hvorfor dette bare er et stort bedrageri. Men så har du også de frafalne som tror at doktrinen er ”sannheten”, men at det bare er ledelsen i New York som er kommet litt på avveier. Læren er perfekt og sann, slik at ingen kan angripe denne, men det er ledelsen og menneskene som er feilbarlige og det kan derfor være menneskelig svikt på en del områder. Dette er noe som går igjen i alle nyreligiøse samfunn.

Denne holdningen har de fordi de er så indoktrinert i systemet og det tankegodset som forfektes at det er umulig for dem å kunne ta til seg at dette sett utenfra bare er et regissert bedrageri, som det egentlig er, men spørsmålet er om dette er regissert bevisst, eller om dette er et system som er selvoppretholdende. Når dette er sagt kan det nevnes at i Jehovas vitner finnes avhoppere som var tidligere medlemmer av det styrende råd som innså illusjonene og det regisserte bedrageriet, mens f.eks. ”guruene” i den fjerde veis læresystem synes mer intensjonell og bevisst vedrørende sin manipulasjon og utnytting av medlemmene.

Som en analogi til danning i pedagogisk forstand og de nyreligiøse gruppene kan en jo si at Islam og andre større verdensreligioner også består av masse mennesker der ideologien fremtrer som et slags styrende vesen, nettopp fordi det doktrinære eller ideologiske systemet er selvoppretholdende og dannet som et slags Frankensteins monster. De handler på en måte fordi det i utgangspunktet har idealistiske hensikter. Etterhvert kan en miste kontroll over dette vesenet, og vesenet tar kontroll over en selv, med alle de konsekvensene det får, slik at ideologien er blitt dette vesenet som styrer og hvor en får en vekselvirkning mellom dette vesenet eller ideologien på den ene siden og undersåttene på den annen. Altså, ideologien og dens undersåtter som da er menneskene. Da har det doktrinære systemet eller læren taket på en, og ikke omvendt. Undersåttene forer også hele tiden dette vesenet slik at dette blir en farlig vekselvirkning.

Mange som nettopp er kommet ut og frigjort seg fra nyreligiøse bevegelser kan ofte ikke godta at det er noe feil på selve ”læren” eller doktrinen og ser på denne som rett og ufeilbar.

Når det gjelder ladningen av språket vil dette gruppespråket være med på å hindre medlemmene i å spontant kritisere eller uttrykke motstridende oppfatninger, i tillegg til at det vanskeliggjør kommunikasjonen med utenforstående (Singer, 2003, s. 70).

Fra et nyreligiøst perspektiv er det uønskede tanker og impulser utenfra som er med på å blokkere for tankerekker som konsentrerer seg om læren som da er det viktigste å opprettholde hele tiden. Annet tankegods og informasjon utenfra kan være med på å ødelegge for fokus på en åndelig utvikling. Dette beskrives noen ganger som meningsløse lydbånd som spilles av kontinuerlig og er en del av den uunngåelige automatikken i ens mentale apparat som viser at man er en "sleeping machine".

Selvutviklingssystemene i grupper som Fellowship of Friends har både en psykologisk og en kosmologisk bit. Da gjør en i denne forbindelse kun plass for doktrinen. I gruppen uttrykker de hvor viktig denne øvelsen er. Dette er selvsagt farlig. Dette er en del av manipulasjonen, i tillegg til informasjonsbegrensningen eller miljøkontroll. Det en leser er begrenset i alle nyreligiøse bevegelser. Det er noe av det viktigste for mennesker i den såkalte frie verden som har tilgang på veldig mye informasjon fra veldig mange andre kilder. Da er det veldig viktig for de nyreligiøse gruppene å operere med "thought stopping". Dermed blir medlemmene sine egne fangevoktere. Og de har ikke muligheten til å ta til seg kunnskap. Og den kunnskapen sier eller åpenbarer ofte at det som de er med på, blir feil. Og de må ikke reflektere over slike tanker og dermed se at de er styrt og manipulert.

Dette er en viktig del av ideologien eller strategien for å beskytte læren. Thought stopping og begrensning av informasjon blir viktig fordi en skal konsentrere seg og være fokusert på læren. En skal ikke la seg forstyrre, men heller sette på seg skylappene. En skal ikke la seg forstyrre av utenforstående elementer, signaler eller impulser fordi dette kan føre til at en blir forvirret. Argumentene var at ens kontinuerlige flyt av tankerekker er automatisk, meningsløs og fører ingensteds hen. Dette er et mekanisk mentalt tomprat som går uansett, enten vi vil eller ikke og bør begrenses for å gjøre plass for læren eller doktrinen. Slik tenkes dette bl.a. i fjerde vei gruppen Fellowship of Friends om den tankeflyt vi alle opplever.

Selvfølgelig har en automatisk flyt av tankerekker, men når du er inne i et slikt tankegods som dette er det lett å innse og tro at dette er det riktige å gjøre og derfor lar seg styre av dette. Her ligger faren for at en da bare blir mer og mer styrt til en er fullstendig overgitt i den nyreligiøse bevegelsens vold. Dette fordi en også er der fordi en ønsker å delta i prosessen, å vise framskritt, og å vise at en tar disse tingene på alvor. Men da er faren stor for at disse menneskene i utgangspunktet allerede har lagt premissene for ens liv.

Om en i en årrekke formes og dannes på en negativ måte som dette, blir en til slutt ideologisk perfektionert slik ledelsen ønsker eller læren vil ha det til. Det kan muligens være en sannhet for noen, men ikke for de fleste andre mennesker. Dette kan skape problemer rent sosialt fordi det lett blir en motsetning mellom en selv og den rene og sanne lære på den ene side og resten av verden på den andre. Dette er et fiendebilde som det kan ta tid å få opphevet, og hvor en kan ha en tendens til å se på alt og alle med forakt fordi annerledestenkende og mennesker utenfor ikke er verd like mye som en selv. En er så fastgrodd i det doktrinære systemet at det lett kan skape sosiale vansker for en selv og andre. En låser seg fast i ideologiske forestillinger som gjør det vanskelig å forholde seg til verden på en normal måte. Da er det også lett for mange som befinner seg i fase tre å hoppe på en del andre ytterliggående tankegods og ideologier.

Et møte med en nyreligiøs bevegelse i ung alder kan føre til at en ikke får utviklet en sunn og normal identitet og personlighet ut fra de erfaringene som en burde ha gjort i den mangfoldige verden en tross alt lever i. Men i stedet er det systemet, læren og fiendebildet som har blitt opprettholdt over så lang tid, som styrer og fremdeles tar tak i en og fremkaller en lyst til å misjonere, dvs. at en følelse av at det bare er en selv som har forstått det i motsetning til alle andre gjør seg gjeldende. Dette kan være tilfellet selv etter at en har ”frigjort seg” i det tredje stadiet. Å frigjøre seg fra inngrodde tankemønstre kan være en mental prosess som tar tid. Men hvis en i fase tre fortsetter å leve ut en sort/hvitt tenkning der en selv er enestående og hevet over andre så vil ikke dette komme til å fungere.

I de nyreligiøse gruppene er ”oss og dem”- holdningen fremtredende hvor de som er innenfor oftest er en liten gruppe med mennesker som har nøyaktig de samme meningene og holdningene og som ikke har noen som helst verifikasjon, hverken i vitenskap eller psykologi. Men på en annen side kan det jo være en del elementer i deres lære som kan være riktig.

4.2.7 Opphevelse av eksistens

Selve læren eller systemet former menneskene innenfor. Det former holdningene deres. Å ha en ”lærer” som sier at du tilhører en elitistisk gruppe, at andre er ”life people” eller verdslige og at disse ikke er like mye verd som en selv, er destruktivt formende.

Sitatet under fra Fellowship of Friends viser at en i livet utenfor er dømt til fortapelse om en ikke lar seg utvikle av systemet. *Life is a tragedy without the system, because there is no life*

without it (Burton, 1995, s. 182). Veldig mange mennesker i verden utenfor disse læresystemene er ofte mye dyktigere rent intellektuelt, mer utviklet rent emosjonelt og har naturlige egenskaper som ligger på et langt høyere nivå enn disse. Mange vil også befinne seg på et etisk høyere nivå enn mange av de som har vært med i nyreligiøse systemer over lang tid og som innbiller seg at de er høyt åndelig utviklet i et eksklusivt fellesskap. Å se på seg selv som eksklusiv i forhold til andre fører lett til arroganse og det er derfor ikke uten grunn at både samvittighet og kjærlighet mangler i disse systemene.

En utvikler nemlig ikke samvittighet i forhold til den kollektive menneskeheten utenfor og som vi alle er en del av. Dette fordi det er en opphøyd ideologi.

Den fjerde vei og Jehovas vitner har eksempelvis en samvittighet som er deres sanne samvittighet og som går på tvers av og transenderer alle ideologiske forgiftninger. Men så har medlemmet også en annen samvittighet som sier noe helt annet om hvordan de skal forholde seg til verden og forskjellige etiske problemstillinger. Dette er den ideologiske samvittigheten som står i motsetning til den andre.

Med den sanne samvittighet menes her den som er formet av kulturen, sivilisasjonen og samfunnet. Men om denne er ”sann” i absolutt forstand er noe som kan diskuteres. I hvert fall siktes det her til den samvittighet som er naturlig f.eks. for oss som er født og oppvokst i Norge med de prinsipper vi har i samfunnet og de kulturelle fellestrekk som eksisterer her. Dette er snudd på hodet i de nyreligiøse bevegelsene hvor den såkalte sanne samvittighet er den en blir indoktrinert med, noe neste sitat viser. *The more you understand the work, the more it is arranged rightly in your mind and its meaning is seen, the more does it pass into real conscience* (Nicoll, 1996, s. 42). I sitatet presenterer Nicoll (1996) den ideologiske samvittigheten som ens virkelige og sanne samvittighet og som står i motsetning til den samvittighet formet i samfunnet og kulturen. Dette har å gjøre med den såkalte kognitive dissonans som jeg har vært inne på tidligere i avhandlingen. Jehovas vitner bruker i denne sammenheng uttrykket ”den bibeloppøvd samvittighet” som om det var denne samvittigheten som var den viktige samvittigheten. Den naturlige samvittigheten vi har i kraft av å være mennesker er derimot av det verdslige slaget som en ikke trenger å bry seg for mye med. På denne måten rettferdiggjør de at en skal kutte all kontakt med mennesker som har meldt seg ut av samfunnet selv om dette er ens egne barn eller foreldre. Det kan forekomme at

barn og foreldre ikke har sett sine nærmeste på 10, 20 eller 40 år fordi bevegelsen sier at den følelsesmessige tilknytningen en har til sine nærmeste er en ”misforstått lojalitet”.

Den er selvfølgelig misforstått ut fra deres ideologi fordi denne representerer den ”rene og sanne lære” som det skal vises lojalitet mot. Medlemmene skal først og fremst ha lojalitet til den ledelse de er tilknyttet, altså mot organisasjonen. Dette gjelder selskapet Vaktårnet i denne sammenhengen. Slik tenker de som er med i de nyreligiøse miljøene uansett hvem dette er fordi man er blitt sosialisert og integrert inn i et doktrinært system.

I Jehovas vitner finnes det dommedagsbøker for barn med bilder av de verdslige som skal dø i Armageddon hvor jorden åpner seg, bygg raser sammen og ildkuler sendes til jorden. Dette rammer dem fordi de ikke var medlem av selskapet Vaktårnet.

Man får mange ”venner” innenfor et system, og jo mer sosialisert og integrert en blir i forhold til en gruppe en har mye samkvem med, jo vanskeligere blir det å se ting på andre måter fordi en ideologiseres hver eneste dag. Dette kan til slutt medføre at en blir fullstendig låst og hvor det kan være vanskelig å komme seg ut.

Et ”vesen” holder en her på plass hele tiden og får en til å bli sin egen fangevokter hvor bare en negativ tanke i forhold til læren er nok til å få en til å sette opp sperrer.

Vedrørende opphevelse av eksistens blir medlemmer i nyreligiøse miljø ofte av ledelsen presentert for lignelser der en ledes til å se på dette i et motsatt blick og hvor det formidles som om det er bevegelsens medlemmer som har sannheten og livets rett mens dem utenfor er fordømt til et liv i mørke. Her benyttes allegorier og lignelser for alt det er verdt i manipulasjonens øyemed, og da som et blendverk i sin egen ideologi. I den fjerde vei gruppen Fellowship of Friends benytter de for eksempel Platons hulelignelse for å vise hvordan alle de utenforstående sitter lenket i hulen med sine illusjoner, mens en selv er fri eller i ferd med å frigjøre seg. Denne type allegorier benyttes frekt og freidig i mange nyreligiøse miljø for å manipulere mennesker hvor en innad ser på det i et motsatt blick. Det er vi som har friheten, eller i forhold til at en innenfor de nyreligiøse bevegelsene blir konform og ”politisk korrekt”.

Både Fellowship of Friends, bahai -troen, Jehovas vitner, i tillegg til Scientologene, Unification church, Hare Krishna og politiske ytterliggående bevegelser etc. er alle sammen

veldig forskjellige, men allikevel er de helt like med henblikk på måten de argumenterer på og de forsvarsmekanismene som kommer til uttrykk når de hevder at det er de som har rett. Et nyreligiøst menneske har ”sannheten” ut fra sin persepsjon og da den ”objektive sannheten”. For vedrørende den sakrale vitenskap er doktrinen den ultimate sannhet, og vedrørende doktriner over person er ingen annen oppfattelse enn gruppens gyldig. Selv om det er umulig å verifisere en del av deres teorier, proklameres disse likevel som ”sannhet”.

I disse gruppene får en suggesjoner, som i posthypnotiske suggesjoner. En leser litteraturen, gjør øvelsene og er med på møtene slik at en indoktrineres kontinuerlig. Her har en møter med karismatiske foredragsholdere hvor en føler sterkt at dette både er riktig og viktig i tillegg til at det appellerer til en selv og ens rettferdighetsopplevelse. På denne måten formes mennesket i de nyreligiøse miljøene hele tiden og ender til slutt opp som fullstendig fastlåst i et tankegods og totalt gjennomsyret av dette.

Da blir det veldig vanskelig å se ting på en annen måte enn det en har blitt indoktrinert med. Det trenger ikke å ha noe med utdanningsnivå å gjøre. Når man er på innsiden av et sekterisk samfunn så blir man veldig bundet av de rammene som blir gjort gjeldende der. Det som er utenfor det nyreligiøse miljø eller den kretsen en er i, blir ugyldiggjort og ansett som feilaktige forestillinger.

Når en er så sterkt bundet til en doktrine og til menneskene innenfor systemet, skal det veldig mye til før verden åpenbares for dem rent mentalt sett. Som mennesker har vi kanskje en tendens til å bli værende der vi er selv om dette kan virke hemmende på ens dannelsesprosess og sinnsutvidelse. Verden er stor og rommer så mange meninger og holdninger til alt mulig, og stilt overfor dette mangfoldet burde man heller være åpen enn å lukke seg for nye ting.

I danningssammenheng kan det være vanskelig å ta et bestemt standpunkt til veldig definerte påstander som en opererer med i de nyreligiøse miljøene uten å undersøke selv og reflektere selvstendig på disse. Fordi vi ikke vet 100 % sikkert hvordan ting egentlig er uten at vi gjør en grundig research, vil det bare ved å analysere detaljer i et læresystem åpne seg et helt univers i seg selv. Et dannet menneske undersøker både fremsatte påstander og eventuelle motforestillinger før en til slutt tar stilling. En hiver seg ikke på noe uten å reflektere på de motforestillinger som finnes.

I et danningsperspektiv kan en vanskelig ha disse gruppene som er nevnt som et bakteppe for hva en skal mene, og som et etisk referansepunkt for hva som er rett og galt i tilværelsen. Dette bør da heller være noe mer filosofisk og reflekterende omkring etikk som vi personlig må ta et ansvar i forhold til og da ikke en slik ferdigpakke som er basert på den fjerde vei, Jehovas vitner eller bahai -troen etc.

De studentene og menneskene som er innenfor jobber jo for høyere etiske prinsipper og idealer for å foredle seg selv og for å nå en høyere bevissthet. Men det er akkurat det de ikke gjør. Det er heller lederne som meler sin egen kake. En forledes til å tro at en utvikler et visdom, men skylappene kommer på i stedet.

I de nyreligiøse miljøene (men også andre miljø) har man en ekstrem konformitet som det er viktig å opprettholde. Det er viktig å holde på fasaden og ikke vise sider av seg selv som ikke samsvarer med læren. Selv om mennesket er komplekst og har mange forskjellige sider ved seg, er det bare de ideologisk ”riktige” holdningene som får komme til syne i gruppen. Fra et danningsperspektiv kan en ikke komme noen vei i et slikt reduksjonistisk miljø der en bare blir stående på samme sted uten mulighet til å utvikle seg verken kognitivt eller emosjonelt. I forhold til identitet råder et sterkt konformitetspress i systemet som bidrar til konformitet og politisk korrekthet. Da ivaretar man ikke den polare spenningen slik Myhre (1977) var opptatt av og hvor en blir fratatt muligheten til kritisk refleksjon og ansvar for ens etiske beslutninger slik Peters (1973) tok til orde for.

I fase to når doktrinen implementeres og pseudopersonligheten skapes tror en i de nyreligiøse bevegelsene at en er i besittelse av personlige egenskaper som man egentlig ikke har og hvor en får en følelse av egen viktighet som gjør at en hever seg over uinnvidde og ordinære mennesker.

Det totalitære miljøet vil her også stimulere til frykt i subjektet i form av tilintetgjørelse av ens personlige identitet eller ens opphevelse av eksistens utenfor gruppen og dens lære. Ens følelse av eksistens vil her komme til å avhenge av ens underkastelse av og sammensmeltning med gruppens doktrinære trossystem (Lifton, 1989, s. 434-435). Her benyttes frykt for å manipulere og kontrollere medlemmet emosjonelt, som også er et av elementene i Leon Festingers teori.

Mange nyreligiøse samfunn gjemmer seg bak et såkalt selvutviklingssystem og noen av de gruppene som fokuserer på dette er; Fellowship of Friends, The Academy for Future Health, Landmark Education, Scientologikirken, The Silva Method, Den Norske Gurdjieff stiftelsen, Aum Shinrikyo og Remnant Fellowship. Det finnes veldig mange slike grupper. Den fjerde veis teori er som vi har sett, et slikt selvutviklingssystem med psykologiske øvelser hvor formålet er å utvikle en høyere bevissthet. En gruppe som har tatt i bruk dette systemet eller doktrinen kalles Fellowship of Friends. Det en fokuserer på her dreier seg kort fortalt om å jobbe mot en høyere bevissthet og å løfte seg selv ut av hverdagslivets søvntilstand. En observerer seg selv og sitt indre, som i dette systemet er delt inn i et emosjonelt, instinktivt og kognitivt senter i tillegg til et bevegelsessenter. Her sees menneskers vanlige bevissthetstilstand på som "søvn i våken tilstand" hvor en er ubevisst på menneskets mekaniske automatiseringer. Her blir mennesker utenfor omtalt som "sleeping machines", hvor poenget er å observere, arbeide på seg selv og "huske seg selv" for å kunne løfte seg ut av denne søvntilstanden (Burton, 1995, s. 35-36).

Innen dette systemet eller denne læren er menneskene alt annet enn umekaniske. En blir tvert imot hemmet, stiv og mekanisk i sin holdning, personlighet og adferd, og en sitter igjen med store skylapper tredd nedover hodet. Men innad i systemet innbiller de seg at det er de som er de opplyste på jorden. Alle andre utenfor trossamfunnet er en del av den mekaniske og automatiserte menneskemasse som er i dyp åndelig søvn i våken tilstand.

Det er merkelig at også høyt utdannede mennesker med intellektuell innsikt kan operere i miljøer, bevegelser, organisasjoner og samfunn som har sterke sentralstyrende organer som dirigerer dem. Men likevel så er de med på dette og forsvarer slike miljø og skriver ukritisk positivt vinklede avhandlinger om dem, slik f.eks. Dr. Maurice Nicoll som var en britisk psykiater og fjerde vei lærer har gjort. I Nazityskland hadde man også folk som skrev lange avhandlinger om hvor viktig nazismens ideologi var.

I nyreligiøs sammenheng vil en påberope seg at individet tar et selvstendig valg på egen hånd. I Jehovas vitner og bahai-troen snakkes det om at du har din gudgitte frihet til å velge. Enten så velger du sekularisme eller det verdslige fremfor det åndelige og riktige, som de selvfølgelig selv representerer. Slik gir de sine medlemmer, i tillegg til potensielle proselytter, det inntrykk at læren og ideologien er fri, og at den vil tillate et fritt valg i forhold til hvordan en skal tenke. Men dette er nettopp det den ikke gjør. Så snart en er kommet innenfor og blitt

innviet i doktrinen, har en ikke lenger denne friheten. Men likevel påstår de at de gir sine medlemmer deres gudegitte frihet til å tenke selv i motsetning til det mennesker utenfor gjør. Innvielser på det ytre plan som også tjener til å binde individet til den nyreligiøse gruppen i fase to, kan dreie seg om å bli døpt, registrering med medlemskort etc.

Innenfor gruppene tror en selv at en har denne friheten til å tenke selvstendig. Det er ingen der som sier at de er ufrie. Eksempelvis vil muligens få kvinner innen det sterkt ideologisk styrte islam som er praktiserende muslimer, innrømme at det er kvinneundertrykkelse i religionen og heller si at dette er frihet. Det neste sitatet fra bahai -troen sier noe om denne illusjonen: *Med den viktigheten som meditasjon får i bahá'í-sammenheng er det kanskje overraskende å finne hvilken grad av individuell frihet som bahá'í-religionen gir sine tilhengere* (Thoresen, 2000, s. 90). Men hvor fri er man når en er dogmatisk i sin tenkemåte og forpliktet av å følge en lære og Guds lover? Her gis det inntrykk av at en har en individuell frihet mens man i realiteten er forpliktet til lover en må følge og øvelser en må utføre, holdninger en må ha etc., noe som står i kontrast til dannelsesbegrepet. Dette er noe det neste sitatet også sier noe om: *Vennene er anbefalt - ja pålagt - å be, og de bør også meditere, men måten å gjøre det på er fullt og helt opp til den enkelte* (Thoresen, 2000, s. 90). Friheten ligger i måten en er pålagt å følge lovene og utføre øvelsene på, noe som har lite og ingenting med frihet i pedagogisk forstand å gjøre.

Det mangler etikk her fordi den hypnotiske tilstand den nyreligiøse gruppen generelt sett prøver å sette medlemmet i, hindrer ens kritiske refleksjon og tenkning. Dette er langt unna det som både Spiecker, Peters og Lifton argumenterer for og er opptatt av i sin litteratur nettopp fordi et etisk anliggende ikke er ivaretatt. Tvert imot sammenfaller det med Peters (1972) og Liftons (1989) beskrivelse av indoktrinering og tankereform. Dette er et eksempel som også illustrerer hvordan de nyreligiøse gruppene snur tingene på hodet hele tiden når de prøver å manipulere i sine skrifter og på sine møter.

I tillegg viser Thoresen (2000) i sitatet nedenfor at medlemmene innenfor denne retningen også inngår i deres mer overordnede og fremtidsrettede plan for et åndelig paradisi;

Den nye verdensordenen som vi bahá'í'er arbeider for å opprette, er ikke bare et nytt administrativt system. Den nye verdensordenen er uløselig forbundet med nye

holdninger og ferdigheter som enkeltmennesket må tilegne seg - altså hva vi kan kalle åndelige kvaliteter (Thoresen, 2000, s. 214).

Dette sitatet viser et Orwelliansk trekk, blottet for åndelighet, og sier noe om denne nyreligiøse bevegelsens mål med sin virksomhet; en ekstrem konformitet som det er viktig å opprettholde. Dette stemmer bra med hvor denne veien som er brolagt med alle disse gode forsettene og idealene, ender. Da er vi nemlig kommet fram til det endelige terrorregimet eller et teokratisk skrekke regime. Tankene går her til George Orwells roman 1984 der sannhetsministeriets ironiske slagord lød: *Krig er fred, Frihet er slaveri, uvitenhet er styrke.* (Orwell, 1983, s. 10). Han var dramatisk opptatt av ideologi og farene ved at en har et sentralt styrt system slik sitatet under peker i retning av. *Å bestrebe seg på å adlyde bahá'í -troens lover og oppfordringer er en vei til å tilegne seg et rent hjerte. Til å begynne med vil vi kanskje adlyde lovene fordi vi frykter konsekvensene av å la være...* (Thoresen, 2000, s. 258).

Når en befinner seg i fase to og er innenfor disse trosretningene og nyreligiøse gruppene hvor en arbeider med læresystemene der, er en ikke bevisst på de tingene en eventuelt ser i ettertid. Som for eksempel at ideologien eller læren fremtrer som et styrende og selvopprettholdende vesen som holder en på plass. Ikke før en i fase tre er kommet til det punktet hvor en kan se seg selv, hele systemet, ideologien og den nyreligiøse grupperingen utenfra. Da først ser en sin egen posisjon og hva en egentlig har vært med på. Noe som også korresponderer med danningssynet i forhold til ens bevisstgjøring og det å kunne se tingene i perspektiv. Sitatet over vil også sammenfalle med Liftons punkt vedrørende kravet om renhet som er gjort rede for tidligere.

Nå fokuserer jeg i avhandlingen på nyreligiøse samfunn hvor dette er åpenbart. Men til og med tilsynelatende liberale mennesker, for eksempel innenfor islam, er ikke bevisst på dette. Mennesker innen kristendommen eller islam som kan være både fundamentalistiske eller mer liberale, ser kanskje likevel ikke at systemet på en måte styrer dem. Derfor kan det være vanskelig å innse og forholde seg til akkurat dette, fordi de ikke er kommet til det punktet hvor en har nådd en slags oppvåkning i forhold til hva en egentlig har vært med på. Har man her en reflektert holdning eller er dette en slags kulturimperialisme som er tredd nedover ens hode? Eller er det nettopp fordi dette er en kulturimperialisme som er tredd ned over hodet på dem at dette systemet på en måte styrer en. Har disse menneskene gjort seg sine egne tanker

om hvorfor de tenker slik de gjør i forhold til egen tradisjon eller den bestemte kultur som de er født inn i? Et dannet menneske vil reflektere over sitt eget liv, hvor det befinner seg og hvorfor det befinner seg akkurat der.

Ved bruken av tankereformteknikker blir menneskene innenfor de nyreligiøse bevegelsene manipulert med uten at de selv er klar over dette. Liftons studier kan være med på å bevisstgjøre mennesker i disse miljøene på dette. Innsikt i Liftons åtte kjennetegn på tankekontroll kan gjøre dem klar over alle de læremessige krumspringene de har vært utsatt for.

Liftons kjennetegn er etter min mening et relevant analyseredskap for det som skjer i nyreligiøse bevegelser. Med utgangspunkt i noen av Liftons åtte kjennetegn på tankereform har jeg dokumentert at dette beskriver det som foregår i nyreligiøse miljøer på en adekvat måte. Når jeg nå har analysert den litteraturen som de nyreligiøse bevegelsene selv har publisert, så finner jeg Liftons kjennetegn igjen i denne litteraturen. Etter min oppfatning beskriver de på en god måte det som skjer i de nyreligiøse bevegelsene. Selv om det går an å skille analytisk mellom Liftons åtte kjennetegn på indoktrinering glir disse mer over i hverandre i det sammensatte tekstmaterialet som jeg har undersøkt.

5. Avsluttende drøfting og helhetlig perspektiv

Nietzsche (1997) mente i sin tenkning at selve mennesket måtte begynne på nytt som et individ fordi det var blitt så korrumpert av det religiøse, ideologiske, politiske og av kulturimperialismen. Han billedlig gjør dette i ”Thus Spake Zarathustra” ved å beskrive mennesket som sittende nakent i et stort tomt rom uten noen holdepunkter i tilværelsen og hvor nihil banker på og vil inn.

Nihil betyr ”ingenting” eller intet. Her filosoferer Nietzsche og spør seg om hva menneskene skal starte med når de begynner helt på nytt etter å ha fjernet alle sine innlærte tradisjoner som de har fått gjennom kulturen og hevet seg over og frigjort seg fra kulturens premisser. Men dette er en digresjon i relasjon til hvorfor noen er muslimer og noen kristne etc.

Nietzsches tanker kan sikkert synes som et angrep på noe som er viktig for svært mange mennesker. Men dette beror kanskje på i hvor stor grad en knytter sin person, både identitet og selvforståelse, til en bestemt ideologi eller et trossystem. Dette gjelder nok aller mest for medlemmer av nyreligiøse miljøer hvor en har vanskeligheter med å kunne skille person fra sak. Om en her går litt for mye inn på ideologien eller systemet og spør om hvorfor ting nødvendigvis er slik som det fremstilles, føler en at det er et angrep på dem personlig. Skal en legge de kriterier for danning til grunn som Peters skisserer, burde man være villig til å ta alle forestillinger opp til kritisk vurdering selv om dette kan være vanskelig for noen og enhver.

Nietzsches utgangspunkt var at både samfunn og kultur var gjennomsyret av religion og kulturell fortid, og at mennesket bare var et produkt av en streng og autoritær kulturimperialisme. Han mente mennesket måtte kle av seg alle tanker, verdinormer og den etikken som kom fra disse forestillingene, og selv finne sin egen selvstendige tenkning.

Når en har kledd av seg alle disse forestillingene og ismene og sitter naken i et kosmos hvor en hverken forstår eller vet hvordan man skal forholde seg fordi en ikke har noe å gripe tak i utenfor seg selv som fremstilles som sant, må en vende seg mot ens eget indre for å finne fotfeste. Men hva det sanne menneske, den indre kjerne egentlig er og i hvilken grad denne er påvirket av impulser utenifra, er spørsmål som det er naturlig å stille. Det er dette spørsmålet Nietzsche stiller når han er opptatt av å bestemme menneskets essens. Alle de ytre lag må tas bort for at mennesket kan begynne på nytt igjen uten at han dermed mener at dette er

ensbetydende med å implementere et doktrinært system for å skape en pseudopersonlighet istedenfor. Som vi har sett kaller gjerne de nyreligiøse gruppene pseudoidentiteten som ens sanne personlighet og den opprinnelige personlighet eller den identitet som er formet av kultur, utdanning og oppvekst som falsk. Nietzsche (1997) argumenterer for at en kan kaste av seg sin gamle oppvekstimperalisme som er tredd nedover hodet på en og skape sin personlighet på nytt, men dette betyr ikke det samme som at en nyreligiøs bevegelse skal ta avgjørelser for individet og tre et autoritært system nedover dets hode. Retten til å skape sin personlighet er en autoritet man egentlig bare har selv knyttet til sin egen danning. Han sier at Gud er død, men ikke i den forstand at Gud ikke eksisterer, men i den forstand at vi ikke bryr oss om reglene og lovene slik vi gjorde før da vi var underlagt religionens tyranni i form av presteskap og syndens lov.

Altså er vi syndere, noe en kan høre på et møte i pinsemenigheten, men som også har en parallell i den fjerde vei hvor man får høre at en er utilstrekkelig i forhold til arbeidet etc. Det er noe galt med deg som menneske, men skolen kan frelse deg. Da må du imidlertid være villig til å ta dette arbeidet på deg for å bli tilstrekkelig. Dette er et arbeid det nyreligiøse miljøet har full innsikt i og hvor en selv egentlig vet lite. Det er bare å uniformere seg og bli konform, dvs. å gi etter for gruppepresset i forhold til språket en bruker og måten en ter seg på.

Men spørsmålet er om det er mulig å finne et nullpunkt eller et interessefritt sted der vi kan være oss selv helt og fullt. Dette kan også sees på som en illusjon fordi vi som kulturvesen ikke kan stille oss utenfor kulturen og språkssystemene. Dette bare for å sette problemstillingen inn i et større perspektiv. Det å frigjøre seg fra ens kultur og tradisjon handler ikke bare om å frigjøre seg fra religion og nyreligiøse samfunn. Den kjente antropologen Clifford Geertz (Cole m.fl. 2001) hevdet at mennesket er uferdig uten kultur og at det er kulturen som gjør mennesket til et menneske. Da blir det en illusjon å tro at det lar seg gjøre å nulle ut kultur.

Nietzsche spør seg om vi kan løse problemet med å kvitte oss med alt autoritært tankegods, men hans tankegods kan jo også fungere like autoritært som hvilket som helst annet. Det er jo opp til den enkelte hva vi gir status som troverdig.

Hva er egentlig frihet? Frihetsbegrepet dreier seg om hva det er å være seg selv og hvor fritt mennesket kan være. Nietzsche sammen med en rekke andre filosofer, forestiller seg individuell frihet og at individet er så fri at det helt suverent kan velge ut fra egne interesser. Dette er det mange innen fagfeltet som vil betvile nettopp fordi vi er så innfelt i kultur, tradisjon og konvensjoner. Som mennesker har vi ikke tilgang til et slikt nullpunkt som Nietzsche beskriver, og om vi hadde det ville vi ikke ha begreper til å reflektere på noe som helst som omhandler vår tilværelse. Men mitt poeng er her et mer individualistisk perspektiv i motsetning til et mer kollektivistisk tanke sett. Det er indoktrineringen og det å bli objektifisert og fratatt muligheten til å kunne kritisere og tenke selv som jeg er opptatt av i denne avhandlingen. Det å kunne kritisere og tenke selv vil ofte handle om at en kan hente inn andre perspektiv som en finner i kulturen. Nietzsche hadde lest mye som han også trekker veksler på i sin tenkning, slik at heller ikke han befinner seg i et vakuum eller nullpunkt. Det at en har muligheter til å tenke alternativt og ikke blindt følge en annens tankegods er veldig viktig i forhold til de pedagogiske retningslinjer som Peters skisserer. I en dannelsingsprosess er frigjøring, autonomi, medbestemmelse og utvikling av potensiale som ligger i individet i sentrum.

I de første av de tre fasene er det indoktrinering som er i søkelyset. Når en dras mot noe fordi dette er forlokkende, er en gjenstand for manipulering, og når man er kommet innenfor kontrolleres man gjennom indoktrinering. Når man så skal frigjøre seg vil man åpne opp igjen for evne til kritisk tenkning og la den kritiske bevisstheten få komme til uttrykk. Da kan man snakke om selvdanning og frigjøring fra negativ forming av identitet og selvforståelse som en ikke selv har hatt full innsikt i og kontroll over. Man befinner seg i en "normaltilstand" igjen når det indoktrinerende grepet har løsnet og fri vilje igjen er et aspekt i den forming som skjer.

I de første fasene vil Liftons teori om tankereform være en god beskrivelse og analyse av de indoktrineringsprosesser som foregår. Peter og Myhres drøfting av forholdet mellom danning og indoktrinering, autoritet og frihet brukes til å identifisere indoktrineringsprosessene, men også til å si noe om hva som kjennetegner en dannelsingsprosess i positiv forstand. Videre kan drøftingen som har funnet sted innen pedagogisk filosofi vise hvilke forutsetninger det er som må være oppfylt for at en skal komme i den tredje fasen der en frigjøres fra indoktrinering og manipulasjon. Den kan gi innsikt i hva som skjer hos den som er blitt manipulert når man på en måte kommer til seg selv og innser at en er blitt hjernevasket. Her brukes begrepet kultisk

pseudopersonlighet og spørsmålet er da hvor dypt denne stikker eller om en har vært fullt indoktrinert. Det ligger her i kortene at en kan frigjøre seg fra den, gjennomskue denne og gjenoppta en kritisk evne og kritisk bevissthet som en har vært suspendert fra en periode. For det er jo slik at mange som kommer ut av et nyreligiøst miljø ikke helt skjønner hvorfor de havnet der de gjorde (Singer, 2003, s. 78).

Men mange mennesker er underlagt tankene til trosretningen de befinner seg innenfor og klarer ikke skille egen person fra doktrinen eller ideologien fordi denne er blitt en inkorporert og uatskillelig del av dem som person. Ens personlighet og natur er på denne måten blitt sammenvevd med tankegodset. Likevel kan det skje at en blir kritisk til lederne og bestemmer seg for å forlate den nyreligiøse gruppen. Men doktrinen som er forankret i ens bevissthet, tar det lengre tid å skille seg fra. Dette er noe som en kan holde fast ved i lang tid selv om en er kommet til fase tre. Som underlagt et system er man altså formet på en måte som er veldig ufordelaktig for en selv og ens identitetsdanning og langt unna det dannelsesperspektivet som Peters tar til orde for. En kan i denne fasen også oppleve et identitetstap som fører en tilbake i et annet trossamfunn fordi en ikke helt klarer å frigjøre seg fra trangen til å underkaste seg autoritære system. For et fullt indoktrinert menneske som forlater bevegelsen blir det vanskeligere å forholde seg normalt til samfunnet enn for en som allerede har begynt på denne prosessen i fase to.

Det som virkelig er vårt eget er bl.a. det som vi er knyttet til ved vår kreative aktivitet. De kvaliteter som er et resultat av vår egen spontane aktivitet styrker, former og danner oss og legger grunnlaget for ens integritet. Om en her blir styrt, manipulert og hemmet, og formet til å ta del i deres standarder på en slik måte at en ikke klarer å uttrykke spontant hva en genuint føler og tenker, kan dette resultere i behovet eller nødvendigheten av å presentere en pseudopersonlighet både overfor seg selv og andre. Noe som også er roten til mindreverdigfølelse og andre svakheter. Enten vi er bevisstgjort på det eller ikke, så er det ingenting vi skammer oss mer over enn ikke å være oss selv. I tillegg er det heller ingenting som gir oss mer glede og stolthet enn å tenke, føle og uttrykke hva som genuint er vårt eget. Det er ingen styrke som bygger og utvikler en selv ved manipulasjon av andre. Det vi benytter er da ikke vårt eget, men bare er et verktøy vi bruker (Fromm, 1994, s. 260-261).

I påvirkningen innledningsvis i fase en og to er det hele en kamp i forhold til hva ens oppmerksomhet er rettet mot. Om en i første fase ikke har en fast integritet, blir en her et lett påvirkelig offer. I fase en ser en etter mulige kandidater til tankereform.

Det som er faren i mange slike sammenhenger er at en glir inn i et miljø, f.eks. nyreligiøse grupperinger, og når en er inne i et miljø hvor visse tema hele tiden er på dagsorden som det snakkes om på bestemte måter, ofte ved hjelp av en særlig fagterminologi, føler en et press om å delta selv ved å si de riktige tingene og slik bli akseptert som et fullverdig medlem av miljøet. Ved å være i miljøet og delta på bestemte måter blir man sosialisert inn i de væremåter som råder i denne kulturen. Dette er et allment fenomen og ikke særskilt knyttet til nyreligiøse miljøer. Vi er jo alle mennesker slik at vi lar oss forme av steder, kulturer, grupperinger og organisasjoner.

I fase tre når man er ute av gruppen vil den måten å resonnerer på som ble innøvd, være veldig vanskelig å bli kvitt fordi man er indoktrinert til å tro at ens liv før gruppetilværelsen var av negativ art. Dette kan da dreie seg om en sort/hvit tenkning etc.
(<http://home.online.no/~jotol/LiviFrihet/artikkel28.htm>).

Noen mennesker vil advare mot farene ved å gå inn i en nyreligiøs bevegelse med alt det innebærer, og hvor man blir styrt, manipulert og hemmet, og hvor en blir formet til å ta del i deres standarder. Men alle mennesker som fødes inn i verden må gjøre en del valg – noen går inn i kultur, religiøse samfunn eller ekstremsport slik som Formel 1 etc., slik at mye kan være farlig ut fra de valgene vi gjør. Men når en deltar i ekstremsport vet en på forhånd noe om de farene dette medfører. En kan se farene og være bevisst på disse. Men en ser ikke nødvendigvis konsekvensene av å gå inn i et nyreligiøst system og vil ikke nødvendigvis være klar over hva dette egentlig kan føre til for en selv og sin egen danning.

Men om en greier å frigjøre seg i fase tre vil en ha gjort seg en stor mental, intellektuell og filosofisk erfaring. En helt annen erfaring enn dem som har drevet med ekstremsport og skadet seg gjør. Men blir en værende i fase to og fortsatt deltar i dette sosiale miljøet selv om man vet at dette er galt, kan dette føre til kognitiv dissonans. Dette kan skyldes at en ikke har bygget seg opp et sosialt nettverk utenfor eller vedlikeholdt det en hadde før en gikk inn i det nyreligiøse miljøet.

Om jeg skal si noe om betydningen av dette forskningsprosjektet mener jeg at en danningsprosess i form av en bevisstgjøring rent kognitivt vil kunne hjelpe mennesker til ikke å slå inn på veier i tilværelsen som ikke vil være dannende for dem som mennesker. Å begi seg inn i nyreligiøse miljøer der en blir manipulert med er under ingen omstendigheter positivt fordi det innebærer å bli umyndiggjort ved å bli et redskap eller objekt for andre. Man kan bli veldig hemmet i en nyreligiøs gruppe, dvs. bli veldig observant på rammene for hva man kan gjøre og kanskje engstelig for å tråkke feil. Dette kan være svært ødeleggende for personligheten i det lange løp fordi en slik tankegang også kan virke hemmende i forhold til ting man skal forholde seg til senere i livet. Det gjør det vanskeligere å handle på egne premisser fordi en så lett underordner seg de premisser som andre legger. Å være et integrert og selvstendig subjekt innebærer at en lar egne premisser mer enn kollektivets være tellende for de handlingsvalg som en foretar. Fokuset i denne avhandlingen har vært de unge som i nyreligiøse bevegelser blir forsøkt påvirket og påtvunget et identitetsutkast gjennom indoktrinering hvor det etiske ikke tas hensyn til. Man overkjører individet og gjør det til et objekt for manipulasjon og indoktrinering.

Når det gjelder oppgavens sterke og svake sider vil jeg si at den inneholder mye god tenkning og refleksjon, i tillegg til at det er benyttet relevant teori for å finne svar på problemstillingen jeg har valgt. Liftons teori fungerer som et fruktbart analyseredskap i forhold til indoktrinerende miljøer selv om de kjennetegn som han skisserer kan flyte litt over i hverandre når de anvendes i en konkret sammenheng. Peters drøfting av forholdet mellom danning og indoktrinering er mer abstrakt, prinsipiell og filosofisk og utfyller på en god måte Liftons psykologiorienterte tilnærming. Vedrørende oppbygning og struktur begynner oppgaven med generell teori for deretter å foreta en mer konkret anvendelse av denne teorien i analysen av det som skjer i de nyreligiøse bevegelsene. Bruken av filosofen Nietzsche avslutningsvis er ikke et direkte svar på det jeg har spurt om, men et forsøk på perspektivering, eller å sette det jeg har gjort inn i et større perspektiv. Nietzsche blir brukt som en metarefleksjon i denne sammenhengen, noe som overskrider problemstillingen selv om den også har noe med den å gjøre. Nietzsche (1997) ønsket jo å "nulle ut" noe han også slik de nyreligiøse miljøene tar sikte på i forhold til opprinnelig identitet og slik en frigjøring fra automatiserte tenkemåter krever når en har kommet seg ut av det autoritære miljøet.

Når jeg snakker om en danningsprosess i avhandlingen tenker jeg på den ofte dyrekjøpte erfaring eller lærdom som avhopperne fra nyreligiøse miljøer sitter igjen med når de har

gjennomskuet den indoktrinering og manipulering som de har blitt utsatt for. Nå må man ikke ha gått igjennom dette for å komme frem til en slik erkjennelse. Jeg håper at min analyse kan virke preventiv på de som måtte leke med tanken på at nyreligiøse bevegelser kan hjelpe dem til å oppnå et høyere bevissthetsnivå eller oppfylle andre behov som de måtte ha.

Det autonome selvstendige individ som tilkjenner frihet er viktig for ellers er man et lett bytte for totalitær tenkning og manipulering. Et vern mot dette er stimulering til kritisk tenkning. Læreplanen i skoleverket sier også at skolen skal stimulere til kritisk tenkning. Jo lenger oppover i skolesystemet en kommer, desto viktigere blir oppøvelsen av denne evnen. Danning i skole og samfunn skal legge til rette for at en skal tenke selv slik at en ikke blir så lettlurt. Det skal lære mennesker til å være mer bevisstgjort egen selvforståelse og identitet slik at en blir mer autonom, selvhevdende og bestemt i forhold til sine egne premisser.

Handlinger og valg vi foretar bør være våre egne. Det er viktig at det kjempes og tas til orde for retten til personlig frihet både kognitivt og emosjonelt slik at man ikke så lett lar seg styre av andre. For de valgene vi foretar er det bare vi selv som må ta konsekvensene av. Hvis ikke kan dette, som vi har sett, meget lett la seg utnytte av andre mennesker som ikke alltid har de beste intensjoner. Det er viktig å være seg bevisst de situasjoner hvor en har lett for å miste seg selv.

Forholdet mellom en pseudoidentitet og ens opprinnelige identitet gir grobunn for en kognitiv dissonans. Om man føler at noe ikke er riktig i forhold til egen adferd, det miljøet en er i eller en person som man har mye samkvem med, kan dette føre til en kognitiv dissonans som kan ligge der i årevis. Årsaken til dette er at pseudoidentiteten aldri kan bli hundre prosent vellykket fordi en allerede har en opprinnelig identitet. Det er veldig viktig i denne sammenhengen å bevisstgjøre seg på hva som er en god handling i forhold til seg selv og andre for så å holde seg til dette. Men det er ikke alltid like lett å vite hva som er rett og galt. Festingers teori får veldig godt fram den mentale konflikt som oppstår internt i og med at en må forholde seg til ens opprinnelige identitet og samvittighet samtidig med den nye som er blitt implementert som en del av indoktrineringsprosessen. En kan her rasjonalisere for å redusere den kognitive dissonansen slik at dette fører i retning av at en begynner å tenke kritisk og selvstendig, og slik gjennomskuer den indoktrinering en er blitt utsatt for.

Om en utelukkende er gjenstand for et doktrinært tankegods kan dette føre til en kognitiv dissonans. Når de nyreligiøse bevegelsene snakker om egoet og identitet blir dette håpløst fordi de bare kan forholde seg til læren eller den nyreligiøse doktrinen. Denne skal godtas slik den er og gjennomsyre hele ens vesen og da er det ikke muligheter for å opponere. Dette er en forståelig strategi, for hvis man skulle bruke sin kritiske tenkning og argumentere mot så vil jo aldri den nyreligiøse bevegelsen kunne få nye medlemmer. Her er det behov for et hierarkisk system hvor ledelsen bestemmer hva en skal tenke og hvordan en skal leve sitt liv, slik det f.eks. er i Fellowship of Friends, Jehovas vitner og bahai -troen.

Som et dannet menneske bør en ha selvsikkerhet og selvtillit slik at en kan stå for de handlinger som en gjør. Er det noe andre gjør som en selv ikke vil og som strider mot ens normer og etikk, bør en være tydelig på dette. Det er viktig å bli bevisstgjort på situasjoner, vite hvor man er, hva man kan si og gjøre og dermed styre selv ut fra egne premisser og sine egne etiske forpliktelser. I forhold til nyreligiøse mennesker er det alltid ut fra deres premisser.

Det er akkurat de samme mekanismene som virker på de politiske ytterfløyene som i de nyreligiøse bevegelsene. I fjerde vei har alle like holdninger og ingen uttrykker negativitet. Her er det intet rom for tvil eller negative følelser. At noe ikke er holdbart får man ingen bekreftelse på. I en eller annen form vil det i nyreligiøse bevegelser komme frem at negativitet ikke skal uttrykkes og en blir ofte bedt om å konsultere mennesker høyere opp i hierarkiet. Man isoleres fra andre som har spørsmål og tvil og får inntrykk av at resten går god for hva som foregår (Singer, 2003, s. 115).

Det sies at hvis en skal dannes må en forholde seg til et menneske eller en lærer som har mer innsikt og forståelse enn en selv. Men man har jo ingen som helst garanti for hvem dette mennesket er. Man velger ikke sine foreldre eller lærere. I nyreligiøs sammenheng vil du måtte forholde deg til lærere, men her mangler etikken fullstendig. Livet er komplisert, og det er mange faktorer og psykologiske elementer som former og danner oss som mennesker. Lederen, læreren eller gurun har sikkert utviklet noen deler av seg selv som er bra, men i forhold til andre som er helt utenforstående, kan jo gurun eller læreren ligge på et langt mer tilbakestående plan på andre områder. Ingen skal komme her å fortelle at de nærmest er fullkomne på alle livets områder. Selv om mennesker utenfor de nyreligiøse bevegelsene ikke har kunnskap om akkurat de tingene som studeres i de nyreligiøse gruppene som for eksempel

selvutvikling og arbeid med høyere bevissthet, kan de ha en livsvisdom som andre kan ta lærdom av. Mennesker kan utvikle seg på en sunn måte bare ut i fra livets erfaringer mye mer enn hva de kan ved å settes i forbindelse med de nyreligiøse bevegelsenes selvutnevnte guruer. Vi vektlegger jo forskjellige ting i tilværelsen. Visse ting appellerer mye mer til oss enn hva det gjør for andre. Vi er alle på mange måter veldig forskjellige, og å gå inn i sammenhenger der ledere har svarene på alt blir egentlig helt galt. I den fjerde vei fører egentlig lederen folk på helt ville veier.

Men i fasen hvor en trekkes mot en slik gruppe vil en merke om man er bevisstgjort vedrørende disse tingene, hva de prøver å få til og hvilken agenda de har. En lærer bør jo være en person som har en type livserfaring og en type spirituell erfaring, men som sagt har vi ingen garantier her. Men en kan jo aldri garantere for noen etikk heller. Denne personen kan jo ha en del mer erfaringer enn det som elevene hans har på noen områder, men på en del andre kan både elevene og utenforstående mennesker ha gjort seg sine refleksjoner som læreren ikke har gjort. Men en del av disse guruene gir inntrykk av at de er overlegen på alle livets områder, og de vil aldri kunne innrømme at de selv har noe å lære fra andre. Det måtte eventuelt bare være av sine åndelige mestre som fortsatt dyrkes for å opprettholde den opphøyde status som den som bekler lederrollen har. Dette er ofte en del av læren, dvs. hvordan man skal forholde seg til lederen blir en del av de doktriner som gjelder.

I danningssammenheng skal man ha tillit til seg selv og stole på sine egne erfaringer. Det er viktig med en sunn skepsis i forhold til å stole på andre mennesker og det de måtte forfekte. Selv om vi i følge Løgstrup (2008) vanligvis møter den andre med tillit, kan andre mennesker misbruke den tillit vi viser dem. Det er ikke dermed sagt at egne erfaringer representerer noen absolutt sannhet på noen som helst måte, men at egen skepsis i et danningperspektiv kan være veldig frigjørende i den forstand at en ikke binder seg til en gruppering eller til noen som påstår at virkeligheten er slik eller slik.

Å lytte til sin egen bevissthet kan være frigjørende for mennesket, men samtidig kan dette også virke forvirrende. Mennesker trenger et eller annet å gripe tak i og ha et slags fundament for livet sitt. Noen går inn i en nyreligiøs retning eller noe annet på jakt etter knagger å henge livet sitt på. De finner det vanskelig å være undrende og spørrende til alle ting for da blir alt i tilværelsen veldig relativistisk. Men livets vei er det bare en selv som må gå og en selv som

må gjøre sine erfaringer. En kan motta råd fra mennesker som har mye erfaring, men det er opp til enhver å bestemme selv hva som er den rette veien.

I nyreligiøse grupper følger en kanskje en lære, men på et eller sted kommer en til et punkt hvor man nødvendigvis må gå denne veien videre alene. Jeg mener at en dannelsesprosess i form av en bevisstgjøring rent kognitivt vil kunne hjelpe mennesker til ikke å slå inn på veier i tilværelsen som ikke vil være bra for en eller ikke vil være dannende for dem som mennesker.

Det som skjer i de nyreligiøse bevegelsene kan med utgangspunkt i Peters dannelsesperspektiv og Liftons åtte kjennetegn på tankekontroll betegnes som indoktrinering. Peters drøfting av forholdet mellom indoktrinering og danning er svært fruktbar når den påvirkning som foregår i de nyreligiøse bevegelsene skal analyseres. Det strenge skillet mellom indoktrinering og danning som Peters opererer med har mye for seg når det anvendes på miljøer der hensikten synes å hellige ethvert middel i formingen av mennesket. Peters strenge skille viste tydelig at det foregår indoktrinering i de religiøse gruppene som er blitt undersøkt. Dette bilde ble ytterligere nyansert og forsterket når Liftons åtte kjennetegn kunne identifiseres i de nyreligiøse gruppens litteratur. Et dannet menneske som tenker kritisk og er reflektert er ofte uenig i mye av denne euforiske holdningen som mennesker i disse miljøene er besjelet av og hvor en lett blir regnet for å være en *debunker*. Altså, en som skal prøve å avsanne deres forståelser. Et dannet menneske vil mer være åpen i forhold til alle tanker og refleksjoner over det som blir fremlagt og ikke bare godta påstander fra folk sånn uten videre. Ved å være mer analytisk og kritisk tenkende, slik Peters (1972) og Lifton (1989) tar til orde for, sjekker man opp påstander for å undersøke sannhetsgehalten i disse. Ofte finner en da ut at mye ikke stemmer og når en da bruker argumentene og spør hva enkelte mener og hvordan de kan mene det, møter en ofte veggen. Da har en gjort for mye research heller enn å underordne seg doktrinen og bare tro. Holdninger som ukritisk blind tro er nok noe som går igjen i de nyreligiøse bevegelsene hvor en kunne forvente at enkelte var litt mer reflekterte. Dette har også med utdanning å gjøre for har du en utdanning og har lest litt grunnleggende filosofi og vært i akademia eller på universitetet, så får en litt andre innfallsvinkler til det meste.

En får litt flere tanker inn i hodet og blir litt mer reflekterende rundt påstander som fremmes. Slik sett har vi alle noe å jobbe med i forhold til oss selv, men ikke bare ut i fra en bestemt ideologi som vi måtte være blitt eksponert for. Om en derimot viser interesse og ukritisk sluker ting rått uten motforestillinger lar en seg lettere manipulere. Man er da i en sårbar

posisjon angående den innledende første fasen i indoktrineringsprosessen. For når først folk begynner å få overtaket på en er det lett for at en lar seg trekke med inn i en trosretning, og identifiserer seg emosjonelt med dens tankegods og alt hva det måtte innebære. Da risikerer en å strupe sin egen dannelsingsprosess.

Pedagogikken er en vitenskap som stadig er i endring. Mange nye danningselementer og læringsprinsipper kan komme til etter hvert som omgivelsene endres. Digital danning er f.eks. et område som er blitt aktualisert av de nye sosiale medienes ankomst og utbredelse. I pedagogikken er der ikke noen klare svar og en kan ikke konkludere bombastisk med et eller annet. Selv empirien er jo ikke noen objektiv sannhet selv om etterprøving kan gi et visst bilde av stabilitet og forutsigbarhet. Selv om et eksperiment kan etterprøves og gjentas så vil kartet noen ganger ikke stemme med terrenget. Da faller påstanden og en kan ikke stole på den lenger.

Når en synes det er lettere å bare følge andres forslag og befalinger heller enn selv å reflektere og tenke kritisk for så å handle selvstendig ut fra egen overbevisning står en i fare for å bli manipulert med. Andre kan trykke på de rette knappene i ens følelsesliv som gir det ønskede resultatet og slik gjøre personen til en emosjonell autopilot som kan kontrolleres. Da har man ingen frihet i pedagogisk forstand. En vil lett underkaste seg andres ønsker uten å vurdere dette etisk og se det i et kritisk reflekterende lys.

I nyreligiøse bevegelser kan en lett bli engstelig for hva en sier, om en sa det på en feil måte, ja, rett og slett være på tå og hev hele tiden for å unngå å trø feil. Trækker en ”feil” blir det reaksjon fra de overordnede. Noe som kan være veldig ødeleggende for personligheten i form av usunne hemninger, men også i forhold til ting en skal forholde seg til senere i livet.

Kanskje en ser det etter hvert, men det burde være på ens egne premisser helt fra begynnelsen av. I et dannelsingsperspektiv er det individet og dets spesielle situasjon mer enn det kollektive selskapet som bør være utgangspunktet. Men individet ofres gjerne i denne sammenheng fordi gruppen skal være det overordnede. Dette er noe som strider sterkt mot dannelsingsprosessen forstått i en pedagogisk sammenheng hvor en er friere og respekteres for ens kritiske tenkning og holdning. Ofte mener kulter og en del bevegelser at det ikke er individet som teller, men det kollektive. Gruppen blir overordnet og individet må underordnes og tilpasses gruppens regler og forordninger. Men i et dannelsingsperspektiv er det enkeltindividet som er viktigere

enn gruppen eller det kollektive. Dette tangerer politisk ideologi hvor en har solidaritet i forhold til gruppen fremfor dyrkingen av individet. Men individet har gjerne fordelene så lenge det er en slags drivende kraft i det kollektive. Spørsmålet i pedagogisk sammenheng er her i hvor stor grad en skal ofre seg eller undertrykke sine personlige behov slik at gruppen skal få fordel og nyte godt av det som vedkommende kan bidra med. Det ligger en etikk i dette med hensyn til hva man velger, eller hvordan man ser seg selv i forhold til fellesskapet hvor en i et dannelsesperspektiv vil ha visse normer i forhold til den kultur og det samfunn en inngår i (Peters, 1973, s. 148-149).

Det kollektive er overordnet i nyreligiøse bevegelser og i samfunnet generelt, men dette betyr ikke at individet skal stoppe opp og ikke utvikle seg på en dannende måte. I samfunnet skal det være rom for individet og det oppfordres til å danne seg selv ved hjelp av de ressurser som kulturen tilbyr. Et menneske kan gå inn i forskjellige retninger som det selv ønsker. For jo mer du innsnevrer tankene slik det for eksempel gjøres i en nyreligiøs gruppe, jo mindre rom kan det bli for de store tankene. Dette er et paradoks fordi mange velger å gå inn i nyreligiøse miljøer fordi de tror at de skal bli frigjort. De skal frigjøres fra samfunnets normer fordi det er samfunnet og sivilisasjonen som hemmer dem og som setter skylapper og ørelapper på dem og bevirker at de sover jf. ”sleeping machines”. I de nyreligiøse bevegelsene ledes de til å tro at de får en total oppvåkning på alle livets områder gjennom den doktrinen som de eksponeres for. Man får jo en type oppvåkning på en del områder i den forstand at en lærer mer i forhold til dette. Men samtidig så sovner en ganske så totalt også i og med at en kommer inn i en transestilstand som blokkerer kanaler i bevisstheten for en del signaler og stimuli. I en slik tilstand er man ikke lenger mottakelig for annet enn den ideologien, læren eller systemet som en tilhører. Det er når en sjalter ut alt annet at de virkelige skylappene kommer på (Hassan, 1990, s. 57). Dette dreier seg om den sort/hvit holdningen der alle andre er på et lavere utviklingsstrinn enn de som er innenfor det nyreligiøse miljøet. Det dreier seg også om alle de øvelser som inngår i doktrinen, som f.eks. å hele tiden jobbe med seg selv eller å la seg påvirke av denne kontinuerlig. Ens bønner, høye idealer, øvelser, klisjetenkning og hele tankesystemet påvirker og holder en på plass hele tiden.

En tror en dannes på en positiv måte, men en blir heller formet til å bli avhengig og mindre selvstendig, utvikler en pseudopersonlighet som legger lokk på en opprinnelig analytisk og kritisk tenkemåte. Danning innen pedagogikkens rammer vil stå i sterk motsetning til dette fordi den vil styrke et menneskes frihet og uavhengighet.

Selv om det kan være vanskelig å frigjøre seg i fase to vil det være en dannende erfaring og skape en større forståelse når en greier å tre utenfor og se det hele på avstand (Jf. del/helhet perspektivet i hermeneutikken). I forhold til dette skal en kunne tenke selv og ikke bare være enig med alle andre. Man skal fremme sine egne behov og realisere seg selv, og ikke la en organisasjon styre hele ens liv med sine ordninger og sin overbeskyttelse. Om alt som skjer i ens liv blir forårsaket av organisasjonen blir en fratatt alt som heter selvstendighet og personlig identitet. Selv om en ikke helt og fullt kan frigjøre seg fra kulturen er det viktig å kunne se den på avstand. Vi er alle barn av vår tid og den kulturen som vi er en del av, men det er mulig i større eller mindre grad å skape avstand til denne slik at man ser ting i et nytt perspektiv.

Når de nyreligiøse bevegelsene implementerer et doktrinært system i menneskets private sinn for å manipulere og styre det ved for eksempel å forandre dets tankemønstre, er de inne på en banehalvdel som disse sektmenneskene og lederne egentlig ikke har noe å gjøre. Å legge totalt beslag på andre mennesker er å gjøre disse til objekter. Medlemmene vil fremstå som upåvirket i sine daglige gjøremål, men leksjonene, møtene og sosialiseringen innenfor vil gradvis medføre en angstfølelse når de kritisk evaluerer det nyreligiøse samfunnet. Gradvis vil de bli manipulert til å avstå fra kritisk tenkning, spesielt i forhold til gruppen, fordi dette vil assosieres med stikk av samvittighetsnag (Singer, 2003, s. 118).

I nyreligiøse grupper brukes de høyeste aspektene av det vi har i forhold til den høyeste samling av etikk i kulturen i form av Gud for å lokke og å manipulere menneskeheten. Men dette har vært gjort gjennom århundrer hvor store befolkningsgrupper har vært foret med usikkerhet, skyld og skamfølelse. Kanskje verden hadde kommet lengre om vi ikke hadde måttet dra med oss et slikt religiøst åk, men det er selvsagt noen positive sider ved det religiøse også.

Dette skulle i sin tid være noe som hevet menneskehetens sinn eller bevissthet opp mot et høyere plan, for som mennesker er vi jo ikke dyr. Men problemet oppstår når det begynner å bli organisert og en får et presteskap som bruker religionen til å undertrykke store grupper slik historien har vist oss. Da har vi dette med at veien til Helvete er brolagt med veldig mange gode forsett.

Når en i de nyreligiøse gruppene tror en er illuminert, har en sann lære og ser ned på andre mennesker som ikke tilhører de utvalgte, er dette tragisk. En tror at alle andre er uvitende og famler forvirret omkring i mørket mens det egentlig er det motsatte som er tilfelle. Disse ser ikke selv hva de egentlig er med på. Slik sett gir denne oppgaven en type informasjon og bevisstgjøring mange unge og søkende mennesker i tillegg til mennesker innenfor slike system, ville ha hatt utbytte av å ha for å forebygge at en blir offer for indoktrinering og manipulering.

6. Litteraturliste

- Andres, Rachel og Lane, James R. (1989). *Cults & Consequences*. (Second printing). Los Angeles, U.S.A.: Commission on Cults & Missionaries.
- Bornstein Robert F. (1993). *The Dependent Personality*. New York, U.S.A.: The Guilford Press.
- Burton, Robert Earl (1995). *Self remembering*. York Beach, U.S.A.: Samuel Weiser, Inc.
- Bø, Inge & Helle, Lars (2008). *Pedagogisk ordbok - praktisk oppslagsverk i pedagogikk, psykologi og sosiologi*. (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Cole, Michael. Engeström, Yrjö and Vasques, Olga (red.). (2001). *Mind, Culture and Activity, Seminal Papers From Laboratory of Comparative Human Cognition*. United Kingdom. Cambridge University Press.
- Conway, Flo and Siegelman, Jim (2005). *Snapping - America's Epidemic of Sudden Personality Change*. (Second Edition). New York. U.S.A.: Stillpoint Press.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Boston: Pearson.
- Cult Awareness and Information Library - Cult, Hypnosis & Thought Reform* (2012). Hentet 19. April 2013 fra:
http://www.culthelp.info/index.php?option=com_content&task=view&id=32&Itemid=6
- Enhetsbevegelsen* (2009). Hentet 11. Mai 2013 fra: <http://www.enhet.no/frihet04.php>
- Erikson, Erik H. (1981). *Barndommen og samfunnet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Erikson, Erik H. (1954). Wholeness and Totality - A Psychiatric Contribution. I: Carl J. Friedrich (red.), *Totalitarianism: Proceedings of a Conference held at the American Academy of Arts and Sciences 1953*. (side 156-170). U.S.A.: Harvard University Press.
- Fastinger, Leon (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford California U.S.A.: Stanford university Press.
- Feyerabend, Paul (2008). *Against Method*. (Third edition). New York, U.S.A.: Verso.
- Fourth Way Practices: Self-Observation* (2010). Hentet 17. Mars 2013 fra:
http://www.gurdjieff-internet.com/article_details.php?ID=242&W=44
- Friedman, Lawrence Jacob (1999). *Identity's Architect: A Biography of Erik H. Erikson*. U.K.: Prentice Hall & IBD.
- Fromm, Erich (1994). *Escape from freedom*. New York. U.S.A.: Henry Holt and Company.

- Fromm, Erich (2001). *The fear of freedom*. London and New York: Routledge Classics.
- Gadamer, Hans-Georg (2010). *Sannhet og metode - Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oslo: Pax Forlag AS.
- Gilje, Nils og Grimen, Harald (1993). *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger - innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo, Norge: Universitetsforlaget AS.
- Gurdjieff at Lascaux, August 1949, Gurdjieff legacy -The teaching for our time. Gurdjieff Journal Fourth way perspectives (2012). Hentet 03. April 2013 fra: <http://www.gurdjieff-legacy.org/40articles/lascaux.htm>
- Hagtvet, Bernt og Ognjenovic, Gorana (red.), (2011). *Dannelse, tenkning, modning, refleksjon*. Oslo, Norge: Dreyers Forlag.
- Hassan, Steven (1990). *Combatting Cult Mind Control*. U.S.A.: Park Street Press, Rochester, Vermont.
- Hassan, Steven (2012). *Freedom of mind*. United States of America: Freedom of Mind Press, Somerville, MA. Aitan Publishing company.
- Hassan, Steven (2000). *Releasing the Bonds - Empowering People to Think for Themselves*. United States of America: Freedom of Mind Press, Somerville, MA. Aitan Publishing company.
- Hauge, Lars Steinar og Holgernes, Bjørn (2002). *Filosofia, en kjærlighet til visdom*. (2. utgave). Norge: Høyskoleforlaget AS.
- Hva er det Bibelen egentlig lærer?* (2009). Ytre Enebakk, Oslo, Norge: Vakttårnets Traktatselskap.
- ICSA - International Cultic Studies Association Magazine, Volume 3, No. 1, 2012.
- Jenkinson, Gillie M.A. (2008). *An Investigation into Cult Pseudo-personality: What Is It and How Does It Form?* Hentet 10 Oktober 2012 fra: http://www.icsahome.com/culticstudiesreview/pdf/jenkinson_pseudopersonality_revised_pdf.pdf
- Kittang, Atle. Linneberg, Arild. Melberg, Arne og Skei, Hans H. (1998). *Moderne Litteraturteori*. (4. opplag). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Kjeldstadli, Knut (2010). *Fortida er ikke hva den engang var - En innføring i historiefaget*. (6. opplag). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kleven, Thor Arnfinn (2002). *Innføring i forskningsmetode - en hjelp til kritisk tenkning og vurdering*. Oslo: Unipub A/S.
- Lavik, Nils Johan (1985). *Frelst eller forført?: Om "hjernevask" og psykologisk påvirkning i ny-religiøse sekter*. Oslo: Gyldendal.

- Lewis, James R. (2004). *The Oxford Handbook of New Religious Movements*. New York: Oxford University Press Inc.
- Lifton, Robert Jay M.D. (1989). *Thought Reform and the Psychology of Totalism. A Study of "Brainwashing" in China*. U.S.A.: The University of Carolina Press.
- Lothe, Jakob. Refsum, Christian og Solberg Unni (1999). *Litteraturvitenskapelig leksikon*. (1. utgave, 2. opplag). Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Løgstrup, Knud Ejler (2008). *Den etiske fordring*. (3. utgave). København: Gyldendal.
- Marcia, J. E. (1994). *The identity and development*. U.S.A.: Newbury Park, Ca: Sage.
- Myhre, Reidar (1977). *Innføring i Pedagogikk 1. oppdragelsesteori*. (2. utgave, 1. opplag). Oslo: Fabritius Forlagshus.
- Nietzsche, Friedrich (1997). *Thus Spake Zarathustra*. England: Wordsworth.
- Nietzsche, Friedrich (2003). *The Genealogy of Morals*. New York. U.S.A.: Dover Publications, INC. Mineola,
- Nicoll, Maurice (1996). *Psychological commentaries on the teaching of Gurdjieff and Ouspensky, Volume 1-6*. York Beach, Maine. U.S.A.: Samuel Weisner, INC.
- Noddings, Nel (2012). *Philosophy of education*. (Third edition). Colorado, U.S.A.: Westview Press.
- Nygård, Roald (2009). *Aktør eller brikke? - Søkelys på menneskets selvforståelse*. (2. opplag). Oslo: J.W. Cappelens Forlag AS.
- Opdal, Paul M. (2000). *Danning som initiering*. (1. Opplag). Vallset, Norge: Oplandske Bokforlag.
- Orwell, George (1983). *1984*. Oslo/Gjøvik: Nordbok a.s.
- Ouspensky, P.D. (1988). *Conscience - the search for truth*. London, England: Arkana edition. Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Ouspensky, P.D. (1987). *In search of the miraculous - fragments of an unknown teaching*. London, England: Arkana, Penguin Books Ltd.
- Ouspensky, P.D. (1989). *The Psychology of Mans possible Evolution and the Cosmology of Mans Possible Evolution*. East Sussex. U.K.: Agora books.
- Palmer, Joy A. (red.), (2010). *Fifty Major Thinkers on Education, From Confucius to Dewey*. London and New York. Routledge.
- Peters, Richard (1973). *Authority, responsibility and education*. (Third edition). London: George Allen & Unwin Ltd.

- Peters R. S. (1977). *Education and the education of teachers*. London, U.K.: Routledge & Kegan Paul.
- Peters R. S. (1972). *Ethics and education*. (Third impression). London: George Allen & Unwin Ltd.
- Peters R. S. (1980). *Uddannelsesns filosofi*. Udvalgte artikler Sven Erik Nordenbo (red.). København, Danmark: Nytt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Psykiske vansker hos eks sektmedlemmer* (2010). Hentet 12. Mars, 2013 fra:
<http://home.online.no/~jotol/LiviFrihet/artikkel28.htm>
- Reeve, John Marshall (2009). *Understanding Motivation and Emotion*. (Fifth Edition). U.S.A.: John Wiley & Sons, Inc.
- Singer, Margaret Thaler (2003). *Cults in our midst - the continuing fight against their hidden menace*. U.S.A.: Jossey-Bass.
- Skjervheim, Hans (1964). *Vitskapen om mennesket og den filosofiske refleksjon*. Oslo: Tanum Forlag.
- Spiecker, Ben (1991). Indoctrination: The Suppression of Critical Dispositions. I: Spiecker, Ben and Straughan, Roger (red.), (1991). *Freedom and Indoctrination in Education - International Perspectives*. (s. 16-29). U.K.: Cassell Education Series.
- Store norske leksikon - Baha`i* (2007). Hentet 14. April 2013 fra:
<http://snl.no/baha%26apos%3Bi>
- Store norske leksikon - Jehovas vitner* (2013). Hentet 14. April 2013 fra:
http://snl.no/Jehovas_vitner
- Store norske leksikon - nyreligiøsitet* (2013). Hentet 14. April 2013 fra:
<http://snl.no/nyreligi%C3%B8sitet>
- The Art of Devine Presence* (2012). Hentet 12. Februar 2013 fra:
<http://www.beingpresent.org/>
- The Social Psychology of IT Security Auditing From the Auditee`s Vantage Point: Avoiding Cognitive Dissonance* (2010). Hentet 24. Februar 2013 fra:
<http://www.isaca.org/Journal/Past-Issues/2010/Volume-3/Pages/The-Social-Psychology-of-IT-Security-Auditing-From-the-Auditees-Vantage-Point.aspx>
- Thoresen, Lasse (2000). *Nøkler til forvandling - et bahai-perspektiv på åndelig vekst*. (2. opplag). Oslo: Bahai Forlag.
- Tobias, Madeleine Landau & Lalich, Janja (1994). *Captive Hearts, Captive Minds - Freedom and Recovery from Cults and Abusive Relationships*. U.S.A.: Hunter House Inc., Publishers.

Wakefield, Margery (2009). *The Road to Xenu: Life Inside Scientology*. Copyright 2009, Margery Wakefield.

Watchtower Magazine (1972). 1. April.

Watchtower Magazine (1981). 8. Januar.

Watchtower (1981). 12/1

Wellbeloved, Sophia (2008). *Gurdjieff – The Key Concepts*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Wilson, Diane (2002). *Awakening of a Jehovah's Witness*. New York, U.S.A.: Prometheus books.

Woolfolk, Anita (2007). *Pedagogisk psykologi*. (3. opplag). Trondheim: Tapir akademisk forlag.